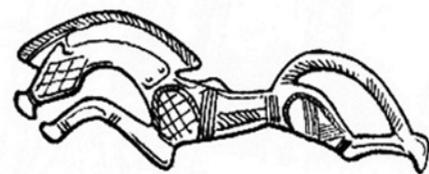

МАХ МУ

4
—
00

Журнал выходит с мая 1934 года

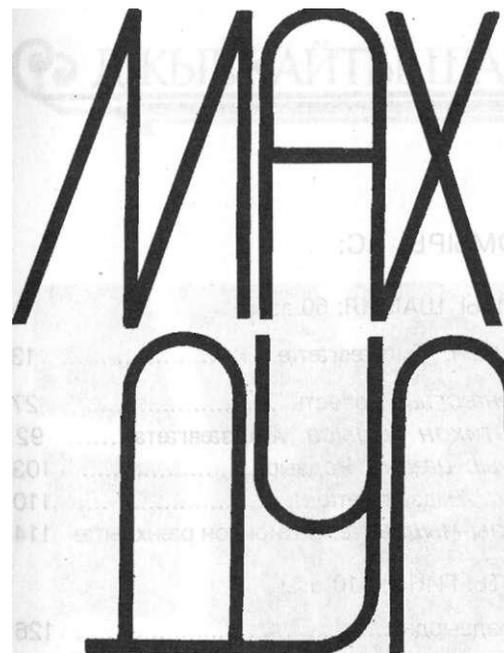
ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛ СОЮЗА ПИСАТЕЛЕЙ
РЕСПУБЛИКИ СЕВЕРНАЯ ОСЕТИЯ - АЛАНИЯ

Главный редактор – Ахсар Кодзати

Редколлегия: Гастан Агнаев
Руслан Бзаров
Борис Гусалов (отв. секр.)
Анатолий Дзантиев
Елизавета Кочиева
Анатолий Кусраев
Давид Темирязев
Камал Ходов
Сергей Хугаев

Техн. редактор Раиса Кудзиева
Корректор Заира Карацева

Владикавказ, 2000

4
'00

Журнал цæуын райдыдта 1934 азы майы

ЦÆГАТ ИРЫСТОН - АЛАНЫ РЕСПУБЛИКÆИИ ФЫСДЖЫТЫ
ЦÆДИСЫ ÆРВЫЛМÆИОН ЖУРНАЛ

Сæйраг редактор – Хъодзаты Æхсар

Редколлеги: Агънаты Гæстæн
Бзарты Руслан
Гусалты Барис (бæрн. секр.)
Дзантиаты Анатоли
Косты Лизæ
Къусраты Анатоли
Темыраты Давид
Ходы Камал
Хуыгаты Сергей

Техн. редактор Куыдзиаты Раисæ
Корректор Хъæрæцаты Зазирæ

Дзæуджыхъæу, 2000

НОМЫРЫ ИС:	
<i>РАЕМОНЫГеор. Саутынтæ. Æмдзæвгæтæ.</i>	5
<i>КОКАЙТЫ Тотрадз. Амыраны фын. Трагикомеди</i>	10

ХÆМЫЦАТЫ АЛБЕГ: 60 азы	
<i>ХÆМЫЦАТЫ Албег. Нæ урссæр хæхты райдыдта мæ цард.</i>	
<i>Æмдзæвгæтæ</i>	68

<i>«Мах дуджы» равдыст</i>	79
<i>ХЪАЙТЫХЪТЫ Азæмæт. Цыбыр радзырдтæ</i>	93
<i>САСИАТЫ Ислам. Ме стъалы. Æмдзæвгæтæ</i>	106

БЕСАТЫ ТАЗЕ: 90 азы	
<i>БЕСАТЫ Тазе. Уарзондзинад. Радзырд</i>	115

ТÆЛМАЦТÆ	
<i>Руфы чиныг. Есфиры чиныг. Сæргæндтæ</i>	125
<i>АДÆМОН СФÆЛДЫСТАД Фольклорон æмæ этнографион æрмæг</i>	147

УИДÆГТÆ	
<i>Æмбалты Цоцкойы фыстæджытæ.</i>	167
<i>АГЪНАТЫ Æхсар. Ном Беки тыххæй</i>	169

ХУДЫНДЗÆГ	
<i>ХЪАУЫРАТЫ Дауыр. Диссæгты диссæгтæ</i>	174

*Журнал зарегистрирован в региональном Управлении ГК РФ по печати в РСО-А.
Регистрационный номер Ш-0132*

*Журналы цы æрмæг рацæуа, уымæй æндæр мыхуырон оргæн куы пайда
кæна, уæд хъуамæамындау, «Мах дугæй» ист кæй у, уый.*

Учредители: СП РСО-А и коллектив редакции
Подписано к печати 16.05.00. Формат издания 60x84/16. Бум. тип. №1. Гарнитура шрифта Muzl.
Печать офсетная. Усл. п.л. 10, 23. Учетно-изд. л. 8,93. Заказ № 157

*Адрес редакции: 362040, г. Владикавказ, пр. Мира, 25. Телефоны:
33-69-66;33-31-58;33-69-62;33-31-24.*

© Мах дуг № 4, 2000

РАЕМОНЫ ГЕОР

САУ ТЫНТÆ

СЫРХ ÆНУС

Цæваг галаэй æрцыд, фæцæуы хъугæй,
Тъæпдыгъд хъугæй, – ыстджытæ 'мæ дзы царм...
Цæй рæвдыд дзы уыд агурæн, цæй хъарм,
Сæрфат домæн дæр никуы уыд фыддугæй.

Дæргъæй-дæргъмæ уый сау хъулæттæ тугæй,
Фыдчъизитæй,– куыд дзы цыдаид фарн?!
Фæхтыхостау æууæнкимæ æфсарм
Сырх тырыса, æхсырф æмæ дзæбугæй.

Сæлхæр хъæрахстмæ, митингты уынаæрмæ
Æвирхъау хъылма бацыди йæ сæрмæ,
Тызмæг та хъазы йе 'рра туг,– уынын!

Рæстаг зондыл нæ лæууы цард – фыдæхыл,
Нæй судзаг мæрдтæй азмæлæн нæ зæххыл,–
Цæгъды хуыздæрты кардæлвæстæй рын.

* * *

Х.З.-йæн

Цы монцтæй судзын– зоны...
Уæвгæ, куыд ыл ис худæн:
Мæ кой дæр æй æвзоны,
Мæ уынд дæр ын– цæстдудæн.

Йæ фидауцы тæлмæнтæн
Нæй сихсыйæн мæ уды;
Æназуынон кæмæн дæн,
Уый уын æдзух, тæхуды!

1998

* * *

Мæ сабидуг тъымы-тъымайы баззад,—
Мæ абонмæ тæргай-ыздæхт йæ сынæг...
Уæддæр мыл уæд цы рог базыртæ базад,
Дæ разы уыдон не 'руадздзынæн, зымæг!
1998

Зæххыкъорийыл зайæгойæ ц 'ис,—
Кæрæдзи уыдон афтæ хорз æмбарынц,—
Сæ уидæгтæ — нуарыздыхт, цæдис,
Фæркгай фæхауын а-зæххы нæ уадзынц.

* * *

Зымæджы зæрдæурсгæнæн урсæй
Багомыг и, бафæллади зæхх.
Риуы-ма уæлмонцы равг уæ рухсæй,
Нæзыты зæрдæрæвдауæг цъæх!
1998

«АДÆМЫ ЗНАГ»

Нымудзæджы мæнг дауæй,
Сæркъуырæджы фыдæхæй
Фæивд йæ рухс бон сауæй,
Йæ мæгуыр цард—бæллæхæй...

Дæвдæг зæххыл мæлгæйæ,
Уый хъуыд дæ хъарм, фыды зæхх!
Сыбыры бинаг къæйæ
Йæ сыгъдæг ном æрыздæхт.

КОЗБАУЫ БÆЛЛИЦ

Йæ карз хицауæй уый фæнды
Æфсымæр зæгъын рагæй:
Козбау уал бавналын уæнды
Йæ зæвæттæм... æвзагæй.
1998

ДÆЛБАРÆН

Дæ уавæр цуматæй— зындон.
Уæддæр-ма бузныг дæ дæ бодзæй:
Кæсыс йæ дыууæ цæстмæ буцæй,
Йæ дзыхмæ,— зæд дын у— æрвон.

Мæныл нæ акæндзæн дæ бон,—
Лæууы мæ уды хæдбар ме 'нцой,
Æрвылбон куыст æмæ уæлмонцæй
Нæ дæн йæ фæрцы хъуаг...Æхцон

Мæнæн у иу хъуыды: дæн— дарæг,
Сыгъдæгмæ, уаз рухсмæ—æмхиц,—
Цæуын сæм...Рæстæг мæ æвзарæг.

О зины армæйлæгъз хъæцциц!
Ныллæг дæ цæрæн дуне, нарæг,
Кæуинаг дзæнæтæй фæлидз!

МÆФЫДГУЛ ЙЕ'НÆУЫНОН КÆМÆН У, УЫМÆН

Хæлæрттау нын æмбалцы нæй цæуæн,
Иу хатт дæр нæ нал хъæуы æмбæлын..
Мæ фыдгул у æнæуынон дæуæн,
Æмæ æз дæ уынынмæ нæ бæллын.

* * *

Зноны цард хæрамыл,
Сау фæндтыл лæууын:
Арвы уонг — йæ хъамыл,
Зæххыдзаг— йæфыд...

Ам дæр та нæ 'взоны,—
Удхор у, мæрддзæст...
Абоны бон зноны
Сау тынтæй нывæст.
1997

ГАЛ МА У ДÆ ФЫСТЫ

Пароди

*«Тæхуды, сæ тыхсты
Кæй фæхонынц лæг,
Йе чи нæу йæ фысты
Гуымыдза хæрæг».*

Уалыты Лаврент

Тæхуды, йæ тыхсты
У Ирæн æххуыс!
Гал ма у дæ фысты,
Гæбæр хæрæг, фыс...

Йæ уыраугæ рысты
Фыссæг-лæг бæллы:
Мыст ма уон мæ фысты,
Дзæгъындзæг, дзылы...

Йæ фыстæн кæд й'амад–
Дыркъуымтæ, дæрзæг,–
Гуырмышъхъ арсы хъиамаæt
Фæфиды фыссæг.

Æнтысты бындуртæ–
Уæлмонц æмæ куыст...
Дæ фысты уæд Хур дæ,
Шедæвр– дæ фыст!
1998

ФÆЛÆУУ, ФÆСАЙДЗÆН ДÆ МÆ ФЫН

Пароди

*«Ды федтай фын, цыма мæ риуыл
Æруагътай мæйрухсы дæ сæр,
Æмæ нæ уарзты хох Хъæриу уыд,
Хъæриуæй аивдæр, уæлдæр».*

Айларты Чермен

Дæуæн ис хъарм бынат мæ риуы,
Æмæ дæ риумæ мæн нылвас.
Нырмæ нæ уарзты хох Хъæриу уыд,
Ныр та нæ уарзты хох– Парнас!

Дзæнæтон цард мын ис дæ фыны,
Æмæ дæ фын æлвис, æлвис...
Мæнæйуый ам хæрам нæ уыны,
Æниу цæй рын и ам, цæй низ?!

Дæ фын у рухс тынты сæлфынæг,
Йæуаз хъарм зарæгау–æхцон...
Дæ фыны кувын æз: «Дæ фынæн,
Табуйаг, макуы уæд кæрон!»

Мæ рус у судзгæлвæст дæ русмæ,
Ысдзурын нал уæндын, тæлфын...
– Цæрин дæ фыны æз æнусмæ!..
– Фæлæуу, фæсайдзæн дæ мæ фын

АМЫРАНЫ ФЫН

(Трагикомеди)

Ар х а й д ж ы т а е :

Хуыцау.
Амыран.
Уастырджи.
Куырдалæгон.
Фсати.
Фæлвæра.
Галæгон.
Елиа.
Мыкалгабыр.
Уæздинцæ – Амыраны уарзон.
Уари – Амыраны хъахъхъæнæг.
Бæлгъуыр – дæлимонтæ паддзах.
Гæппи – Уæздинцæ æмæ Бæлгъуыры фырт.
1-аг дæлимонтæ.
2-аг дæлимонтæ.
3-аг дæлимонтæ.
Дауджытæ, зæххонтæ, дæлимонтæ.

ПРОЛОГ

Сæумæрайсом. Бондзирдзур казны. Цадæггай разынд нарæг ком. Иуварсырдыгæй–Амыран–къæдзæхмæ тыгъдæй фынæй кæны. Уари йын йæ бындзытæ сурь.

У а р и (йæхицæндзурæгау).

Ай диссаг нæу?! Дæу ралгъыста Хуыцау,
Фæлæ æз та мæ Хуыцауæн цы кодтон?
Мæ базыртæ цæуыл нæуал ныттындзын
Сæрибарæй? Бæрзонд арвы тыгъдад
Мæ зæрдæйæн æцæгæлон цæмæн у?
Дæ игæр мын ыснывонд кодтой, фæлæ
Лæвар комдзаг сæрибары раз циу?

(Арвил йæ цæстæнгас хæссы.)

Ехх, айтындз ма дæ базыртæ фæндонæй,
Æрзил ма иу хатт арвы арф хætæнты,
Гъестæй уæд дурау дурцæндыл ныххау!

(Райхъуыстрæхыстыдзыгъал-мыгъул,
Амыраны хъæрзын.)

А м ы р а н (æрдæгфынæйæ).

Æнахуыр фын мыл сагъуыди...

У а р и .

Фын хорз у!

А м ы р а н .

Цы фын фæуынын а фæстаг заман,
Уым мисхалбæрц дæр ницы вæййы хорзæй...

У а р и .

Фын – хорз уа, 'взæр уа – уый уæддæр фын у
Æмæдæхи æнæхъуаджы æфхæрыс.

А м ы р а н .

Æгæр карз у, æгæр сау у мæ фын:
Йæ цыргъ фатæй ысхъауы чидæр зынг
Мæ зæрдæсæр æмæ йæ судзгæ цæхæр
Уæлæрвтæм калмау атындзы, ыздыхсы, –
Хуыцауы бадæн сау æвзалы фесты...

У а р и .

Дæуыл та дзы цы уæз цæуы?! Уадз судза!
Йæ бадæн нæ! – уадз басудзæд йæ сæр дæр!
Уæддæр дæуæн цы уæлдай у, зæгъ-ма?
Ды уый фыдæй нæ фæхаудтæ уæлæрвтæй,
Йæтæрхонæй нæ дæ ды ардæм хаेत?

А м ы р а н .

О, уый фыдæй, фæлæ уæддæр нæ ФЫД у, –
Æгас дуне йæ фæндæй у нывæзт,
Æмæ йын ныр йæбындур чидæр судзы...

У а р и .

Æмæ цы казны?!- иу зынджы цæхæр
Кæд уырдыгæй дæ рæхысыл æрхауд
Æмæ дæ зынтæй фервæзис æмбойны!

А м ы р а н .

Мæфынты ноджы карздæру мæуавæр...
Уым цæхæртыл мæ къах-къухтыл фæакафын,
Гъестæй ыстæлфын пиллон-миллон арты, –
Куы сзынг вæййын, уæд та хæрдмæ фæхауын
Æмæта ногæй къах-къухтыл æркафын...

У а р и .

Фын ницы у... Уыдис æмæ нæ уыд...
Цæй, ферох æй кæн! Кой аккаг дæр нæу!

А м ы р а н .

Æгæр мыл сагъуыд, нал мæ кæны хицæн...
О сау фыдбон! О судзгæ фыдты мает!
Кæмæхæссон, кæмæн кæнон мæхъаст?
Цырæгътæ æрхуыссыдысты.

ФЫЦЦАГ АКТ

Фыццаг ныв

Рухсы зиллачы разынд Уæ здинцæ. Рухс хæстæгæй-хæстæгдæр кæны. Рацыд Амыран – Рухсхæссæг. Дыууæйæ дæр иудзæвгар æдзæмæй аздадысты, стæй сабыргай кæрæдзимæ цæуын райдыдтой. Зæлы уарзондзинады зарæг.

У æ з д и н ц æ .

Ды дæ, Амыран?

А м ы р а н .

О! Уæдæ ма чи?!

Уæларвтæй зæхмæ чи цæуы æндæр?..

У æ з д и н ц æ .

Æнахуыр æрттывд. ..Арв тæмæнтæ калы, –
Йæрухсæй зæхх дæр байдзаг и, æрттивы...
Цы уа, цымæ? Цæмæй у рухс мæ зæрдæ?

А м ы р а н .

Йæ базонынæн иу хос ис æрмæст:

Æрцу ма мæм.мæ цинты цин, хæстæгдæр!

(Уæздинцæразмæ бакъадзæф кодта.)

Хæстæгдæр ноджы... Ноджыдæр хæстæгдæр...

(Йæхæдæгдæр æм цæуы, уæздан хъæбысын кæны.)

У æ з д и н ц æ .

Мæбон бакалд!– æнахуыр арты судзын!..

А м ы р а н .

Æцæг уарзтæй лæг судзгæ кæна хъуамæ!

У æ з д и н ц æ .

Цыма та ногæй райгуырдытæн– мæ риу

Фæрогдæр ис... Æрвæрдыны сæрты

Цыматæхын... Тæхын, мæбоныл...

(Цъилау зилы Амыранимæ.)

Нæма зыдтон æз ахæм цин нырмæ!

(Æвиппайды фæлæууыд, Амыраны ссонæгаукæны.)

Фæлæ уый циу? Мæ зæрдæ мæм цы дзуры?

Æгæр цинæй æгæр мæт гуыры хатт?

(Амыранмæ.)

Кæд адæмæн æвгъау у ацы хорзæх?

Фæлтау дæ курын–ахæсс æй фæстæмæ...

(Сæ фæсте февзæрд Бæлгъуыр.)

Б æ л г ь у ы р *(Уæздинцæйы хъæлæсæй).*

Фæстæмæ нал! Фæстæмæ нал!.. Цæй, райе æй!

Цы дæттой, ууыл макуы кæн дывæнд...

У æ з д и н ц æ *(алфамблаимæ кæсы).*

Цы хъусын уый? Мæ мид-зæрдæ мæм дзуры,

Цæмæй йæ райсон... Зонд та мæ нæ уадзы.

Б æ л г ь у ы р *(Амыраны хъæлæсæй).*

Уарзт зонды коммæ никæддæр фæкæсы...

А м ы р а н .

Уæларвон рухс – мæ зæрдæйы цæхæр –

Мæ цинтимæ дæуæн хастон лæварæн.

У æ з д и н ц æ .

Йæ цинæй æз мæ мид-зæрдæйы тайын...

Б æ л г ь у ы р *(Амыраны хъæлæсæй).*

Мæ лæварæй, зыдтон, уыдзынæ разы,

Зыдтон: уыдзæн æнæкæрон дæ цин.

У æ з д и н ц æ .

Фын уынын кæд... Æхсызгон фын... Гъе-гъей,

Æз амондджын дæн, амондджын фыццаг хатт!

(Кафæгаукæны. Амыранмæ фæзылд.)

Фæлæ ма зæгъ: цы агурыс зæххонтæй?

Цæмæн сын кæныс ахæм стыр лæвар?

А м ы р а н .

Хуыцауы фæндæй арæзы æппæт дæр...

Æгасдуне къуыримæацъапп кодта:

Кæрдæгхал уа, цæрæгой уа, лæг уа –

Цард радта алцæмæн...

У æ з д и н ц æ .

Табу йын уæд...

А м ы р а н .

Йæ фыртагъдæй дзы айрох и цыдæртæ.

Б æ л г ь у ы р *(иуварсæй).*

Мæ сусæг цин æрхæццæ зæхмæ! Тагъд

Мæ маеты цæхæр балæудзæн уæларвты!

У æ з д и н ц æ .

Уæдæмæ зæрдæ дзæгъæлы нæ тарсти...

(Фенкъард. Иуварсалæууыд.)

Хуыцауы 'вастæй ницы хъæуы мæн.

Амыран.

Хуыцауæнгæс кæм у зæххон лæг, уым
Хуыцæутты хуызæн хъуамæ зона уарзын!

Бæлгъуыр (Амыраныхъæлæссæй).

Райе уарзты зынг...Дызæрддыгмауал кæн...

Амыран.

Цы мæм кæсы, нæзонын уый бæлвырд,
Æрмæст æй хатын: карз уыдзæн йæтæрхон...

Уæздинцæ.

Æнахуыр мает æрныгъуылди мæриуы,
Йæ сау фæттæ ысуадзынæввонг дары...

Бæлгъуыр (Амыраныхъæлæссæй).

Дызæрддыг нал!

(Хъуысынц арвы гæрæхтæ.)

Амыран.

Цæуон...

Уæздинцæ.

Фæндараст у,
Дæ цæуæнтæн мæ уд цъæх гауыз фестæд...
(Амыран ацыд. Йæ фæдыл.)

Мæ удпæууæн, мæнæн дывæр мæт уадзыс.
(Арвы гæрæхтæ тынгдæр райхъуыстысты.)

Бæлгъуыр (Уæздинцæйы фæстæ фæвзæрд).

Йæуаздæр хай йын ахæсдзынæн æз!

Уæздинцæ (йæмидбынатзины).

Ды та ма чи дæ?

Бæлгъуыр.

Æз—дæ хæйрæг!

Уæздинцæ.

Тфу, ме 'нæуынон! Авддæлдзæх—дæхай!

Бæлгъуыр (тары а тæд. Хъæлæс).

Æнæуи дæр æз уым цæрын...Нырма уал!
Ныр хъуамæ тагъд эзз раивон мæ цæрæн
Дæ уарзты фæрцы...Хи-ха-ха! Ха-ха!

Цырагътæ æрхуыесыдысты

Дыккаг ныв

Хуыцауы кусæн уат— рухс æмæ райдзаст.Хъоды кæнынц хуыц-

æуттæ Амыраныл—цæуы пантомимæйæ хъазт. Фæстагмæ йæ Елиа æмæ Куырдалæгон акæнынц. Иннæтæ сæ фæстæ кæсынц, стæй разылдысты Хуыцаумæ.

Хуыцау.

Зынг адавта! Æмæ кæмæн? Зæххонтæн!

Æрвитæд ныр рæхысбастæй йæ бонтæ

Уынгæг комы! Кæмæн адавта зынг,

Гъе уыдон та йын ма суынæнт йæ зын!

Галæгон (сирæгауракодта).

Зынджы тыхæй тыхджын кæндзысты адæм,—

Йæ фарны цинæй зондзысты тæхын...

Хуыцау.

Амыран нæй— нæ уыдзæн дард сæ тахт!

Амыраны та не ссардзысты тагъд!..

Зынджы хорзæх куы нæзонай бæлвырд,

Дæхиуыл уæд æртыхсдзæни йæ фыд!..

Фæлварæнт! Хъазæнт! Архайæнт зынгæй!

Фæлæсыл, охх!— куы ракæла йæ зæй,

Уæд ма уæлæрвтæй курдзысты æххуыс...

Галæгон (скафыд).

Фæлæсын мах нæ зондзыстæм сæ тыхст!

Фæлвæра.

Йæ хæзгул нын нæ сусæгтæ кæд зоны...

Хуыцау.

Сылгоймаг у— куы нал уына йæ зæды,

Йæ къух уæд сисдзæни йæ фæндыл...

Галæгон.

Хуыцау зæгъæд!

Хуыцау.

Зæгъын æй æз, зæгъын!

Кæсдзæнис æм, цыма нын федта фын!

Ныр райхъал исæмæ...йæ фын фæтахт!

Фæндонæй-иу хæссæд æлгысты уаргъ...

Галæгон (цъилаузины).

Кæнæд тыхджындæр дун-дуне дæ фæндæй!

(Æрбахызтысты Елиа æмæ Куырдалæгон.)

Куырдалæгон (Елиайæн).

Уыдтæн цæссыгтыл абонмæ æлгъын...

Ныр та мæхи мæ цæссыгтæй æхсын.

Нæ хуыздæры мæхи къухтæй ныттыгътон!

Куыд сабыр уыд?! Куыд ницыуал дзырдта!

Цыма æппындæр ницы 'рцыд. Фæсмон

Йæ цæстæнгасы мисхалбæрц нæ разынд...
Фæлтау мыл арв куы ракалдаид уым!

Елиа.

Тæрхонгæнæг Хуыцау уыди, уый бамбар, –
Йæуынаффæ йын сæххæст кодтам мах.

Куырдалæгон.

Мæриуы их-зæй уары æмæуары...
Нæхуыздæры... Мæхи къухтæй... Мæхи...
Мæ конд рæхыс йæ къабæзтыл æртыхсдзæн
Сæрджын калмау, æз уый æнхæл нæуыдтæн!..
Цы арф ком у?! Цы уынгæг æмæ хае у?!

Елиа.

Æрсабыр у, Хуыцауы хъыджы ма цу, –
Фæуæд нын абон иу æпгъыст æгъгъæд.
(*Иннæтæм бацыдысты.*)

Хуыцау.

Цæй куыд? Цы зæгъдзыстут уæ куыстæй?

Елиа (*æнæбары*).

Ныббастам æй – куыддæриддæр нын загътай.

Хуыцау (*карзæй*).

Уый хорз! Уый хорз! Мах фервæзтыстæм рынæй
Кæсæд-иу нæм ныр арф комы рæбынæй,
Зæххонтæм дæр кæсæд, æрмæст
Ма хорз уынæд, ма 'взæр уынæд йæ цæст!

Уастырджи.

Ныббар, фæлæ æгæр карз у дæ бафхæрд...

Хуыцау.

Тæрхонгæнæгуыдтæн, æнхæлдæн æз.

Куырдалæгон.

Æгæр æфхæрд нæ фидауы дæуæн дæр.

Галæгон (*Куырдалæгонмæ басирдта*).

Куырдалæгон дæр райдыдта æххæссын
НæХуыцаумæ? Цытæхъусын? Уый циу?!

Хуыцау (*сабыр, фæлæ карзæй*).

Уæдæзæгъут: нæуыд мæ тæрхон раст?

Хъæлæстæ.

– Уыди... – Нæ уыд... – Уыди... – Нæ уыд...

Хуыцау.

Мæнæй-иу сомбон мачи кæнæд хъаст!

Цырæгътæ æрхуыссыдысты

Æртыккаг ныв

Изæрдалынгтæ. Нарæгком. Уæздинцæ рацæуы фæлмæстæй.

Уæздинцæ.

Кæм исдæхох? Цы ранмæ дæ ныббастой?
Куы дæ зонин – фæхилин дæм мæ фазыл...
Дæлæмæ 'рхауа уыцы Хуыцау, мах
Нæ кæрæдзийæ чи фæхицæн кодта!

Бæлгъуыр. (*йæ фæстæ февзæрд*).

Кæй æлгъитыс? Кæуыл калыс цæхæртæ?

Уæздинцæ.

Ды та дæ уый? Мæ удæй мын ды хъазыс?

Бæлгъуыр.

Дæ тыхст – мæ тыхст! – æз дæр æнцой нæ зонин.

Уæздинцæ.

Дæ ныхас мын мæ зæрдæсæр цæвы,
Дæ уынд та мæ æнæ кардæй æргæвды.

(*Цæуынмæхъавы, Бæлгъуыр йæ размæ лæууы.*)

Бæлгъуыр.

Æцæг ныхас дæрзæг вæййы æдзух...
Цæмæй зоныс: Амыранау кæддæр
Кæй уыдтæн æз рæсугъд æмæ хæрзконд.
Фæлæ Хуыцау йæ бандонæн фæтарст, –
Нывзылдта мæ дæлдзæхбæстæмæ. Уым мыл
Ныффæлдæхта куыйдур, куыйхъæд æмæ
Уæдæй ардæм мæ рæсугъддзинад батад...
Фæлæ мæ зонд йæ гаччы ис нырма.

Уæздинцæ.

Уæд авддæлдзæх дæ кой æмæ дæ хъæстæ!

Бæлгъуыр (*æрбайсæфт. Хъæлæс*).

Дæ фæрцы тагъд уыдзынæн æз уæлæрвты!

*Хъуысы дæргъвæтин худт. Уæздинцæйы алыварс фегуырдысты
дæлимонтæ: кафынц, уый дæр тыххæй кафын кæныныц. Пантомимæ.*

Бæлгъуыр (*размæрацыд*).

Дæлæ кæнай, уæлæ кæнай, уæддæр
Дæ улы зынг мæ къухты уыдзæн, багъæц!

Уæздинцæ (*дæлимонты 'хсæнæй йæ къухтæ хæрдмæ ивазы*).

О ме скæнæг, мæ тæригъæд фæхæсс, –

Æдзæм цавддур куыд фестон, афтæ бакæн!

(*Дæлгоммæ бахауд. Дæлимонтæ дæр фæтары сты. Бæлгъуыр Уæз-
динцæмæкæсы.*)

Бæлгъуыр.

Наз! Цавдцурæн æвгъау дæды нырма!

Хæйрæдждынæн æгæр хорз дæр уыдзынæ!

(Дуры фæстæ амбæхст. Уæздинцæ æрчыцыдта.)

Уæздинцæ.

Мæ зæрдæйыл æнахуыр низ æртыхст,

Мæуд цыма гæркъайы хуынчыы ауад...

Кæдæмдæр фемдзаст. Мигъвæлмæй разынд Амыран къæдзæхмæ тыгъдæй. Уари йæм лæбурæгау кæны. Уæздинцæ размæ йæхи æппары. Бæлгъуыр йæ размæ фæци, сылгоймаг йæ хъæбысы смидæг.)

Бæлгъуыр.

Фæлæуу! Кæдæм? Æгæр тагъд ам нæ бæззы!-

Дæ уарзты зынгæй иунæг къæртт æрмæст!

(Пъа кæнынмæ йын хъавы, фæлæ йæ уый нæуадзы.)

Фæндон куы нæ уа – тых йæ хуыздæр хос!

(Йæ фæдыл æй аласта. Дæлимонтæ кафтмæ рахызтысты.)

Иуцасдæры фæстæ фæзынд Бæлгъуыр – йæ къухы зынг. Дæлимонты астæу смидæг, зынгæй сæрасур-басур кæны, уыдон къуымты æмбæхсынц.

Бæлгъуыр.

Тыхæй йын зынг ыстыдтон æз йæ риуæй:

Уæларв æмæзæххонты ныфс цы уыд –

Мæнмæ дæр уымæй бары рад æрхаудта!

(Зынгæй хъазы æмæкафы.)

Æз тар æхсæвæй сараздзынæн бон,

Æз боны цæсты сау мæйдар тъысдзынæн!

Зæхх æмæ арв ысиу кæндзынæн æз

Æгæрон арты сау пиллон æвзæгтæй!

Ныхъхæцыдтæн мæзынтæн, фæлæ маст

Цæджджинагау фыхти æмæ æнхъызти, –

Æрцыд йæ рад – тагъд арæмудздзæн й'агъуд!

Уромæгæн уый нал комдзæн уромын!..

Мæйдар æхсæвæй нал райгуырдзæн бон, –

Æрмæст мæйдар! Æрмæст æхсæвы тар!

Уæздинцæ *(æрбацыд. Бæлгъуыры нæ уыны. Фæлмастæй).*

Уæлæрвты рухс æрмынæг ис мæ риуы:

Тыхсы мыл узал... Ихæнриз кæнын...

Дæлæмæ 'рхау, Хуыцау! – кæд æз дæ мæстæй

Мæ рухс бæстæй æдзæм тармæ ныххаудтæн!

Бæлгъуыр *(иуварсæй).*

Хуыцауы знаг мæнæн уыдзæни хъузон...

(Фæстæты Уæздинцæйы æрбахъæбыс кæнынмæ хъавы. Уый йæ уæрджытыл æрхауд, йæ къухтæ хæрдмæ ивазы.)

Бæрзонд Хуыцау, о ракæс, цæй, æркæс! –

Мæтæригъæд мæ бафхæрæгыл бафтау!

Бæлгъуыр.

Хуыцауы знаг мæнæн дæр ме знаг басгуыхт...

Иæ равзæрдæй сылгоймаг у дæлимон,

Мæстыйæ та у сау калмæй хæцагдæр...

(Хъуызæгау акодта.)

Уæздинцæ.

Хуыцау, кæм дæ? – дæ цагъармæ æркæс! –

Кæд саугуырма дæ – мæ тæригъæд фæхæсс!

Цырæгъ тæ æрхуыссыдысты

Цыппæрæм ныв

Хуыцауы кусæн уат. Галæгон æмæ Елиа иуырдыгæй рацу-бацу кæнынц. Фсатиæмæ Фæлвæра – иннæрдыгæй. Мыкалгабыр йæ бандоны фынæй кæны.

Галæгон.

Куыд кæсын, афтæмæй хуыцæутты цур дæр цард

Æмхуызон нæу – дæлдæр-уæлдæртæй хъазынц.

Елиа.

Кæд ахæм хъазт æцæгæй искуы ис,

Уæд ам ис, ам! – йæ дæлбазыр Хуыцауæн!

Кæс алырдæм... Дæзæрдыл, мæхур, дар:

Хуыцауы ныхмæ макуы мацы сдзурай.

Галæгон.

Фæдзæхста мын...

Елиа.

Дæ хорзæхæй, сабырдæр дзур, –

Ам къултæн дæр ис хъустæ 'мæ цæстытæ.

Мæ фыдгой кæн, Æфсатийы æлгъит,

Цыргъ ныхасæй-иу Фæлвæрайы бацæв,

Мыкалгабыр дæм макуы уæд нымады...

Дæ бынат рог у, – рог митæ-иу кæн,

Фæлæ сæйрагдæр: Уастырджийыл ардау

Нæ Хуыцауы! – фыццаг фыдбылыз уый у.

(Дарддæр сæ ныхас нал хъуысы.)

Фæлвæра.

Зæххонтæй цыма ферох ис æгъдау, –

Хъæдцаг сырдатæй ызнæтдæр, карздæр систы!

Ф с а т и *(тызмæгæй).*

Кæй абарстай хъæддаг сырдыл, сæлхæр!–
Зæххонты цур хъæдцаг сырдыг нæ калы!

Ф æ л в æ р а .

Цæй, о! Фæуæд! Фæлæ уæддæр зæххонтæ
Нæ Хуыцаумæ уæлдæр æвæрд ысты.

Ф с а т и *(худы).*

Нæ Хуыцау исты зонинхъом куы уайд,
Йæ дæлбазыр нæ уаиккам уæд мах.

(Елиа æмæ Галæгонмæ бацыдысты.)

Е л и а *(Галæгонмæ).*

Хуыцауы зарæг сахуыр кæн фыццаг,
Дыккагæй та – æмдзæгъд кæнын дæр базон.

*(Дарддæр цæуы пантомимæйæ хъазт: Гæлæгон фæлвары зарын, иннæтæ
йын æмдзæгъ кæнынц. Мыкалгабыр йæ сæр систа, кæсы алырдæм.)*

М ы к а л г а б ы р .

Æнæ мæнæй Хуыцауы залæг залынц?

(Сыстад, бацыд сæм. Кæсы æмæ хъусы. Æрбацыд Куырдалæгон.)

Г а л æ г о н *(зары).*

О нæ Хуыцау, о нæ Хуыцау,
Нæй хуыздæр Хуыцау дæуæй...

М ы к а л г а б ы р *(хъæбыс ын кæны).*

Иттæг холз хъæлæс! Ахæм хъæлæс нæй!–
Бæлзонд систæй ныллæг æлистмæтасы!

К у ы р д а л æ г о н .

Æгæр раджи нæ райдытат уæ ниуын?

М ы к а л г а б ы р .

Йæ тæккæ афон у! Лæхсджы уыздæнис ам!
Йæ лацыдмæ, цæй, ануазæм фæйнæ!

К у ы р д а л æ г о н .

Хæлар дæхицæн, – нал æй нуазын æз!

М ы к а л г а б ы р .

Нæ йæ нуазыс, æмæ дыл маст фæтых...
(Базылд иннæтæм.)

Бæлкæдтæ авд авды! – Хуыцауы ном ыссалæм!

Е л и а *(фæрæвдз).*

Хуыцауæн – табу! Табу уæд Хуыцауæн!
(Мыкалгабырыл амбырд сты.)

М ы к а л г а б ы р .

Бæлкæдтæ авд авды...

Е л и а .

Бæркæдтæ авд давды!

*(Йæхи нуазæг кæны, фæлæ нозт йæ сæрты калы, иннæтæ дæр æй
фæзмынынц, Мыкалгабыр æй ануазы.)*

К у ы р д а л æ г о н .

Уæлæрвты нал ис кад æмæ æгъдау
Æмæ йæ махта агурæм зæххонтæй.

*(Мидæггауга тæй рахызт Хуыцау. Дуары фæлгæты афæстиат. Дау-
джытæ æмраст алæууыдысты, ныззарыдысты, Куырдалæгон сæм
иуварсæй кæсы. Галæгон зарæг иннæтæй даргъдæр ауагъта. Елиа йæ
схойы, уый æмдзæгъдмæ фæци. Хуыцау æм цымыдис каст кæны.)*

Х у ы ц а у .

Цыма фыццаг хатт зарыс ацы зарæг...

Г а л æ г о н .

Æз цасфæнды дæ буц зарæг куы зарон,
Уæддæр мын у фыццаджы хуызæн раст.

М ы к а л г а б ы р .

Дæлимонтæ! Дæлимонтæй фыддæл!

(Йæ бандоныл бады.)

Кæд афтæу, уæд уал мæнæй бæлкад...

(Æрфынæй. Хуыцау æм кæсы.)

Е л и а .

Цæй, иу расыг кæд кæм уыди нымады?..

Х у ы ц а у *(карзæй).*

Æмæ нын Уастырджи кæм ис?

Г а л æ г о н *(расирæгау кодта).*

Куыд кæм?

Йæ куывддонтимæ сусæг хæстæй хъазы:

Сæ иу къухы сын кады нуазæн дары,
Сæ иннæ къухмæ марæн кард дæтты...

Х у ы ц а у *(карзæй).*

Цы, дам? Цы хъусын? Чи загъта? Кæд уызд?

Г а л æ г о н *(сиргæ).*

Цы йæ'мбæхсон: дымгæ дæн æмæ зылын, –
Дæ барвæндæй цынæ хуынкъæй ыскæсын;
Уынын æппæт, фæлæ сæ хъæр кæм уæндын...

Е л и а .

Цы уыныс, уый цæуыл нæзонæм мах?

Г а л æ г о н .

Йæ найфаты цæгъдынц кæрæдзи адæм:
Куывды æрцæуынц – аздæхынц хæстдомдæй...
Куырдалæгон сын аразы фæттæ...

К у ы р д а л æ г о н *(фесхьиудта).*

Дзæгъæлкъах дæ, фæлæ ма дæ дзæгъæлдзых –
Нæ зыдтон уый...

Г а л æ г о н .

Ды бирæтæ нæ зоныс!..

Хуыцауæн дæр рæстытæ дзурæн нæй!

К у ы р д а л æ г о н *(басурæгау æй кодта).*

Æрлæуу, дзæгъæлдзых!

Г а л æ г о н .

И? Уынут æй?–

Хуыцауы цур дæр аразынц хæцæнтæ!

(Галæгон Хуыцауы фæстæ амбæхст. Хуыцау æмæ Куырдалæгон ныхæй-ныхмæ фесты.)

Е л и а *(цыма ницы рцыд).*

Бынтон диссаг, бынтон диссаг та уый у:

Бæласы хорз уа, дуры хорз уа – иууыл

Сты Уастырджийæн алы ран нывгонд

Æмæ та – куывд, æмæ та – минас!

Ф с а т и .

Дæ кувæндæттæ – дард æмæ бæрзонд,

Зæххоны къах сæм нал кæны хæццæ дæр!

Ф æ л в æ р а .

Кæд ма сæм искуы иу æрра ысхизы...

Х у ы ц а у .

Цас кувæндон бæрзонддæр ран уа, уыйас

Кæны сыгъдæгдæруд... Бынæй фæкæнынцминас!

(Дардæй æрбайхъуыст Уастырджийы зарæг. Иууыл дæр æмныхъ-хъуыстой.)

Е л и а .

Куыд дардыл зæлы, куы, йæ номы зарæг?!

Г а л æ г о н .

Дæ зарæг та дын мах зарæм æрмæст!

(Зарæг æваст фæхъус, райхъуыст хъæлæба.)

Ф с а т и .

Зæххон лæгæн йæ дæргъ æмæ йæ уæрх

Æмхуызон систы – маеты дзæкъул фестад.

Е л и а .

Мæнмæ гæсгæ... Мæнмæ куыд кæсы, афтæ

Хъæуы зæххонты арвитын дæлдзæхмæ...

Г а л æ г о н *(сонтæй).*

Кæнæ сæ фесаф æмæ ног цот рауадз!

Х у ы ц а у *(хъæрæй).*

Куыд авддæлдзæх?! Куыд фесаф?! И? Цы хъусын?!

Е л и а *(фæсмонгæнæгау).*

Зæххонтæй ферох уарзты дуг... Æрцыд

Тыхæвзарæн... Æфсымæрыл æфсымæр

Нæ ауæрды – сæ кæрæдзи хæрынц...

Сæ къæхты бын зæхх судзы 'мæ дзыназы.

Г а л æ г о н .

Куырдалæгон, дæ цæхæртæй сын авæр!

К у ы р д а л æ г о н .

Мæ цæхæртæ куы ныккалон дæуыл-

Нæ тæрсыс уымæй, уæртæ дзæгъæл хæтой!

(Басырдта йæ, Галæгон та Хуыцауы фæстæ амбæхст, Хуыцау æмæ та Куырдалæгон риу-æмриу фесты.)

Г а л æ г о н *(Хуыцауы чъылдымæй).*

Мæ раст ныхас дын арауы дæ хъустæ?

К у ы р д а л æ г о н .

Дæ ныхас дæр дæхи хуызæн у рог!

(Æрцæвынмæйæ хъавы, фæлæ та уый Хуыцауы фæстæ амбæхст.

Цæф Хуыцауы уæхскыл æруад.)

Х у ы ц а у *(фæссонт).*

Цæвут, дам, расты! – рабæрæг уа зылын!

К у ы р д а л æ г о н .

Ныххатыр кæн...

Х у ы ц а у .

Хатыр дын уæд...

Хатыр дæуæн дæр, Галæгон. Нырма уал!

(Тагъд-тагъд ацыд.)

М ы к а л г а б ы р *(йæсæрылсхæцыд).*

Бæлкæдтæ авд авды... Бæлкадафон нæма у?..

(Йæ сæр фæстæмæ æруагъта.)

Цырæгъ тæ æрхуыссыдысты.

Фæндзæм ныв

Сæумæрайсом. Амыран æмæ Уари фынæй кæнынц. Рæхысты дзыгъал-мыгъул ссыд. Амыран базмæлыд.

А м ы р а н .

О сау æхсæв! Фæлæ нæу бон хуыздæр, –

Мæнæн сæ иу дæр удæнцой нæ хæссы.

Мæцæстыты ныббады бонæй мигъ,

Æхсæв та мæцыдæр фыдфынтæ сурынц...

(Иуцасдæры фæстæ.)

Дæдонæй ма мын иунæг хъуыртт, гъей, Уари!

У а р и *(фесхъиудта).*

Мæнмæ дзурыс?

Ныуадзут мæ, дæлиментæ, мæ адыл...
Цы фæдæ, Уари, алыгъдтæ ды дæр?
(Бауадзыг.)

Хъуысынц арвы гæрæхтæ, арвы цæлхъытæ.

У а с т ы р д ж и .

Кæдæй-уæдæй ма рамæсты Хуыцау.
Куырдалæгон, цæуæм.

К у ы р д а л æ г о н .

Цæуын, æрмæст

Куырмцæссыгтæ нæ хуыздæрыл ызгъалын.

У а с т ы р д ж и .

Кæуинаг нал у, тагъд зындзæн уæлæрвтæм.

К у ы р д а л æ г о н .

Кæнæ – нæ цинмæ, кæнæ т а – н æ сæфтмæ.

(Ацыдысты. Уари æрбацыд.)

У а р и .

Цæй хорз дæ боны рухс, цæй адджын!

(Къæдзæхмæ фæкомкоммæ.)

Цы, дам, Цы 'рцыди? Ацы ран куы уыд?

(Фыртыхстæй йæдурын æрхауд.)

Гъей, чи уыди? Хуыцауы ныхмæ чи у?

(Кæуæгау кæны.)

Мæ уарзон куыст мæ фындзы бынæй атахт.

А м ы р а н (хъæрзы).

До-о-он.

(Уари ауыдта Амыраны.)

У а р и .

Цы фыд, цы бæллæх ныл æрцыд?

А м ы р а н .

До-о-он мын та-а-гъддæр, до-о-он...

Уари дурыны сæстытæм бауад, иу сæстагдзы Амыраны дзыхмæ хæссы. Амыран рабадæгау кодта. Алырдæм кæсы. Йæхи сгары. Уæз-заугай сыстад. Рæхыстæм бацыд. Сгары сæ.

Нæуыдисфын... Æцæгуыдысты ам...

(Уари йæм фæрсæгау кæсы.)

Уæлæрвтæ мæ æххуыс курынц, æххуыс!

Чысыл раздæр уыдысты мæнæ ам, –

О сау катый! О сау фыдты хæрам!

(Уæлæрвты нæрын райхъуыст. Рухсытæ æрхуыссыдысты.)

Æхсæзæм ныв

Уыцы бынат. Изæрмилтæ. Амырандурыл бады. Уари рæхыстыл йæхи æрцауындзæгау кодта.

А м ы р а н .

Уæдæ фынтæ нæ уыдтам, Уари, мах, –

Дæлиментæн-иу ам уыди сæхъазт.

У а р и (стæхæгау кодта. Рæхыстæй феуæгъд).

Ыс-с-с... Сабырдæр... Ыссæуынц нæм æргом...

А м ы р а н (нæхъусы).

Мæ уд дзыназы, сау мастæй хъæрзы...

(Уари йæм бауад, амоны йын кæдæмдæр.)

У а р и .

Ыссæуынц нæм, ыслæгæрдынц нæм сихтаз, –

Æрæмбæхсæм уал, бакæсæм сæ хъазтмæ.

А м ы р а н (æваст).

Уыдзæн хуыздæр, цыма фыццагау хае дæн,

Цыма кæнæм нæ сау зынты фынæй...

Амыран йæхи айтыгъта, Уари йæ бæттæгау кæны. Сæхи фынæйæф-сон акодтой.

А м ы р а н .

Хъыпп-сыпп дæр нал! Фынæй! Æрмæст фынæй!..

Æваст рындзыл февзæрдысты дæлиментæ. Къухауонæй фæйнæрдæм фæлгæсынц, иннæтæн размæ, зæгъгæ, фæкæнынц. Æр-бакалдысты иннæ дæлиментæ. Амыраны алыварс кафт стынг. Фæзынд Бæлгъуыр. Амыранмæ сæрбæрзондæй кæсы. Стæй йæм хæс-тæг-хæстæг бацыд.

Б æ л г ь у ы р (худы).

Зæххонтæ дæм фæзындысты, æнхъæлыс?

Куыннæ! Куыннæ! Æндæр мæтдæр сæнæй!..

Дæ уарзонæй дæр ферох дæ. Æз ын

Дæ бæсты кодтон тар æхсæв хъæбыстæ.

(Амыран хъæрзы.)

Хъæрзай- нæхъæрзай – райгуырдис ын фырт,

Мæхи хуызæн – цæрдæг æмæ æвзыгъд.

(Амыран тынгдæр хъæрзы, Уари йæхи тилы.)

Дæ уарзон чи уыд – уыд мæнæн мæ хæзгул...

Ныр иунæгæй чысыл дæлдæр цæры, –

Мæ фæндонæй зæххонтыл хин æфтауы.

(Амыран уынæргы.)

Хуыцæуттимæ куы фæуон æз мæхъазт,
Дæ рæхысты бает халдзынæн фыццагдæр:
Хорз хорзæй фидынц – райедзынæ мæ хорз!
(Уæлприндзмæ кæсы.)

Мæ чындзхонтæ куыд æрæгмæ цæуынц?

(Райхъуыст гуымсæджыты нæрын, уадындзты уасын.)

Гуымсæджытæ æнæрынцой нæрынц,
Фæдисон уадындзтæ дæр уасынц...
Цы хъусын уый? Цæуылнæ цæгъдынц цин?

Æртæдæлимонны йæразы фегуырдысты.

1 - а г д æ л и м о н .

Нæ фæрæстмæ ис ацы хатт нæ фæндаг...

2 - а г д æ л и м о н .

Æгæр æрвонг уыд – хæдзармæ фæраст...

3 - а г д æ л и м о н .

Æрцыди хъуыддаг сомæхсæвмæхаст...

Бæлгъуыр (ехсæй сыл ралæууыд).

Куыд сомæхсæв? Цы сомæхсæв?! Мæнæн

У алы 'хсæв дæр сомæхсæв!

Дæл и м о н т æ .

Æллодын!

Бæлгъуыр.

Уæтæрхон конду – авдцæлдзæхмæтагъд!

(Ехсæй сæ скъæрæгау казны. Алыгъдысты. Хъахъхъæнджытæдæр æрбатарсты. Амыранйæхиуæззаугайæруагътарæхыстæй. Уари дæр раста. Æрбарухс.)

Амыран.

У-у-у! Саузæрдæйæ здыхстæвæт! У-у-у! Саухъус!

Дæхин-кæлæнтæй бабын зæххы цæрæн,

Ныр авнæлдтай дæ фырздыдæй уæлæрвтæм?!

Нæ уыдзæн уый! Цæуæм!

У а р и .

Кæдæм?

Уæлæрвтæм амæн чи амайы асин, –

Кæд райсид уый мæ рохст зæрдæйы куывд!

(Размæатындзыдта. Уарийæфæдыл тæхæгау кæны.)

Цырагъ тæ æрхуыесыдысты.

Æвдæм ныв

Хъæугæрон. Хибар хæдзар. Изæрмилтæ кæны.

Г æ п п и (тæлыы фæдыл заргæуайы).

Тул, мæтæлы, тул, тул, тул!

Атылди фæсхохмæ хур.

(Фæаууон.)

У æ з д и н ц æ (рахызт).

Мæ хъæбул ма мын царды цин хæссы,

Фæлæ мæ удæн уый дæр адджын нæу.

Г æ п п и (фæзынд та).

Тагъд ыскæсдзæн хъоппæг мæй, –

Мах кæндзыстæм уæд фынæй.

(Фæаууон та.)

У æ з д и н ц æ .

Тыхмийы фæрцы дунемæ фæзынди

Æмæ йæ уарзын не сси кæд мæ бон,

Уæддæр бындар у – айрæзæд дзæбæхæй.

Г æ п п и (æрбатахт та).

Тул, мæтæлы, тул, цæрдæг,

Фест мын хур-тæлы æцæг.

У æ з д и н ц æ (йæ фæдыл).

Æнафон у! Цом хæдзармæ, гæбул, –

Ам ацафон дæлимонтæ фæхъазынц.

Г æ п п и (фæзылд æм).

Дæлимонæй хæйрæгæй исты хъауджы ис?

У æ з д и н ц æ .

Нæй ницы мур дæр – иу фыды фырттæ сты!

Г æ п п и (цин кæны).

Уæдæ æз дæр дæлимон дæн, нана?

У æ з д и н ц æ (фæтыхет).

Чи? Чи дын загъта? Чи бауæндыд афтæ?

Г æ п п и (худы).

Дæхæдæг мæм куы смæсты вæййыс, уæд

Нæ фæзæгъыс: у, хæйрæджы фæтдзæгъдæн...

У æ з д и н ц æ .

Фыруарзтæй дын фæзæгъын уый, гæбул.

Г æ п п и (скафид).

Уæдæ уæд иууылдæр мæн уарзынц, уарзынц, уарзынц!

Фыруарзтæй мæ хæйрæджы лæппын хонынц!

(Йæ тæлы та фесхуыста, заргæатахт.)

Тул, мæтæлы, тул цæрдæг,
 Æз лæппу дæн, стæй – хæйрæг!
 У æ з д и н ц æ *(йæ фæдыл).*
 Мæ арт бауазал! – фидис ын кæнынц!
(Кæдæмдæр æртхырæн кæны.)
 Цы хъуыддаг уæ ис, чи куыд хуыссы, уымæ?
(Сабырдæрæй.)
 О ма кæнут! Мæ хъæбул нæу дæлимон!
 Дæлимонтæ уæхæдæг ыстут, адæм.
 Ныууæй кодтат уæ цин æмæ уæ уарзт!
 У базайраг уæ кад æмæ уæ намыс!
 Б æ л г ь у ы р *(æрбацыд).*
 Кæй та 'лгъитыс? Кæмæ кæныс æртхырæн?
 У æ з д и н ц æ *(фæтарст).*
 О сау фыдбон! Мæ сау æлгъыст фæхæсс!
 Цæмæ ма мæм, цæмæ ма мæм фæзындтæ?
 Б æ л г ь у ы р .
 Цæмæ? Цæмæ? Цæмæ куы зæгъай, уæд...
 Г æ п п и *(заргæ фæзынд).*
 Æз хæйрæг дæн, хæйрæг дæн, хæйрæг!
 Гъей, кæнут мæм, кæнут мæм хæлæг!
(Фæаууон.)
 Б æ л г ь у ы р *(йæ фæдыл).*
 Дæлимон у! Дæлимон у! Мæ фырт у!
 У æ з д и н ц æ .
 Мæ улы зынг мын бадомдтай дæ хинтæй,
 Мæ фырты мын уæддæр ныууадз, о, курын!
 Гæппи та тæлымæ фæзынд. Бæлгъуыр æй ацахсынмæ хъавы,
 фæлæ уый йæхи фæсайдта.

Б æ л г ь у ы р .
 Æцæг хæйрæг! Сæтæккæбынæй ласгæ!
 У æ з д и н ц æ *(йæуæрджытылæрхауд).*
 Дæ хорзæхæй... Кæд ма дæм хорзæх ис,-
 Ныууадз нæуæд нæмæгуырыл...
 Б æ л г ь у ы р .
 Хæйрæджы хорзæх–сайын æмæ давын!
 Гæппи та куыд фæзынд, афтæйæацахста æмæйæмææрбатыр.
 У æ з д и н ц æ .
 Цы ма кæнон? Цы ма кæнон, мæ къона?
 Дæ фæстæ ма куыд цæрдзæни дæ мад?

*Бауадзыг. Уыцы рæстæг фæзындысты дæлимонтæ. Сабыр-
 гай йæ алыварс кафæгау кæнынц, стæй йæ фарсмæ æрхуыссыдысты.
 Уæздинцæ æрчыцыдта. Зæхх уырзæй стары.*
 Æвæццæгæн зæхх райдыдта лæууын
 Дæлимонтыл. Æндæр мын ай цы у? –
 Йæхимидæг цæмæ змæлы æппæтæй?
(Тымбылкъухæй зæхх хойы.)
 Мæ тæригъæдæй бастъæлай ды дæр!

*Зæхх куыд хойы, афтæ дæлимонтæ базмæлынц, сыстынц, кафын
 райдайынц. Уæздинцæ сæм джихæй кæсы. Дæлимонтæ йæ сисынц,
 кафын æй кæнынц.*

Хуыцæуттæ кæд нæ уыдысты æцæг?
 Кæд а дуне дæлимонты цæрæн у?

*Кафт цыренæй-цырендæр кæны. Дæлимонтæ фæтары вæййынц.
 Уæздинцæ иунæгæй цъилау зилы. Æрбацыдысты Амыран æмæ Уари.
 Джихæй йæм кæсынц.*

У а р и .
 Цъил фестади æмæ йын нæй æрлæууæн...
 А м ы р а н .
 Æнахуыр цин, кæнæ æнахуыр мастæй
 Фæкæны афтæ адæймаг... Цы уа?

*Уæздинцæйы сæр разылд. Размæ бахаудта. Иуцасдæр æдзæмæй
 ахуыссыд, стæй сонтæй йæ сæр фæхъил кодта, ракæс-бакæс кæны.
 Йæ хъус зæххыл авæрдта.*

У æ з д и н ц æ .
 Ыскарз та ис сæ хъæлæба, сæ хъаугъа, –
 Хъæрзы та зæхх, йæ хуылф та судзы артау!
(Йæ зонтуытыл лæууы. Хæрдмæ кæсы.)
 О стыр Хуыцау, мæ тæригъæд фæхæсс!
(Уаримæ фæкомкоммæ.)
 Мæ фæдисмæ мæ удхæссæг фæзынд!
(Амыранмæ фемдзаст.)
 Ды дæр фæзындтæ, о мæ мæгуыр сæр!
(Сыстынмæ хъавы. Фæцудыдта. Амыран æй ацахста.)
 Нæ! Нæ!! Нæ мын хъæуы тæригъæд! –
 Хуыцæутты размæ нæу мæ уд сыгъдæг.

(Амыранмæ æдзынæг ныккаст.)
 Зæххыл дæ фæрцы уарзты фарн æрфидар...
 Фæлæ мæ фæндаг тынг дард уыд дæумæ...
 (Йæхи уæгъд кæны. Зæххыл ныддæлгом.)
 Сæ дзæнгæда, сæ уынæр хъусын æз,
 Сæчъыллippi кафтæй зæххы гуыбын ризы...
 (Амыранмæ скаст.)
 Цы ис Бæлгъуырмæ—нал уыдзæн дæумæ...
 (Кæсы Уаримæ.)
 Гъей, удхæссæг, цæмæ ма у дæ каст?
 (Амыранмæ та кæсы.)
 Нæ зонин:чи дæ, фæлæ кæд ды дæ...
 (Хъæбыс æй кæны.)
 Æрра нæ дæн... Сылгоймаг дæн... Сылгоймаг...
 (Узæлы йыл.)
 Мæнгныхас рахъæр вæййы тагъд,
 Æмæ уæд зæрдæ ноджы тынгдæр дуды...
 Фæлтау рæстдзинад тынгдæр дзæхст кæнæд!
 Йæ хъæдгом кæд æргомдæрæй фæдуды,
 Уæддæр йæуаргъ æнцондæр у хæссын...
 (Дæлдзæхмæ хъусæгау кæны.)
 Кæны тыхджындæр дæлимонты хъæр.
 Хуыцæуттæта ныхъхъус ысты, мæ боныл!
 (Йæхи уæгъд кæны, йæ уæрджытыл лæууы.)
 Цыфæндыйæ дæр кувын у хуыздæр,—
 Сыгъдæг удæн Хуыцау кæны тæригъæд.
 (Кувы. Пантомимæйæ хъазт.)
 Амыран (Уаримæ).
 Хуыцæуттæм ногæй аздæхта кæд йе 'ргом,
 Йæ уд бынтон сæфт уæд нырма нæма у.
 Йæхи бар æй, цæй, бауадзæм чысыл...
 (Ацыдысты.)
 Бæлгъуыр (фæзынд).
 Æгæр куывдæй æрра фæкæны лæг!
 Уæздинцæ (кæсы йæм).
 Уæдæ та мæ мæ рухс фæндтæ фæсайдтой?
 (Уарийы сисмæ фемдзаст. Йæхицæн.)
 Амыран уыд! Æнæмæнгæй дæр уый уыд!
 Бæлгъуыр.
 Уыдзæн та ахсæв мах зылды чындзæхсæв,—
 Дæ фырт уыдзæни къухылхæцæг уым
 Æмæ дæм хонæг рарвыста: фæзын, дам.

Уæздинцæ (худы).
 Амыран та хызисæг ма уæд чындзæн?
 Бæлгъуыр (фæкарз).
 Æмæ, дам, зæрдæ, ма фæхаутæгæлтæй!
 Дæ фырт дæ хоны! — мауал кæн фæстиат!
 (Йæ фæдыл æй ахæр-хæр кодта.)
 Цырагъ тæ æрхуыссыдысты.

Æстæм ныв

Тары дзыхы разынд нарæг ком. Цъуппытыл лæууынц дæлимонтæ
 —хъахъхъæнджытæ—алырдаем фæлгæсынц. Астæуæй чысыл фæзуат.
 Уым кафынц иннæ дæлимонтæ. Гæппи хибарæй хъазы.

Бæлгъуыр (карзæй).
 Тагъд хъазтæ ахиз æмæ кафгæ кæн!
 Гæппи (скуыдта).
 Нырма гыццыл дæн—хъазын мæ фæнды...
 Бæлгъуыр.
 Дæлимонтæм чысыл-ыстыртæ нæй!-
 Кæд райгуырдтæ — дæлимон дæ сæрæй!
 Хæйрæджы митæ кæн: Цу, стигъ! Цу, мар!
 (Йæ хъусæй йæ иннæтæм ласы.)
 Фæзм иннæты! Цу, худинаг мæ ма кæн!
 Гæппи (кæуы).
 Мæ мадмæ мæ фæнды, мæ мадмæ мæн...
 Бæлгъуыр.
 Хæйрæгæн мад нæ вæййы! Ис ын фыд!
 Иннæтæм æй схойы, йæхæдæгдæр кафы. Иуварсæй фæзындысты
 Амыран æмæУари.
 Амыран.
 Сæ сау фæндтæ кæс, тары дзыхы уафынц.
 Зæлы дæлимонты зарæг. Бæлгъуыр хъазтæй рахызт.
 Бæлгъуыр.
 Æнхæл уыди æз фесæфдзынæн ам,
 Ныгуылдзынæн цæргæбонты йæтæссæй...
 Бæллын уæлæрвтæм æз фыццагæй тынгдæр! —
 Уæлахыздауы ницуал мæт вæййы,
 Ыссæсты та фæфæнды тагъддæр сыстын.
 (Скафид. Цæуынмæхъавы. Уæздинцæ йæразмæфæци.)
 Уæздинцæ.
 Дæ хъæзтытæн мæ фырт цæдисон нæу
 Æмæ дæ курын: ма йыл садз сыкъатæ.

Бæлгъуыр.
 Мæ туг у, ме стæг – æмæ у мæ фырт!
(Йæ цонгыл ын фæхæцыд, хъазтмæ йæласы.)

Уæздинцæ.
 Мæ фырт – дæ фырт – мæ сау бонты рæдыд!
*Йæхи атыдта. Алыгъд. Бæлгъуыр дæр йæ фæдыл азгъордта. Дæли-
 монтæ кафгæ-кафын ацыдысты.*

Амыран.
 Ыс-с-... Сабырдæр... Сæхæртæй нæу нæ уавæр...

*Дуры фæстæ æрæмбæхстысты. Дæлимонтæ Мыкалгабыры тыхласт
 кæнынц, зарынц.*

Мыкалгабыр.
 Цы мын кусут? Уæздандзинад уæм нæй?
 1-аг дæлимон.
 Уæздандзинад – мæгуыр лæгæн йæ сафæг!
 Мыкалгабыр.
 Ныуадзут мæ... Æгъгæд хъазт у... Æгæл у...
 2-аг дæлимон.
 Бæркæдты бардуаг, ардæм ма æрбайхъус...
(Йæхъусы йындрзы, уый хæрдмæхауы.)

Мыкалгабыр.
 Фæлдыст фæу дæ паддзахæн, æлгъаг!
*Йæхи сæ атонынмæ хъавы, фæлæ йыл иууылдæр ныккалдысты, сæ
 быныфæци. Æрбацыд Бæлгъуыр.*

Бæлгъуыр *(хъæрæй).*
 Цы хабар у? Цæй хъæлæба? Цæй хыл у?
(Дæлимонтæ фæпырх сты.)

Мыкалгабыр.
 Дæлимонтау ныккалдысты мæныл...

Бæлгъуыр.
 Æцæгæй дæр дæлимонтæ сты адон!

Мыкалгабыр.
 Кæм дæн? Цы лан? Чи, чи дæ, чи, ды та?

Бæлгъуыр.
 Бæлгъуыр дæн æз... Хуыцауы цур æмвынг
 Уыдыстæм мах... Хъуыды ма мæ кæныс?

Мыкалгабыр.
 Бæлгъуыл... Бæлгъуыл... Нæ хъуыды кæнын ахæм...
 О, ацы нозт мыл бафтыдта мæлдылох...
(Бацыдæм.)

Æмвынг уыдыстæм кæд – цæуыл нæ нуазæм уæд?

*Æрбауад Мыкалгабыры халдих – йæхи йыл бæрстытæ кæны. Мы-
 калгабыр уымæ дæр кæсы, йæхимæ дæр.*

Ды та ма чи дæ? Цавæл дæ? Цы дæ?
 Дæлимон *(худы).*
 Нылæй фæстæмæ æз уыдзынæн ды!
 Мыкалгабыр.
 Хуыцау æй зоны?..
 Бæлгъуыр.
 Базондзæн æй тагъд!
 Фæрæвдз кæн! Бонвæрноны скастмæ
 Йæ усы фарсмæ аивæй æрхуысс!
 Дæлимон *(скафыд).*
 Йæ ус – мæ ус!..
(Цингæнгæ азгъордта.)

Мыкалгабыр.
 Мæ ус – йæ ус?..
 Бæлгъуыр.
 Мыкалгабыр, цом ахизæм мах хъазтмæ.
(Йæ фæдыл æй кæны.)

Иннæрдыгæй фæзынд дæлимон, зарæгау кæны.

Дæлимон.
 Уæдæ тæхон! Уæдæ ызгъолон тагъд!
 У алы уысм дæлимонæн зыналгы!
 Йæ ус – мæ ус! Мæ ус – дæ ус!
 Хуыцаумæ кув! Хæйлæгмæ хъус!
(Уари йæ размæ фæци.)

Йай та ма цавæл малгъ уа? Цы уа?
 Æмбисæхсæв кæцæй æлтахт мæ лазмæ?
(Базарыд. Басырдта йæ.)

О дзиба, дзиба, дзиба, дзиу,
 Зæгъ-ма, дæ тыхсты сæл нын циу?
(Дуры фæстæ фесты. Хъæлæс.)

Уæ-уауу! Цы! Цы кодтон? Уауу, мæ сæр!
 Уæздинцæ *(æрбацыд).*
 Бæлгъуыры тох хуыцæуттимæ ыстынг
 Æмæ сын баххуыс нæу æппын мæ бон.

*Дурыл æрбадт. Йæ сæрыл ныххæцыд. Æрбацыд Гæппи, кæуы. Уæз-
 динцæйы цур æрлæууыд, кæсы йæм, йæ фæдджийыл ын рахæцыд.*

У æ з д и н ц æ (ракаст).

Гæбул... Гæппи... Мæ удлæууæн, мæ ныфс...

(Иæ хъæбысы йæ кæны.)

Б æ л г ь у ы р (æрбацыд).

Дæуæн мад нæй! Дæуæн ис фыд æрмæст!

(Схойы Гæппийы иуварс.)

Амыран æмæ Уаридуры ауонæй фæзындысты. Æвиппайды бæстæ дзолгъо-молгъо сси. Дæлимонтæ фæдисон ратæх-батæх кæнынц. Хъуысынц хъæртæ:

– Фæдис! – Фæдис! – Фæдис!

Б æ л г ь у ы р .

Цы хабар у? Цæуыл кæнут хъыллист?

(Дæлимонтæй æмрадыгай базгъорынц, йæ хъусы йын цыдæртæ адзурынц.)

Йæ фæд цæуы нæ хъазтмæ? Уый та куыд?

Æрбацыд Мыкалгабыр, дæлимонтæм кæсы, сæ тыхст сын не 'мбары. Уыдон та йæ хъуыды дæр нæ кæнынц.

М ы к а л г а б ы р .

Ныззыгъуыммæ ис ацы лан дæл цалд, –

Мæнылдыгæй бæлкад...

(Дурыл æрбадт, æрфынæй. Бæлгъуыр æм фæкомкоммæ, хæстæг æм бацыд, æдзынæг æм кæсы.)

Б æ л г ь у ы р .

Чи? Чи йæ суагъта? Чи халы мæ фæндтæ?

(Иуцасдæры фæстæ.)

Хъæуын æй кæд цæдисæмбалæн æз?

(Мыкалгабыры алыварс зилы.)

Кæд уый дæр мемæ сусæг хæстæй хъазы?

Ау, афтæуа?

(Мыкалгабыры уигъы.)

М ы к а л г а б ы р .

Æз иунæг хуыпп дæл нал!

Б æ л г ь у ы р .

Дзырд дæр ыл нæй – Мыкалгабыр йæхæдæг!

(Фæссценæмæ атындзыдта.)

Æрбауад Амыран – Мыкалгабыры хуызы.

М ы к . - А м ы р а н .

Гъей, райхъал у! Æгæр кæныс фынæй!

М ы к а л г а б ы р .

Мæ къæбиц – афтид! Хæйлæг æй фæдафта!

(Иæхалдихмæ фемдзаст.)

Æмæ уæлæлвтæм н' ацыдтæ?

М ы к . - А м ы р а н .

Йæ цурмæ мæ нæма уадзы Хуыцау.

Дæхицæн у цæугæ æмæ фæтагъд кæн!

М ы к а л г а б ы р .

Куылойы фыдтæ лазылди мæ сæлыл...

М ы к . - А м ы р а н .

Цы федтай ам – æппæт уыдон ды радзур

НæХуыцауæн. Æнæмæнг ын-иу зæгъ,

Кæй судзы зæхх Бæлгъуыры фæндæй ам,

Кæй агуры уæлæрвтæм дæр фæндаг...

М ы к а л г а б ы р .

Сæнттæ цæгъдыс æви кæд исты хъуаг дæ?

М ы к . - А м ы р а н .

О, хъуаг дæн æз! Æрра æмæ сæрхъæн!

Æрмæст фæрæвдз кæн! Курын дæ: фæтагъд кæн!

(Схойæгау æй кæны.)

М ы к а л г а б ы р .

Тыххæй мæ ластой ацылдæм, ныл мæ

Тыххæй æлвитынцуыцылдæм... Цæмæн?

М ы к . - А м ы р а н .

Æгæр зонин хатт зонды нысан нæу...

(Иуварсмæ.)

Бæлгъуыры мын цæдисонтæ æрхъуыд, –

Уыдзæнис ын цæдисон – æмæ цахæм?!

(Мыкалгабырмæ.)

Фæндараст у. Фæндараст у. Фæндараст.

Мыкалгабыр фæстæмæ фæкæс-фæкæсгæнгæ ацыд. Мык.-Амыран йæбынаты æрбадт. Бæлгъуыр тагъд-тагъд æрбауад. Дæлимонтæ йæ фæдыл æрбакалдысты. Уæздинцæйы сæ фæдыл ласæгау кæнынц.

Б æ л г ь у ы р .

Дæ кæлæнтæй фæсыкк мæ сусæг фæнд?

Кæм ис дæ зæд? Кæм æмбæхсы йæхи?

У æ з д и н ц æ .

• Куы йæ суынай – йæхи йын-иу уæд афæрс.

Б æ л г ь у ы р (карзæй).

Цæнгæт рæхыстæ баппарут йæ хъуырыл

Æмæ йæ ласгæут уæ фæдыл

Бындæр-бындæрмæ! Сау кæлмыты дзыхмæ!

У æ з д и н ц æ .

Нæ зынгхæссæг кæд феуæгъд ис, уæд тагъд
Дæ сау митæн æрцæудзæни кæрон!

Б æ л г ь у ы р .

Хуыцауы дуар куы бацæвон мæ сæрæй,
Уæд-иу мæ фæдыл цæхх кæнут дыууæйæ!

М ы к . - А м ы р а н (*цыма ныр райхъал*).

Мæ мастыл мын цæхх чи кæны, уый чи у?

Б æ л г ь у ы р (*бахудт*).

Нæ буц уазæг æрчъицыдта, мæгуырæг!

М ы к . - А м ы р а н (*хин каст æм кæны*).

Кæцы дæ, кæ – Хуыцау æви дæлимон?

Б æ л г ь у ы р (*худы*).

Сæ дыууæ дæр! Сæ дыууæ дæр!.. Нырмæуал!

М ы к . - А м ы р а н .

Уæдæ дыл уæддæ цалды цæг æлуынгæг...

Б æ л г ь у ы р .

Дæхимæдзы кæм фæкастæ, цымæ?

М ы к . - А м ы р а н .

Йæхи нуазæн мын адалдта Амылан.

Б æ л г ь у ы р (*тарстæй*).

Амыран? Кæд? Цы фæци ныр? Кæм ис?

М ы к . - А м ы р а н .

Лæхджы дыл хъуамæ бафтауа йæ зынг...

У æ з д и н ц æ .

Æгæргæнæг æгæр кæны, Бæлгъуыр.

Б æ л г ь у ы р .

Нызылдис цалх! – нæй, нал ын ис æрлæууæн!
(*Дæлимонтæм.*)

Быномæ сæ ласут – бон уызæни тагъд!

*Дæлимонтæ акæнынц Уæздинцæ æмæ Мык. -Амыраны. Чысыл
фæстæдæр æрбауад Гæппи.*

Г æ п п и (*Бæлгъуырæн*).

Мыкалгабыр нæ цæуæнты нæ цæуы!

Нæ йæ уыдтай, æмдымбыл кæй у, уый?

М ы к . - А м ы р а н (*хъæлæс*).

Ай цавæл дуал у? Айтындзут æй тынгдæл!

Б æ л г ь у ы р .

Мæ цæуæнтæ мæхиуыл карст уыдысты,

Мæхи фос дзы дыгæйттæй дæр цыдысты...

Ныххæцут ыл! Ныххæцут ыл бындæр!

(*Къухæй амонь.*)

*Æвиппайды зæхх нынкъуыст. Дæлимонтæ куы фæзынынц, куы
айсæфынц. Фæстагмæ алфамблай ныттар.*

Æмбæрзæн

ДЫККАГ АКТ

Фарæстæм ныв

*Хуыцауы кусæнуат. Фыццагау у æрдæгталынг. Хуыцаурацъд.
Дауджытыл йæ цæст ахаста. Мæсты рацу-бацу кæны.*

Е л и а (*дисгæнæгау*).

Мыкалгабыр куыд æрæгмæ цæуы?

Сæумæцъыккæй æнæуи ам куы вæййы?

Г а л æ г о н (*рогæн*).

Фæхастайд æй исчердæм мæ уад,

Фæлæ æнцад уæ фарсмæ ам куы бадын.

Ф æ л в æ р а (*худы*).

Йæхимæ та дзы кæд æгæр фæкасти...

Ф с а т и (*сонтæй*).

Йæ усы ма йын афæрсут, йæ усы.

Х у ы ц а у (*фæзылд æм*).

Цæмæ ма кæсыс? Афæрс æй, цу, марадз!

(*Уастырджы æнæдзургæйæ фæраст.*)

Ф с а т и .

Æнæ мæн дæр æм Уастырджы фæраст, –

Фæндаггæнæг у – бирæ уарзы сылты...

У а с т ы р д ж и (*фæзылд*).

Дæ сылы базыл тагъд уызæн мæ сæр.

(*Ацъд.*)

*Дуары фегомимæ, Хуыцау æмæ Куырдалæгонæй фæстæмæ,
иннæтæ алы рæтты æрныгъуылдысты.*

Х у ы ц а у (*дисгæнгæ*).

Æмбæхстытæй та ма райдайт хъазын?..

Г а л æ г о н *(стъолы бынæй рабырыд).*
Уæд табуяг дæ ном æмæ дæ цыт,
Фæлæ, зæгъын, кæд ардæм, мыйяг, батылд Мыкалгабыр...

Хуыцау.

Куыд батылд?

Галæгон.

Æмдымбыл у... Цынæ вæййы... Уæд та
Йæбæркæдтæ кæд сусæгæй нымайы...

*Иннæтæдæр сæхи къуымты агурæг скодтой. Фæстагмæ Хуыцауы
алыварс æмбырд кæнынц.*

Елиа.

Нæй!

Фсати.

Никуы æмæ ницы!

Фæлвæра.

Нæй йæ кой дæр!

Хуыцау *(карзæй).*

Дæлимонтæ! Дæлимонтæй фыддæр! –
Кæдæм ма уæ фæхæссон ныр мæ сæр?

Куырдалæгон.

Фæткæвæрæг вæййы хæдзары хистæр...

*Хуыцау Куырдалæгонмæ разылд, уый йæ сæр æруагъта. Иннæтæ
дискаст кæнынц.*

Хуыцау.

Дæумæ хъусын... Дзур, дзур...

Куырдалæгон.

Цы дзурон?

Хуыцау *(сабырæй).*

Цы зæгъинаг дæ, уый кæронмæ зæгъ...

Куырдалæгон.

Уæларвтæ дæр куы свæййынц иугæр цурон,
Уæд мауал агур кад æмæ æгъдау.

Галæгон *(худы).*

Æллах, мæ боныл, иу цурон дзы ды,
Уиннæ Уастырджи! Ха-ха! Хи-хи!

Куырдалæгон.

Дывзагонæн йæ æвзагыл ныллæуу
Æмæ йын æй йæ рæбыныл ныллыг кæн!

Галæгон *(Хуыцаумæ).*

Кæсыс, куыд карз у! Афтамæй та дуаг у!

фсати *(Куырдалæгонмæ).*

Ды Уастырджийæн ма фæзм, ма, йæ карз, –
Уый иунæгæй дæр фаг у – ам дæр, уым дæр!

Фæлвæра *(Хуыцаумæ).*

Æцæг цы уа, уый сусæггаг цæмæн у?

Мæ фосы мын йæ джебогътæй цæгъдынц,
Æмæ уый цы?! – кæрæдзи дæр дзы ссарынц!

Куырдалæгон *(куы сæ иумæ кæсы, куы сæ иннæмæ).*

Ау, дуæгтæ куы стут! Хахуыртæ 'мæ койтæ

Куыд хæссут уæд уæ сæрмæ та? Хуыцау,

Куыд сæм хъусыс? Куыд ницы сын зæгъыс?

*Уыцы рæстæгдуар фегом. Хуыцау æмæ Куырдалæгон кæрæдзимæ
кæсынц, иннæтæ алырæтты æрæмбæхстысты. Уастырджи дуары фæл-
гæты афæстиат, стæй æрбахызт. Дуар йæ фæдыл æрбахгæдта.*

Хуыцау.

Цæй.цы? Кæм ис?

Уастырджи.

Сæхимæ дæр

Кæнынц фæдис, – нæ.дам, фæзынди дысон...

Галæгон *(фæрæвдз).*

Æз дысон уымæ нæ нызтон...

Елиа *(тыхстæй).*

Кæд ма æндæр исчердæм базылд?

Фсати.

Йæ авд авды дæр ахуыпп кодта райгæ...

Фæлвæра.

Нæ йæм фехсайдта иучысыл дæр зæрдæ...

Хуыцау *(кæсы сæм).*

Нæ кад, нæ намыс къæхты бынмæ 'рхауд,
Зæххонтæй домæм афтæмæй æгъдау!

(Уастырджимæ фæзылд.)

Ды райдыдтай æрæджытæ кæнын, –
Куырда куырдыл фæкæны ахуыр!

Уастырджи.

Æцæг куырда нæм Куырдалæгон куы у,

Цæуылнæ йæ ис бафæзмынæн уæд?

Хуыцау *(фæкарз).*

Æгъгæд, зæгъын! Æгъгæд хъазт у! Ныуадзут!

(Мидæггаг уатмæ ахызт.)

У а с т ы р д ж и .
Куырдалæгон нæ халы фæтк, нæ нуазы,
Фæсауонмæ нæ ракæны фыдгой...
Куырдалæгон .
Фыдæй мын баззад фæтк æмæ æгъдау...
Е л и а *(хинхудт кæны)*.
Фыды фарнæй у Уастырджи дæр хайджын, –
Йæ уаджы ис кæйдæр устытæ уарзын.
У а с т ы р д ж и *(цæхгæр æм фæзылд)*.
Цæмæй йæ зоныс, Елиа, ды та?
Е л и а *(фæссæццæ)*.
Дзырдта мын æй нæ Галæгон, цыма...
У а с т ы р д ж и .
Чи? Цы фæци уыцы хæтой?
Г а л æ г о н *(сирь)*.
Æз мæнæ дæн – цы самадтай фæдис?
У а с т ы р д ж и .
Дæдам-думтæй мæм сфыдæх ис Хуыцау?
(Ехсæй йæ æрцафта, иннæтæ сæ иргъæвынц.)
Е л и а .
Цы кусыс уый? Йæ дæлбазыр Хуыцауæн
Хыл не 'мбæлы...
У а с т ы р д ж и .
Уæд хахуыртæ æмбæлы?
Е л и а .
Иæ аххос нæу: æппæтæй дæр дымгæ у
Æмæ дымы уæгъдибарæй...
У а с т ы р д ж и .
Уый иуырдаем дымд у! Мæнæй – Хуыцаумæ!
(Æвзиды Галæгонмæ.)
Дзæгъæлхæтой, дæ дзыхыл хæц! Кæннод дæ
Ныббæтдзынæн мæ бæхы сау къæдзилмæ
Дæ даргъ æвзагæй! Ничи йæм кæсы?!
Г а л æ г о н .
Хуыцау рæхджы дæу ныббæтдзæни, дæу!
Е л и а *(Галæгонмæ)*.
Уæддæр ма йæм фæстæмæ уæнды дзурын?!
(Йæ 'хсæрварс ын цъыкк кæны.)
Дæ дзыхыл хæц æмæ дзæнгæда ма цæгъд!
(У а с т ы р д ж и м æ .)
Ныххатыр ын кæн... Ма йæ кæн хъуыды дæр, –
Йæ ныхас дæр, йæхæдæг дæр–дымгæ!

Хуыцау *(цырд рацыд)*.
Кæй хъæлæба, кæй хъаугъа хъусын æз?
Е л и а *(цыма ницы уыд)*.
Æппæт хъæртыл нæ фæхъæуы æууæндын...
Хуыцау .
Уæд Галæгон цæмæн хæцы йæ русыл?
Е л и а .
Уый ницы у... Йæ койаггаг дæр нæу...
Хуыцау *(ныхасивы)*.
Мæ зарæг та цæуылнæ хъусын?
Е л и а .
Дæ зарæг?.. О! Уыдзæн ныртæккæ зарæг...
Уастырджи æмæ Куырдалæгон иуварс алæууыдысты, иннæтæ
Елиайы къухамындмæ æнхъæлмæ кæсынц.
Уыдзæни зарæг... Зарæг дæр уыдзæн...
Æцæг зарæг, – дæ зарджыты хуыздæр!
Хуыцау *(нæрæгау)*.
Æгъ-гъæд!
Е л и а *(йæ уæхсджы сæрты йæм ракаст)*.
Дæ бæр-зонд-дзи-над-над...
Хуыцау .
Мæн хъарæг хъæуы! Хъусут?! Хъарæг!
Иу иннæмæ йæ къух кæм сита, уым,
Уым нал æмбæлы, нал фидауы зарын!
(Уастырджимæ æхсткаст кæны.)
Мыкалгабыр нæ фæзынди?
(Ничи ницы дзуры.)
Нæ зыны?
Куыиннæ кæрзут, куыиннæ хъæрзут уæ зыны?
Цæуылнæ хæссут алырдæм йæ фæд?
Цы схæрдзыстут, куы нал фæзына, уæд?
Иугай сыл зилы. Кæмæ бакæсы, уый йæ сæр æруадзы æмæ сæргуы-
бырæй иуварс ацæуы. Уастырджи æмæ Куырдалæгонмæ иннæтæй
фылдæр фæкаст, фæлæ уыдон сæрбæрзондæй æддæмæ ахызтысты.
Иннæтæ къуымты æрæмбæхстысты. Хуыцау сæ нæ уыны.
Цыдæр кæнын, фæлæ цы уа – нæ зонын.
Мæ зæрдæ мын цыдæр хæры, æвзоны.
Фыркатайæ мæ миднымæр хъæрзын,
Фæлæ кæмæн, кæмæн дзурон мæ зын?
(Йæ бадæнмæ кæсы.)

Цы уа? Цы 'рцыд? Цы фыдæх мæм кæсы?..
Ау, афтæ уа?! – мæ бынатæн тæрсын?
(Ныккæрзыдта.)

Фæзулдзых ысты дауджытæ... Цæмæн?
Æнæсхуыстæй, ау, ам дæр нæй цæрæн?
Цы уа, цымæ? Цы бæллæх мæм кæсы?
(Йæ бандоныл уæззау æрбадт.)
Цæй зын дæ, цæ, Хуыцауы уаргъхæссын...
(Йæ сæр йæкъухтыл æруагъта.)

*Иннæтæ къуымтæй гудзитæ кæнынц, кæрæдзимæ цыдæртæ амон-
нынц, стæй хъуызæгау рахызынц æмæ Хуыцауы чъылдыммæ чъыл-
липпкафт кæнынц.*

Дæсæм ныв

*Дæлдзæхы бæстæ. Дæлимонтæ тарст ратæх-батæх кæнынц. Кæмæн
йæ сæр у баст, кæмæн–йæ къух, кæмæн–йæ къах.*

Бæлгъуыр (размæ рацыд).
Фæтагъд кодтон – æмæ дын уый йæ пайда!
Уæздинцæ (æрбацыд).
Гæдыйы сæр йæхицæн къахта мыст.
Бæлгъуыр (карзæй).
Тæппалдихтæй куы хауа зæхх, уæддæр
Æз асинтæ æвæрдзынæн уæлæмæ!
Уæздинцæ (худы).
Зынджы бардуаг дын айхæлдта дæ хъазт!
Бæлгъуыр.
Мæ фæндагыл æргом цæлхдур нæ уынын!
Уæздинцæ (сабырæй).
Уæларвон дуæгтæй дæлимонтау ма хъаз.
Бæлгъуыр (карзæй).
Цавæр дуæгтæ? Кæм ма уыныс ды дуæгтæ?
Уæй кæнынмæсты иууылдæр цæттæ! –
Чи уæй кæны дзæбидыры сыкъатæ,
Чи галы сæр, чи уадцымгæйы барц,
Чи арвы кæхц! – æмæ цы нæу уæййаг та?!
(Æрбахызт Мык. -Амыран.)
Бæркадхæссæджы бабын кодта нозт.
Мык.-Амыран.
Бæлгъуыл-паддзах, цы мын кусыс, зæгъ-ма, –
Мæ бæлкæдтæй мæм иу сыкъа нæ хауы?

Бæлгъуыр (худы).
Ныхатыр кæн, фæлæ ам нуазæн нæи!
Мык.-Амыран.
Æххæст ма мæ Амыланау ныттынды
Æмæ хæссон æлгысты уалгъ кæлонмæ.
Бæлгъуыр (тарстæй).
Æнæ «æлло» ам не 'мбæлы йæ кой!
(Æвиппайды æрбакалдысты дæлимонтæ.)
Дæлимонтæ (иумæ).
фæдис, Бæлгъуыр-паддзах! Фæдис! Фæдис!
Бæлгъуыр.
Цы ныл æрцыд? Цæуыл кæнут хъыллист?
(1-аг дæлимонтæ ын йæ хъусы дзуры.)
Амыран ардæм... Ацырдæм цыдис?..
(2-аг дæлимонтæ ын йæ хъусы дзуры.)
Йæ фæд ын ардæмты æрхастат?
(3-аг дæлимонтæ ын йæ хъусы дзуры.)
Дæлимонтæ нæу! Цы 'рбацы уæд, кæм ис?
(Ракæс-бакæс кæны.)

*Дæлимонтæ дæр рауай-бауай кæнынц, фæд хæссынц, смудынц,
Мык. -Амыраныл цæгау æртыхстысты.*

Уæздинцæ.
Дæасинæн йæ бинаг къæпхæн судзы...
Бæлгъуыр.
Амыран нæ! Хуыцау дæр ма фæзынæд,
Нæ сæ тæрсын! – зынджы хорзæх мæн у!
Йæ фæснагъæй зынг фæцъорттласта. Хъазыдзы.
Уæздинцæ.
Оу, ма хъаз артæй!- судздзæн дзы дæхи сæр.
Бæлгъуыр.
Нырма уал судзы уæлладжы къæсæр!
Мык.-Амыран.
Ау, афтæ уа? Ау, нал ныллæудзæн бон?
Бæлгъуыр.
Куыд уыныс, афтæ! – дуджы ивы дуг.
(Йæхицæн.)
Амыран мæ, æвæццæгæн, хъыгдардзæн.

*Мык. -Амыраныл та дæлимонтæ цæгау æртыхетысты. Бæлгъуыр æмæ
Мык. -Амыранриу-æмриу фесты. Уæздинцæ сæм фæкомкоммæ. Æваст
йæуæрджытæ æрхоста æмæ хъæргæнгæатахт.*

у æ з д и н ц æ (хъæлæс).

Фæдис! Фæдис!

Бæ л г ь у ы р .

Цы у? Кæм ис?

Мæ фæдыл тагъддæр! Тагъддæр ут мæ фæдыл!

(Иууылдæр хъæрырдæм атындзыдтой. Мык. -Амыран сæ фæстæ кæсы.)

Мы к. -Амыран.

Цæй фæдис у? Кæдæм тæхынц æрратау.

Зылынзæвæт куыд ысхицау мæ зынгæн?!

У æ з д и н ц æ (хъуызгæ æрбауад).

Цы фесты зинтæ? Уыцы сайд цы фæци?

Мы к. -Амыран.

Цы самадтай æвиппайды фæдис?

У æ з д и н ц æ .

Мæ цæстыты раз фегуырди Амыран.

(Фæйнæрдæм кæсы.)

Фæлæ кæм ис? Мæ цæстытæ мæ сайдтой?

(Кæуæгау кæны.)

Нæ! Нæ! Бæлвырд уыд! Уый уыди! Цы фæци?

(Алырдæм кæсы. Ацыд.)

Тагъд-тагъд æрбауад Бæлгъуыр. Дæлимонтæ-йæ фæдыл.

Б æ л г ь у ы р .

Кæлæнгæнæг куыд самадта фæдис?!

Хæстæгуыди, æвæццæгæн, Амыран.

(Мык. -Амыранмæ фæкомкоммæ.)

Бæркæдты бардуаг, ам ма дæ ды дæр?

Уынгæг хъоргъ дæм нæма разынд?

Мы к. -Амыран.

Кæм ис? Кæдæм

фæластай дауджыты фæд-фæдыл?

Б æ л г ь у ы р (худы).

Дæудæр, зæгъдзынæ, ластон æзтыхæй...

Мы к. -Амыран.

Цæвиттон, æз мæхи къахæй æрцыдтæн...

Бæ л г ь у ы р .

Дзур, афтæ дзур! Æмæ дæ кад мæ цæсты

Фæуæлдæр уа! Æз иузæрдйонты уарзын!

Мы к. -Амыран,

Гъестæй ма дын æз иу сусæг зæгъын,

Фæлæ дын æй мæ цæст хъæр дæр нæуарзы...

Уæвгæ ма йæ хуыздæр кæмæн зæгъдзынæн.

(Йæ хъусы йын дзуры.)

Б æ л г ь у ы р .

Кæм ысты уыцы джауыртæ? Цы фесты?

Мы к. -Амыран.

Фæцæуынц дауджытæм. Ысуæгъд, дам, сæ хъæуы!

Куы суæгъд уой, – Елиа йæ цæхæртæ дæуыл

Нызгæлдзæни! Галæгон, дам, зилгæ-дымгæ фестдзæн,

Йæ тымыгъ, дам, дæ авддæлдзæхмæ фехсдзæн,

Æфсати, дам, дæфелвасдзæн йæсытыл,

Гъестæй, дам, Фæлвæра йæ богъы сау сыхъатыл...

(Дарддæр ын йæ хъусы дзуры.)

Б æ л г ь у ы р (карзæй).

Сæнтæ цагътой! Нæ уыздæн нукуы уый!

Æмбæхст ныккæндмæ не ссардзысты фæндаг!

Мы к. -Амыран.

Гæппи дæр семæ... Семæ уыд Гæппи дæр!

Б æ л г ь у ы р (хæрдмæ фæхаудта).

Гæппи? Мæ фырт? Мæ фæдыл размæ! Цырди!

(Размæ атындзыдта.)

Дæлимонтæ Бæлгъуыры фæдыл атындзыдтой. Мык. -Амыран сæ фæдыл аивæй цæуы.

Цырæгътæ æрхуыссыдысты.

Иуæндæссæм ныв

Ногæй та Хуыцауы кусæн уат. Дауджытæ Хуыцауы рацыдмæ æнхъæлмæ кæсынц.

Е л и а .

Æппæлут дзы! Æппæлгæ дзы кæнут!

Æппæлæн ныхас афтид вæййы, тутт,

Фæлæ йæ цинæй дойнагдур дæр хæлы.

Г а л æ г о н .

Тыхджын фыдгулæй алы хатт æппæл.

Стæй иуахæм куы фервæсса йæхиуыл,-

Дæ къах æм уæд фæдар æмæ... уыздæн дæ быны!

Ф с а т и .

Хуыцæуттæ дæр æппæлæн ныхас уарзынц!

Ф æ л в æ р а .

Æнæзынгæ йæ ронджы бæсты нуазынц!

Галæгон (*расирдта*).

Бæлгъуыры сæрыл Уастырджи хæцыд
Ныртæккæ ам! – нæ туг, дам, у уый, не стæг!
Дæ ныхмæ дæр дзырдта æмæ дзырдта!

Куырдалæгон.

Дæ цыргъ æвзаг æгæр дзæнгæл кæны, –
Куыд нæ кæныс дæхицæй та æфсæрмы?

Галæгон.

Æфсармы кой нæ фидауы дæ дзыхи.
Æндæр истытæ дзур. Зæгъæм... Зæгъæм:
Амыранæн йæ бæстытæ куыд хæлдтай...

Куырдалæгон.

Хуыцауы фæнд кæнын æдзух æххæст.

*Уастырджи æрбахызт. Куырдалæгон æмæ Хуыцау лæууынц,
иннæтæ къуымты æрныгъуылдысты.*

Хуыцау (*Куырдалæгонмæ*).

Куырдалæгон, цæнгæт рæхыс ды быдтай, –
Йæ сусæгтæ йын иунæгæй ды зыдтай.

Уастырджы.

Бæлгъуырæн та нæ рæхыстæ цы сты? –
Ныридæгæн нæ галуантыл æндзары!

Елиа.

Цы бар дарынц дæлимонтæ уæлæрвтæм?
Ис не 'хсæн адæм, уыдон тырнынц ардæм!

Галæгон.

Сæ фæндаггæнæг у, цыма, нæхицæй...

Уастырджы.

Æххæст ма нын йæ ном дæр зæгъ, хæтой.

Хуыцау (*мæстыйæ*).

Æгъгæд ыскæнут! Алцы дæр уынын! –
Уæлдæр-уæлдæрмæ алчи дæр тырны.
(*Лæмбынæг кæсы с'алкæмæдæр.*)

Чи у, чи зæгъдзæн, цымæ, мæнæн:

Чи рæмудзы Хуыцауы цæрæн?

(*Цъилау ныззылд.*)

Нæй ныббарæн – уый чифæнды уæд!

(*Иннæ уатмæ ахызт.*)

*Куырдалæгон æмæ Уастырджи–иуырдыгæй, Елиа æмæ иннæтæ
иннæрдыгæй. Кæрæдзимæ кæсынц.*

Цырæгъ тæ æрхуыссыдысты.

Дыууадæссæм ныв

*Ногæй та Бæлгъуыры бæстæ. Бæлгъуыр мæсты цыд æрбакодта.
Дæлимонтæ Уæздинцæйы ласæгау кæнынц. Сæ фæдыл æрбахызт
Мык. –Амыран дæр.*

Бæлгъуыр.

Кæм ис дæ фырт? Дæ хæрзгæнæг цы фæци?

Уæздинцæ.

Дæхæдæг сæ дæ паддзахады агур, –
Куы сæ ссарай, уæд-иу дæ ма уæд рох:

Сæ иу у дуаг, сæ иннæ та мæ фырт у!

Бæлгъуыр.

Дæ хæрзгæнæг дывыдон арты бахауд, –
Хуыцауы ныхмæ рацыди дыккаг хатт!

Уæздинцæ.

Мæнг ныхас у! – уæд афонмæ фырмастæй
Зæхх иннæрдæм ныззылдаид... Цæуид

Мæн агурæг... Дæлдзæхмæ дæр лæбурид!

(*Мык. –Амыранмæ фемдзаст.*)

Æцæг у уый!.. Ысуыдтон та йæ ногæй!

Бæлгъуыр.

Кæм ис?

Уæздинцæ.

Дæ фындзы бын! Дæ фындзы бын, сæлхæр!

*Бæлгъуыр цъилау зилы. Иннæтæ дæр йæ фæдыл зилынц. Уæздинцæ
цыдæр фембæрста. Ныххудт.*

Уæздинцæ.

Зынг цæхæртыл цы скафыдтæ? Цы 'рцыд? –

Мæ цæстытыл йæ фæлмæн сурæт ауад...

Мык. –Амыран.

Йæ койæ дæл кæм тæлсыс, уым йæхæдæг

Куы фæзына, цытæ кæндзынæ уæд?

Бæлгъуыр.

Амыран циу?! – Хуыцауы къæсæр систон!

Йæ æргъæу бадæн у мæ цин, мæ мæт!

Амыран та – чысыл сæрниз æрмæстдæр...

Мык. –Амыран.

Кæдмæ агулой уыцы 'лгъысты фæд, –

Йæ хъæзтытæй уал ахъазæм уæдмæ

Æз æмæ ды...

Бæлгъуыр (*худы*).

Æз æмæ ды? Æз æмæ ды... Æз æмæ ды?

Амыраны хъæзтытæй? Ау. Бæлгъуыр
Куыд æрхæсса йæ сæрмæ хъуамæ уый та?!

(Кæсы йæм.)

Цы зоныс ды Амыраны хъæзтытæн?
Кæд сæ федтай? Дæ цæстыты æдзух
Цъæх мигъ куы бадт. Æдзух фынæй куы кодтай!
Цæй зынгæй хъазт?!- Дæ хъæзтытæ – сыкъайæ!

Мы к. - Амыран.,

Цæй, аилхæфсæм иучысыл нæхи... Уæд та ма...
Цæмæй тæлсыс?..

Бæлгъуыр *(зынгæй хъазы).*

Тæрсгæ? Дæуæй? Ха-ха!

Хуыцауæй дæр куы нал тæрсы Бæлгъуыр,
Уæд ма дæуæй куыд фæтæрса, тымбылæг?
(Зынгæй йæ тæрсын кæны, уый йæхи хъахъхъæны.)

Куы дæ судза, уæд дын-иу ма уæд зын.

Мы к. - Амыран.

Зынг судзаг у – ды дæл уый дал дæ зæлдыл!

Бæлгъуыр.

Нозт судзы ахсæн, игæр æмæ зæрдæ...

Мы к. - Амыран *(фæцарæхст, йæхи зынгæй йын йæ рихи асыгъта.)*

Зынг судзы. Лихи. Хи-хи.

Бæлгъуыр *(дисæй).*

Кæсæд ма исчи ацы тымбылуæхскмæ! –
Кæм базыдтай зынджы хъæзтытæ? Кæд?

Мы к. - Амыран.

Амылан ма куы уыдтæн, уæд. Ды та?

Бæлгъуыр.

Æз та... Амыраны куы Wybбастой, уæдæй.

(Хæцынц та зынгæй. Фæстагмæ Бæлгъуыр иуварс цæуы.)

Бæлгъуыр.

Нæ дын уыдтæн æз уый æнхæл, Бæркадхор!..

*Хин каст кæны. Аивæй хъавы, цæмæй йыл арт судза. Мык.-Амыран
дæр йæхи ницымбарæг кæны, афтæмæй та цæттæ у. Æрбатахт Гæппи.*

Гæппи *(цин кæны).*

Баба, кæс-ма, мæнмæ дæр ис дæ зынг!

Бæлгъуыр.

Дæумæ та зынг кæцæй æрхауд, Гæпп-гопп?

Гæппи *(йæ арм гом кæны).*

Уæлæрвтæй тахт æмæ æрбадт мæ армыл.

Бæлгъуыр *(худы).*

Хъæндилæй, зынгæй чи цы у – нæ зоны, –

Йæ мад та йæ мæ ныхмæ скодта! Уæд
Цы хабар у?! Уадз, байрæза, гъестæй йын
Мæ къæлæтджын кæд ратдзынæн уæд та?..

Гæппи.

Зынджы къæртт у! Уæларвон у! Æркæс-ма!
(Бæлгъуыр ын йæ хъус ивазы.)

Бæлгъуыр.

Хъуымызбылæн хъæндил дæр у зынджы къæртт!
(Гæппи йын йæ фæснагъæй зынг фелвæста.)

Гæппи.

Хъæндил уыди æмæ фæтæхы дарддæр!-
Лæварæн мын ныуагъта, кæс, йæ зынг!
(Бæлгъуыры къух асыгъта æмæ феуæгъд.)

Бæлгъуыр.

Уæу-уауу! Цы ма уыд уый та?

Гæппи *(скафыд).*

Уый хъæндилæг!

Бæлгъуыр *(суры йæ.)*

Æри йæ ардæм! Ды нырма чысыл дæ!

Гæппи.

Дæлимонтæм чысыл-ыстыртæ нæй, –
Кæд райгуырдтæ – дæлимонтæ дæ сæрæй!
(Кафгæ фæдде.)

Бæлгъуыр.

Нæ йæм кæсут: мæхицæй хиндæр разынд!
(Йæ фæдыл ат'ахт.)

Æдде арты 'взæгтæ уылæнтæ кæнынц. Хъуысынц хъæртæ.

Мы к. - Амыран.

Фыд æмæ фыртæн карз уыдзæн сæ тох...
(Сæ фæдыл ахызт.)

Гæппи^ *(æрбатахт).*

Йæ паддзахад дыууæ дихы фæци!
Кæнынц фылдæр мæ фарсæцджытæ далæ!

Æрбауад Уæздинцæ. Гæппимæджихæй кæсы, –уый зынгæй хъазы.

Уæздинцæ.

Гæппи, гæбул, зынгæй хъазыс ды дæр?

Гæппи.

Æмæ Бæлгъуыры фырт нæ дæн?

У æ з д и н ц æ .

Мæ фырт дæ ды...Зæххоны туг дæм ис...

Г æ п п и .

Цæуылнæ цæрæм уæд зæххыл ныртæккæ?

У æ з д и н ц æ .

Тыххæй дæ раласта...

Г æ п п и .

Лæгдыхæй мæ

Цæуылнæ аластай фæстæмæды, зæгъ-ма?

У æ з д и н ц æ .

Сæ цæуæнтæ сты иууылдæр сындзæхгæд, –

Зæххæнкъуыст уыд... Хъуыды ма йæ кæныс?

Г æ п п и (кæуæгаукæны).

Æз алцы дæр хъуыды кæнын... Мæтæлы

Ныр афонмæ нæ каурæбын нызгæ ис.

У æ з д и н ц æ .

Рæхджы Амыран бахъахъхъæндзæн мах.

(Хъæбыс ын кæны. Ацыдысты.)

А м ы р а н (æрбацыд).

Зæххонтæм та сæ зынджы хай фæхæццæ!

О, цалы уды бауагъта йæ марг?!

Фæлæ, табу Хуыцауы фарнæн уæд...

Хæцгæ-хæцгæ æрбацыдысты дæлимонтæ æмæ зæххонтæ.

Б æ л г ь у ы р .

Æрбангом ут! Æрбангом ут! Æрбангом!

(Мык. -Амыранмæ фæкомкоммæ.)

Цæуылнæ хæцыс ды? Цы схъандзал дæ дæхицæн?

М ы к . - А м ы р а н .

Кæцылдæм хæцон, – ницы йын æмбалын.

Б æ л г ь у ы р .

Мæнырдæм хæц! Хуыцау куы суон... Хуыцау,

Уæд дæ фæстæмæ райсдзынæн дæ куыстмæ!

М ы к . - А м ы р а н .

Нæ мæ сайыс?

Б æ л г ь у ы р .

Дызæрдыг – нал!

Ам тох фæуæд – уæлæрвтæ уæд мæхи сты!

М ы к . - А м ы р а н .

Дæ хисты, уæд дæ хисты! – æндæр гæнæн дзы нæй

Æцæг тох самайæм зынджы сæрыл! Фæстаг тох!

Бæлгъуыр сцин кодта. Мык- Амыран йæ пæлæз феппæрста. Тæмæнкалгæ' фæзынд Амыран йæхи хуызы. Бæлгъуыр æм джихæй кæсы.

Бæлгъуыр.

Уый – ды? Мыкалгабыр цы фæци? Ды? Ды дæ?

(Йæхи йыл рауагъта.)

Æллах, уæдæ! Фæстаджы тох æрцыди!

Зынджы цæхæртæй хъаматау хæцынц. Иуафон риу-æмриу фесты.

Б æ л г ь у ы р .

Ды дæр хуыцау, æз дæр хуыцау...

А м ы р а н .

Æцæг уыди, æцæг уыди кæддæр.

Б æ л г ь у ы р .

Ды – хаст хуыцау, æз – тард хуыцау.

А м ы р а н .

Æцæг уыд уый дæр...

Б æ л г ь у ы р .

У не знаг иу! Йæ ныхмæ иумæ цом!

А м ы р а н .

Уæлæрвты дæр нæ фæндаг иу нæ уыди.

Тох та стынг. Зæххонтæ æмæ сæм дæлимонтæ иуварсæй кæсынц.

Б æ л г ь у ы р .

Цæй, бафидауæм... Не знаджы ныхмæ

Дыууæйæ ахæцæм...

А м ы р а н .

Хуыцауы знаг

Мæнæн уыди кæддæриддæр ызнаг.

Б æ л г ь у ы р .

Æрра уыдтæ æмæ æррайы цард кæндзынæ!

Тох та стынг. Фæстагмæ Бæлгъуыр фæллайын райдыдта, зынг йæ къухæй æрхауд, цавддурау бандзыг.

А м ы р а н .

Гуымиры тыхыл уарзты цин фæтых!

Зæххонтæ Амыранмæ баздæхтысты. Дæлимонтæ фæтары сты. Зынгæй хъазгæ æрбауад Гæппи. Куы Бæлгъуырмæ кæсы, куы Амыранмæ. Æрбахызт Уæздинцæ. Амыраны нæ уыны. Бæлгъуыры тарцæс-гоммæ фæкомкоммæ.

У æ з д и н ц æ (тарстæй).

Ныххатыр кæн, Бæлгъуыр-паддзах, Wybбар...
Сывæллон у... Нырма уый ницы 'мбары...
(Иæ уæрджытыл æрхауд.)

А м ы р а н (схæцыд ыл).

Ныссæрф дæ цæссыгтæ, дæ зæрдæмæ ныккæс.
Дæ маст-хæрам æнусбонтæм ныцъцъист кæн,
Цæмæй та ног дæ риуы судза арт...
(Гæппимæ.)

Гæппи-гæппой, ызгъоргæ талынг хъоргъмæ, –
Дæ рухсæй йын йæ тар къуымтæ ныррухс кæн
Æмæ дзы чи ис, уйдон ардæм ракæн.

Гæппи азгъордта. Уæздинцæ Амыранмæ кæсы.

У æ з д и н ц æ .

Æнкъары зæрдæ: зонгæ ис мæ цуры,
Дæхи та дын нæма уынын бæлвырд:
Мæрыстцæстыты мигъы сыг Wybбадти...

Б æ л г ъ у ы р (карзæй).

Кæлæнгæнæг, æрцыдысты дæ хинтæ!

У æ з д и н ц æ .

Амыран – ды?! Мæ сæфт хуыцау... Мæ цин...
Мæ зæнджы магъз куы батади, куы бадон...
(Иæ риуыл ын бахауд.)

Уæдæ уæд фесæфт дун-дунейы рын...
(Бауадзыг.)

Æрбацыд Гæппи. Æрбацыдысты амынæты уæвæгдуæгтæ сæргуы-
бырæй. Амыран сæм кæсы. Кæй кой скæны, уый йæ сæрыл схæцы.

А м ы р а н .

Дæ зынгæхæртæ, Елиа, ныккал!
Дæ зилгæ кафтæй, Галæгон, æркаф!
Дæ цыргъ сыкъатæй, Фсати, арв рæхой!
Ды Фæлвæра, Фсатийы æнцой! –
Ныббогъ кæнут!Æмбогъ ныккæнут, цæй!
Кæд нал кæнид бæрзонд Хуыцау фынæй!

Бæстæ цæхæр æмæ зилдух фестад, уæлæрвтæм фæдгæнгæ ацыд.

У æ з д и н ц æ (æрчыцыдта).

Мыкалгабыр, Мыкалгабыр кæм ис?

А м ы р а н .

Уæлæрвтæм раджы сфардæг ис. Нæ размæ
Цæттæ кæны йæ адджындæр хуынтæ.
(Фæзмы йæ.)

Бæлкæдтæ авд авды! Бæлкады холзæх уæд!

У æ з д и н ц æ .

Уæдæ ды уйдтæ ам иæ бæсты?

А м ы р а н .

фæстиат нал! Цæуын хъæуы уæлæрвтæм!

Гæппи Бæлгъуыры цæстмæ зынг дары, Уæздинцæ Гæппимæ цин-
каст кæны. Иууылдæр размæ цæуынц. Пантомимæ.

Цырагътæ æрхуыссыдысты.

Æртындæссæм ныв

Хуыцауы кусæнуат. Хуыцаурацу-бацу кæны. Иннæтæ йæ фæдыл
аивæй цæуынц. Рудзынгæмбæрзæнтыл ахæцынмæ хъавы, фæлæ йæхи
фæурæдта.

Х у ы ц а у (йæхицæн).

Сæ куыстытæ зæххыл ныууагътой адæм
Æмæ кæсынц сæ зынгцæстытæй ардæм.
Куы суынынц бындз, уæд æй ысхонынц пыл!
Сæхи царды кой нал кæнынц æппын.
Уæд цавæр у? Дæхицæн зæххыл кус, –
Дæ хидвæллойæ байдзаг кæн дæ мус
Æмæ фæскуыст дæ зæнæгимæ хъаз, –
Æлутон ронг æвдадзы хосау нуаз...

(Цæхгæр фæзылд.)

Мыкалгабырæй ницыма хабар?

Е л и а (фæрæвдз).

Йæ кой, йæхъæр дæр нæй, уæллæй!

Х у ы ц а у (сабырæй).

Цы зæгъы Уастырджи? Йæхи куыд дары?

Е л и а .

Йæ фыртыхстæй йæ цæссыгтæ лæмары.

Х у ы ц а у .

Амыранæн кæцырдæм у йæ фæд?

Е л и а .

Амыран циу?! – Куырдалæгон – нæ мæт!

Хуыцау (йæхицæн).

Мæ зæрдæ нæу æнцад... Цæудзæн, цыма, цыдæр...
Фæлæ йæ нæй, нæ йæ ахсы мæ сæр...

Елиа (иуварсмæ).

Дæ сæр фæцæуы цъысыммæ, сæлхæр...

Хуыцау.

Цы загътай, Елиа? Мæнмæдзурыс, мыййаг?

Елиа (фæтыхст).

Куырдалæгон цыдæр рæхыс æхсиды, –
Кæд ног хотых у – тынг дзы тæрсын æз.

Хуыцау (æваст).

Цавæр хотых? Ам хотыхтæ кæй хъæуы?
(Галæгон Елиайæн йæ хъусы дзуры.)

Елиа.

Æхсæвæй-бонæй, дам, æнæнцой кусы.
(Хуыцау Галæгонмæ б акаст.)

Галæгон.

Мæ хъустыл Фæлвæрайæ 'руади.
æл вæр а.
Мæнæн та йæ Æфсати загъта...

Хуыцау Фса тимæ кæсы.

Фсати (æфсæрмыгæнгæ).

Куырда мæ саджы сытæ... Рæхыс, дам, бийын...
Вæййы, дам, хорз æрцауындзынмæсы...
Лæгстæ мын кодта: ма, дам-иу æй зæгъ
Хуыцауæн дæр...

Хуыцау.

Цæмæн æй загътай?

Фсати (фæтыхст).

Йæ зонд фæцыд? Цавæр рæхыс æндидзы
Æнæ дæу бардзырд? И? Кæй цæмæн бахъуыд?!

Хуыцау (карзæй).

Дæуæн дæр уый загъдæуа, уый!
Зон ахæм сусæг æмæ дæ дзын ныххуый?
Фæдзурут мын æм тагъд!

Дæуджытæ силлæг сты. ÆрбахызтКуырдалæгон –йæ фæдыл ласы даргъ рæхыс. Хуыцау æм цымыдисæй кæсы, иннæтæ Хуыцауы фæстæ æмбæхсынц.

Хуыцау.

Кæм ма уыдтæ?

Куырдалæгон.

Рæхыс быдтон...

Хуыцау.

Цæмæн дæ бахъуыд?

Куырдалæгон.

Нæ хуыздæрыл хъадамантæ кæм ис,
Хъæуы мæн та уым ауындзын. Уæдæ?!
(Хуыцау æй сæрæй къæхтæм бары.)
Амыранæн æз райхæлдтон йæ баст...

Хуыцау æм ныдджих.

Кæд, зæгъын, фæтк æрæвæрид, æгъдау!
Кæд, зæгъын, нал дариккам сау!
Кæд, зæгъын, срухс кæнид нæуат!
Кæд, зæгъын, раздахид нæ кад!

Æдде дымгæ стыхджын, арв нæры, цæхæртæ калы, дуар куы фегом вæййы, куы ахгæны. Дæуджытæ катæй кæнынц.

Хуыцау (кæсы сæм).

Нæ Елиа дæр, Галæгон дæр ам,
Уæд чи тауы йæ сау фыдты хæрам?

Елиа (хирастгæнæгау).

Куыд чи? Куырдалæгон! Цытæ уæнды?! Куыд уæнды?!

Куырдалæгон.

Дæ тæрхонмæ сæрбæрзондæй цыдтæн.

Дымгæ та тынгдæр ныддымдта, арв дæр тынгдæр ныннæрыд.

Хуыцау (тыхсы).

Цæй дымгæ у? Цæй цæхæртæ сты уыдон?

Галæгон (æрбасирдта).

Куырдалæгон нæ сæхгæдта йæ куырдадз,
Æмæ дымы! Æмæ цæхæртæ калы, калы, калы!

Хуыцау.

Мæ уд хъæрзы... Мæ уд æнцой нæ ары...

Куырдалæгон.

Дæ уд, дæ дзæцц – дæлимонты уынаффæ! –
Æдзæм тары сæ нал уыны дæ цæст,
Фæлæ сæ, ауу?! -сæ тæфæй дæр нæ хатыс?

Хуыцау дæуджытæм кæсы, Куырдалæгонмæ дæр бакæсы.

Галæгон (рогæн).

Æрра кæнынмæ хъавы!..

Елиа.

Сæрра уартæ!

Фæлвæра.

Æрра кæнынæн цас хъæуы, æниу? –

Сырхзынг æндон ыздух æмæ йæ хой!

Фсати.

Йæ сæры зонд куыnnæ сзынг ис нырмæ дæр?

Дымгæ тынгæй-тынгдæр кæны, арвы нæрын хæстæгдæрæй хъуысы, арвы цæхæртæ дæр фæхæстæгдæр сты. Дауджытæ куы къуымты æрныгъуылынц, куы Хуыцауы раз февзæрынц.

Куырдалæгон.

Хуыцау куы дæ – дæ дзæбæх цæстæй ракас.

Хуыцау.

Дæ ныхасæн нæма ссардтай кæрон?

Куырдалæгон.

Мæ рад уыдзæн, уый афтæ дæр зыдтон...

Мæ рæхыс дæр æрцæттæ кодтон мæнæ.

(Æвзидæгаудзы кæны.)

Уыные, куыд даргъ у... Уайд хорз сæрбос

Дæлиментæн... Цæй, зæгъ æмæ сæ сбæттон!

Хуыцау *(дывæнд кæны).*

Æнæ бæтгæ кæд нал ис, уæд – бæтгæ!

Куырдалæгон Хуыцауы ныхас фехъуыста, фæлæ йын йæ къухы змæлд нæ федта æмæ дауджыты йæ разæй басырдта.

Дауджытæ *(къуымтæй).*

Хуыцау, дæ хорзæх!

Хуыцау *(карзæй).*

Сбæттут æй, къуырматæ!

Куырдалæгон Хуыцаумæ куыд фæкаст, афтæ йыл иннæтæ сæхи ныццавтой, сæ быны йæ акодтой. Уый йæ фæстаг тыхтæ æрбамбырд кодта, йæхи бауыгъта, йæ сæрты сæ акалдта, йæ къæхтыл рæвдз алæууыд. Рæхысæй сæм æвзиды.

Куырдалæгон *(Хуыцаумæ).*

Кæд афтæ у... Дæу бафæндыд кæд афтæ,

Уæд ыл дыууæ æз нал зæгъын, æрмæст

Мæхи къухтæй кæнын æххæст дæ фæнд...

Цъилаунызылд æмæ йыл рæхыс калмау атыхст – йæ мидбынат цавддурау аздад. Иннæтæ талынг къуымтæй хъуызгæ рацыдысты. Дымгæ та дуар ныххоста, дуары фæлгæты фæзынд Мыкалгабыр. Иууылдæр джихæй аздадысты.

Хуыцау *(æрæджиу).*

Кæм уыдтæ, кæ?

Мыкалгабыр.

Æз? Дæлимонты хъазты.

Хуыцау.

Æгъгæд зæр цæхх мæ мастыл!

Галæгон *(басирдта йæм).*

Æгæр нызтæй кæны дыууæрдæм зонд!

Мыкалгабыр *(кæсы йæм).*

Мæ зонд нылма ныл æлцыди мæхимæ...

(Куырдалæгоны алыварс æрзылд.)

Æцæг кæны Бæлгъуыл йæ фæнд æххæст!

(Иннæтæм кæсы.)

Нæ хуыздæлы нæ уынын æз. Кæм ис?

Куырдалæгон.

Хуыцауы фæндæй хаст æрцыди уый дæр.

Мыкалгабыр.

Хуыцауы нæ! – Бæлгъуылы фæнд у уый

Галæгон *(цъилау зилы)*

Мыкалгабыр уæззау низыл фæхæст.

Елиа *(фæрæвдз).*

Йæ хос та ис нæ Хуыцаумæ æрмæст!

(Хуыцаумæ фæрсæджы каст кæнынц.)

Æвиппайды дуар фегом æмæ æрбасхъуæгау кодта Бæлгъуыр. Йæ иурихи – даст, иннæ – арыд.

Бæлгъуыр *(карзæй).*

Дæу аххосæй фæдæлдон ис мæ нау!

Хуыцау *(джихкаст кæны).*

Кæцы дæ, кæ?

Бæлгъуыр *(разылд æм).*

Бæлгъуыр дæн æз.

Дауджытæ йæ алыварс зилынц. Базыдтой йæ, сцин кодтой.

Дауджытæ *(иумæ).*

Бæлгъуыр! Бæлгъуыр! Нæхи хуыцау – Бæлгъуыр!

(Сæ кӕхтыл æй фелвæстой, Хуыцауы бандонмæ йæ хæссынц.)
Бæлгъуыр (йæхи тилы).

Фæлæуут-ма, нырма æппæт нæ зонут!

Елиа (ныххудт).

Æппæт зонын Хуыцауы бон дæр нæу!

Хуыцауы бандоны йæ бадын кæнынц, сæ дарæс феппæрстой
дæлимонтæ фестадысты, чъыллипкафткæнынц, зарынц. Хуыцау Куыр-
далæгоны ауонæй куы Бæлгъуырмæ бакæсы, куы Мыкалгабырмæ.

Хуыцау (састхæлæсæй).

Цы уынын ай? Фын у æви æцæг у?

Куырдалæгон.

Нæ байхъуыстай – дæ тæригъæд дæхи.

Арв цæхæртæ акалдта, ныннæрыд, Дымгæйы риуыгъдæй дуар
фегом. Дуары фæлгæты фæзынд Амыран – рухсхæссæг. Иучысыл
къæсæрыл афæстиат, стæй уаты смидæг, йæ къах-кӕхтыл дæрдтыл
æрзылд, Дæлимонтæ хæлиудзыхæй Амыраны кафтмæ кæсынц. Хуы-
цаудæр æм кæсы. Куырдалæгон йæ бæстытæ халынмæ фæци, Амы-
раны фæдыл акафыд.

Куырдалæгон.

Уый мæ хъаймæты 'фсымæр Амыран фæзынд!

Хуыцау (йæхицæн дзурæгау).

Ай дун-дуне æцæгæй дæр куы скарз, –

Уæлæрвтæм дæр куы фæхæццæ йæ маст...

Æрбахызтысты æцæг дауджытæ. Уастырджи – сæ разæй. Уари
æмæ Гæппи дæр æрбацыдысты. Æмдзæгъд кæнынц Амыраны кафтæн.
Гæппи бауад æмæ Куырдалæгоны рæхысы кæрон ацахста, –
иннæрдæм акафыд. Рæхыс дæлимонтыл æртыхст. Уастырджи рудз-
гуытæ гом кæны. Дæлимонтæ сæ цæсгæмттæ æмбæхсынц. Дауджытæ
Хуыцаумæ бацыдысты, сæ кӕхтыл æй исынц, йæ бандонмæ йæ
хæссынц.

Хуыцау (тыхæй).

Мæн уырдаем нал... Æз уый акаг нæ дæн...

Уæхицæй исчи уæд... Ныуадзут, уадзут мæн...

Æз дун-дуне фæцæйсæфтон мæйдары.

Мæнæн мæ риуы их-фæзгъæртæ уары.

Уастырджи.

Хуыцау дæр ма, дам, иу рæдыд ныббары.

Йæ бандоныл æй сбадын кодтой. Хуыцау сæм кæсы. Фæстагмæ
Уастырджимæ нымдзаст.

Хуыцау (разыйæ).

Кæд афтæ у... Æндæр гæнæн кæд нæй,

Уæд райдайæм нæ хъуыддæгтæ фæрнæй.

Дарддæр цæуы пантомимæйæ хъазт. Дауджытæ амонинц дæли-
монтæм Хуыцау кӕхæй амоны – дæлдзæхмæ. Куырдалæгон сæ йæ
фæстæ ахæр-хæр кодта. Дауджытæ Амыранмæ амонинц. Хуыцау ын
йæ фарсмæ бандон æвæрын кæны. Дауджытæ Уаримæ амонинц. Хуы-
цау сын амоны, зæгъгæ, арвæй зæхмæфæдисон уæд. Дауджытæ амо-
нынц Гæппимæ.

Хуыцау.

Куырдалæгонæн уый куынцдымæг уæд!

Гæппи (скуыдта).

Мæн зæхмæ фæнды... ауадзут мæ зæхмæ...

Хуыцау.

Ай диссаг нæу! Æмбисонд нæу, зæгъут?!

Уæлæрвтæм бæллынц иууылдæр, уæд дæу

Нæ фæнды ам – хуыцæутты 'мсæр – цæрын?

Гæппи.

Мæ тæлы иунæгæй æнкъард кæндзæн...

Куырдалæгон.

Æз ног тæлы ыскæндзынæн дæуæн.

Гæппи.

Нæ хъæуы ног!.. Мæн уый хъæуы æрмæст!..

Хуыцау (Уастырджимæ).

Хорз, хорз! – ысхæсс ын уыцы тæлы сом...

Дауджытæ сæ бандæттыл æрбадысты. Гæппи Куырдалæгоны
уæрагыл уæлахиздзауау бады æмæ Хуыцаумæ æдзынæг кæсы.

Хуыцау (карзæй).

Уæдæ уæд райдайæм нæ куыст!

Æрцæуæд боны фæткы фыст:

«Дæлимонты æлгыст – зæххонты тыхст».

Хъуысы Хуыцауы зарæг – адæмон. Дарддæр хъазт цæуы панто-
мимæйæ. Хуыцау бардзырдтæ дæтты алкæмæн дæр. Зарæг фæхъус.

Хуыцау (хъæрæй).

Æппæт дæр æз уыдтон æмæ зыдтон, –

Нæ уыд æнцон – мæхинымæр куыдтон...
Фæндыдис мæ уæ цæстытæй ныккæсын
Мæхимæ дæр, сымахмæ дæр... Нæтæрсын
Æргом дзырдæй: нæу не 'гьдау фаг,
Цæмæй зæххонтæн амонæм фæндаг!..

*Дарддæр та пантонимæ. Хъуысы та Хуыцауы зарæг. Хуыцау сыс-
тад, цæуы æмæ алкæй раз дæр æрлæууы, карзæй йын цыдæртæ дзу-
ры. Зарæг тынгдæр зæлы.*

Цырагътæ æрхуыссыдысты.

Эпилог

*Рухсытæ ссыгъдысты. Разынд райдианы ныв: Амыран – къаздзæхыл
тыгъдæй, Уари йын йæ бындзытæ сурь.*

Амыран.

Гъе уый мæфын... Цыдæр уыдзæн, цыдæр...

Уари (худы).

Рæсугъд фын уыд: хуыцæутты 'мсæр æрбадтæ!

Уæдæ æз дæр сæрибар маргъæй тахтæн.

Амыран (хъæрзы).

Нæ! Нæ! Æвзæр уыд! – сау æмæ æрхуым!

Уари.

Нæ дзы федтон æз сауæй мур дæр ницы.

Амыран.

Мæ зæрдæ мæтæй ризы æмæ риссы...

Æгас дуне йæ сау хæрвы ныхъхъус, –

Цы ма уа саудæр?

Уари (ныххудт).

Дæлимоны хъус!

Уыцы рæстæг Гæппи сæ цуры февзæрд.

Гæппи (тарст каст кæны).

Бынтон хæйрæг, цыма, нæ дæн! Цыма...

(Ауыдта Амыран æмæ Уарийы.)

Мæн агуырдат? Цы уæ хъæуы? Цы 'рцыд? ,

Цы мæм кæсут? – мæ хуызæн никуы федтат?

Мæ иу æрдæг хæйрæг у, иннæ – лæг!

Мæ лæджы туг фæуæлахиз æмæ

Дæлимонтæй æз ралыгътæн хæрдмæ.

Амыран (хъæрзы).

О сау азары сау фыдты бæллæх, –

Мæ къæхты бын куыnnæ ныххауы зæхх!

Гæппи.

Зæххонтыл та Бæлгъуыры зонд фæтых

Æмæ сæ уырдæм ласы, ласы, ласы...

Амыран.

О судзгæ маст! О сау фыдты фыддæр, –

Куыnnæ ныххауы ацы зæхх дæлдæр?!

Гæппи (тыхстæй).

Тæхон! Фæразæй уон сæ разæй, –

Кæннæуæд мыл ныккалдзысты сæ маст!

Амыран.

О стыр Хуыцау, æркæс æмæ дзыназ! –

Дæлимонты тох а зæххыл ыскарз...

*Æвиппайды зæхх нынкъуыст. Амыран бынмæ ацыд, Уари хæрдмæ
фæтахт. Бæстæ сæмтъеры: дæлимонтæ æмæ адæм æддæг-мидæг ауады-
сты. 'Рухсы тæлмытæ тарст ратæх-батæх кæнынц. Бæстæ ныттар.*

Æмбæрзæн

ХАЕМЫЦАТЫ АЛБЕГ: 60 азы

“Мах дуджы” кусджытæ. Галиуырдыгæй рахизырдæм: Хæмыццаты Албег, Хъæрæццаты Зæирæ, Дарчиты Дауыт, Цæгæраты Максим

НАЕ УРССАЕР ХАХТЫ РАЙДЫДА МАЕ ЦАРД

Мае къона – хæхтæм быдырæй тындзын,–
Дзæнæты дæр æнæ хæхтæ нæ цæрин...
Мæнæн мае туджы цъити-дон фыцы,
Кæсы мæм рагъыл хурыскаст сызгъæрин.

Зынаргъ мын у фыдæлты къуым, зынаргъ,
Мае удлæууæн – бæрзонд къæдзæхтæ, дуртæ.
Ам фесты зæрдæ 'хсæрдзæны уд, маргъ,–
Дæ уарзт йæ цуры ницы мары мур дæр...

Нæ къæс – ныллæг, цъæх айнæгыл лæууы,
Ныфæдзæхста сырд тымыгътыл йæ хъысмæт.
Æнæ мæн комы рох мæсыг кæуы,–
Уый бадомдта, уæззау низау, мæныл мæт...

Мае къона-хæхтæм быдырæй тындзын,–
Дзæнæты дæр æнæ хæхтæ нæ цæрин...
Мæнæн мае туджы цъити-дон фыцы,
Кæсы мæм рагъыл хурыскаст сызгъæрин.

ДАЙРАНЫ КОМ

Дайраны ком... Ныхъхъус и бæстæ иууыл,
Æртыхта изæр къæдзæхтыл пæлæз.
Кæцæйдæр хъуысы балбирæгъты ниуын...
Нæ уæрдоны зæронд цалхы къæс-къæс...

Мае фыды ныхас азæлы мае хъусты:
«Цы фæдæ, лæппу? Мае æруадз дæ фындз».
Тæссаг уыд ам зæйрацыдæй æнусты,–
Ыстыр бæллæхтæ бирæ федта рындз.

Дайран – тызмæг, нæ сахъ фыдæлтæн хæхтæй
Уыдис «æрцу 'мæ ма 'рцуйы» фæндаг.
Нæ сæм зынд амонд дурты цæнд рæдзæгъдтæй,
Æлхъывта сæ уæззау царды фæтк, уаг.

Мае зæрдыл арæх абонау æрлæууы,–
Ныддаргъ и махыл тар æхсæвау балц.
Ысуагътам бæх фыцгæ Терчы был, нæууыл,
Æркъæдз ныл ис бæрзонд хохбырынкъ – арц.

Æхсæвæр – къæйыл: цыхт æмæ къæбæртæ,
Цыдæр къæцæлтæй бахъæлдзæг и арт.
Гæппытæ кодтой стъалытæ нæ сæрмæ,
Уыдтæн æз та нæ бæхуæрдонæй дард...

Дымгæйау комы адзæгъæл мае хъуыды,
Цыма уæларвæй 'нкъард зæхмæ цыдтæн.
Æз нал уыдтон нæ митсæр къæс, мае фыды,–
Æлхынцъ сагъæсты амæддаг фæдæн.

Мае амондæн фæуæлахиз и хуыссæг,–
Ыскъуыдтæ кærцыл афынæй дæн тагъд!
Фæлгæсыд арвæй мæйы тæлы– иунæг,
Мае фарсмæ 'рсабыр сонт уылæнты загъд.

...Дайраны ком. Ныхъхъус и бæстæ иууыл.
Æртыхта изæр къæдзæхтыл пæлæз.
Кæцæйдæр хъуысы балбирæгъты ниуын...
Нæ уæрдоны зæронд цалхы къæс-къæс...

* * *

Мысын хурсыгъд дард изæртæ:
Бонтæ урс дзæнхъатау пырх,
Уагъылы ныллæг къутæртæ
Дарынц доны былтыл сырх.

Хъазæм селайæ. Нæ цуры
Къæйтыл бафынæй ис кул.
Бады хъулон Мила дурыл,
Хур бæрзонд рагъæй фæкъул.

Уддзæф кæрдæгыл ыстæлфы,
Бамбæхст хохы скъуыдты мигъ.
Цъити ницæмæй ыстæлфы,–
Нарæг, арф коммæ ныджджих.

Хъæдыл – ауонтæлм, йæ сæрмæ
Зилы саубазыр цæргæс.
Ам – мæ сабидуг. Рыст зæрдæ
Хъусы ивгъуыды хъæлæс...

ХЪÆУККАГ НЫВТÆ

Хъæуы сæрмæ зонтыккау
Тарбын мигъ нындзыг.
Нарæг кæрты уисын кау –
Даргъ зыхъхъыртæ, рыг.

Хъулон гæды къæсæрæй
Радардта йæ фындз.
Асины бын къулсæрæй
Бафынæй нæ куыдз.

Урс тæппытæ сау ыстур
Аууоны лæууы.
Сисамад – тæнæг къæйдур, –
Ставд сынчытæй хуыд.

Дарæнтæй æрбайхъуысы
Байраджы мыр-мыр. 'Хсæрдзæны
фынк нал сысы, –
Фестади фæндыр...

Узгæ-узгæ хъазты хал
Донбылмæ фæраст.
Даргъ мæсыг – йæхицæй хъал,–
Арф коммæ ныккаст.

Хатгай уддзæф къутæртыл
Расимы рæсуг.
Фыййауы æхситт-хъæртыл
Рагæй ахуыр – дзуг...

Хохаг æрдз – нæ ныййарæг,
Хурыскаст – йæ худт.
фесты зæрдæ хорз зарæг,
Хохаг цæргæс – уд...

* * *

Хæдмæл хъуыдытæй байдзаг и мæ сæр,
у зæрдæ рыст козбау митæй, мæнг уарзтæй.
Хæцы ма уд цыдæр ныфсыл уæддæр,
Нæ йæ сæтты мæгуырдинад йæ мастæй.

Лæджы цард мурдæр ницы у зæххыл,–
Уый бамбæрстон æрæджиау, зын кары.
Хъысмæтимæ дзæгъæлы кодтон хыл,–
Нæ тугвæдис Хуыцаумæ дæр нæ хъары...

Циу амонд та? Нæ йæ хаты мæ зонд,
Æвæццæгæн, дæлимон у, æрвгæрон:
Ыстахтæн æз рæубæллицты бæрзонд,–
Нæ ауади мæ тæфтыл дæр æмгæрон.

Æрыгонæй кæцæй æмбæрстон рис!–
Уыдтæн æррайау а дунейæ разы.
Ныр ивгъуыд, фидæн сарæзтой цæдис,–
Дуууæ куыдзау мæ уды къæрттæй хъазынц...

МÆ КЪÆС

Мæ къæс хæрзныллæг у, гыццыл,
Ныззæгæл хохы уæхскыл фидар.
Ам хур ныццин кæны мæныл,
Дæн дымгæйау ныфсхаст, сæрибар.

Изæр мæ армы цур, хæстæг
Тæмæнтæ 'взист тæрæзтæ калынц.
У хъуыды, ног митау, сыгъдæг,
Сæ ызнæт сонт дæттæ нæ халынц.

Ам зæйты тарст æхситт кæмдæр
Дæлиау урс пакъуы ыскалы.
Мæ къæсыл æврæгътæ сæ сæр.
Ыскъуырынц фыны æмæ хъалы.

Æз – хохаг. Баззади мәнән
Фыдæлтæй зæдты рухс къуым хæхты.
Мæ уд – æхсæрдзæнты тæмән,
Мæ фæдтæ, саджы фæдтау, – рæгътыл

Мән зонынц дуртæ дæр лæгæй,
Æнкъарын суадæтты æмбæхст цин.
Æз зарын къæдзæхтыл хъæрæй,–
Сæ кадыл арвы онг ысхæцин...

Мæ къæс хæрзныллæг у, гыццыл,
Ныззæгæл хохы уæхскыл фидар.
Ам хур ныццин кæны мæныл,
Дæн дымгæйау ныфсхаст, сæрибар.

УАЛДЗÆГ

Дуртыл тæдзынæг ыскуыдта,
Дон лæдæрсы хидæй.
Разынди бæндæны скъуыдтау
Хохаг фæндаг митæй.

Коммæ зæй æвзиды карзæй,
Их фæзгъæртæ – малы.
Хур бæрзонд къæдзæхы фазæй
Бур дзыккутæ калы.

* * *

Куыдзы зæронд ныддæн. Куыд цæро
Мæхимæ хъусыныл фæдæн.
Мæ бонтæн разынди сæ кæрон,
Кæйдæр худт нал æндавы мән..,

Тымыгъау царды уаг тызмæг у,
Уый хъазы пуртийау лæгæй.
Мæ уалдзæг ацыди, зымæг у,–
Фæлыгъди уды рухс мәнæй.

Нæ пецы бамынæг и арт дæр,
Фæлладæй тæхтиныл хуыссын.
Нывæнды уаты къуымы дарддæр
Хæлуарæг цадæггай йæ тын.

Кæсы мæм 'нæцагъд къулæй зулмæ
Кæддæры рагон къам – нæ хуыз:
Ирон чындздзон дарæсы худгæ
Зæдау мæ рахизфарс лæууыс.

Æмæ уæлмонц хъуыдыты арфы
Ныгъуылы зæрдæ... Фæлæ тагъд
Къæвдадзаст хъомпал мигътæн арвыл
Ыстынг и хæхты сæр сæ загъд.

Ныккалдта сонт уарын. Ныннæры.
Æрвæрттывд акалы цæхæр.
Уад исы уæлхæдзар йæ сæрыл,
Йæ фæдис – мастисæджы хъæр,

Ивазы тар хъæды йæ хъустæй,
Ныууигъы ме 'лгъыст къæсы тынг.
Æз дарын тæдзынæгмæ къустæ,–
Кæны мæ сахатау цъыкк-цъыкк.

УÆЛЛАГ ДЕСЫ

Хæмпус æврæгътæ арвы цъæхы тайынц,
Цæхæртæ калы хуры тынтæм хох.
Фынкбарц дæттæ кæрæдзи сургæ уайынц,
Кæсы цъæх фахсæй рох бæлæсты къох.

Фæхилы фæндаг сусæгæй. Æппары
Æхсæрдзæн коммæ урс цыллæ– йæ барц.
Хæххон дымгæ бæрзонд цъуппытыл зары,
Лæууы ысхъæлæй рох къæдзæхы арц.

Сындæггай фæлмæй рахылдысты азтæ,
Мæ сабидуг бæгъæввадæй æртахт:
Ызгъорын донбыл уисын бæхыл хъавгæ,
Нæ мæм хъуысы ызнæт уылæнты загъд...

Фæлæ ысрыст фæллад зæрдæ... Мæ цæссыг
Лыстæг гагатай уадултыл æркалд:
Кæсы мәнмæ æрдæгхæлдæй нæ мæсыг,
Нæ ныллæг къæс йæхимидæг ныккалд...

ТЫРСЫЙАГ ХОХАГ

Цæуынц мæ царды бонтæ цадæг,
Мæ цæрæн сау мигътæй уæлдæр.
Æз хъусын их цътиты кадæг,
Фынкбарц æхсæрдзæнтæн сæ хъæр.

Ныллæг къæс къæдзæхыл ныггуыбыр,
Уырдыгмæ 'рра дæттæм кæсы.
Мæнæн ыстъалыты цъæх быдыр
Уæларвæй удæнцой хæссы.

Уынын: хæхбæстæй лидзынц адæм,—
Хуыцау сыл рахатти... Цæмæн?
Æз та æдзух фæбæллын ардæм,—
Нæй цард æнæ Тырсы мæнæн.

Уадз уарæд залты мит нæ хæхты,—
Тыхсæм æвадат цардæй мах,—
Мæ зæрдæ не сивдзынæн рæгътыл,
Уыздæн мын кæмтты уынд зынаргъ.

Тырсыгом м'амонд у, мæ аргъау,
Цæуин йæ дуртæн дæр фыййау...
Лæг хъарм бæстæм нæ тæхы маргъау,
Нæ хоны Райгуырæн къуым сау.

Нæ зонын, чи нын кæны хинтæ,
Цы зилы тутт дзырдтæй нæ сæр...
Зæххыл дзæнæт-бæстæтæ — минтæ,
Мæнæн фыдыуæзæг — хуыздæр.

* * *

Фыдыуæзæг йæ Хуыцау у лæгæн,
Хæссæм бæрзонд йæ намысæй нæ сæртæ.
Уый радта тых, нæртоны фарн мæнæн,
Цъæх цътиты мын бахсыста мæ зæрдæ.

Хæххон фæндæгтæй райдыдта мæ балц,—
Сæ рыдзы хъарм сын абон дæр æнкъарын.
Ныхъхъавыд-иу мæм арвнæрды зынг арц,
Уæддæр нæ уагътон къуылдымтыл мæ зары

Æз хастон кæмттæм арвырдыны рыг,—
Нæ мардтой мурдæр сонт зæйы цæлхъытæ.
Уыдысты мын нæ къæдзæхтæ мæсыг,
Æхсæрдзæнтæ та — зарæджы рæнхъытæ.

Фыдыуæзæг мæ авдæн уыди, мад,—
Цæстырухсау мæ зæрдæйы цæрдзæнис.
Нæ урссæр хæхты райдыдта мæ цард,
Мæ адзал дæр къæдзæх-дурыл уыздæнис.

* * *

Æз райгуырдтæн Десы. Мæнæн
Уыд м' авдæн, мæ бæллиц Тырсыгом.
Уым хæхты, уым цътиты 'хсæн
Хуыцауау бæрзонд у лæджы ном.

Хæлд мæсгуытæн— хъæумæ сæ каст,
Дзæбидыртæ — хæхты къæпсыртыл.
Тызмæг зæй ныхситт кæны 'васт,
Йæ комыфынк акалы хуыртыл.

Ам урсбарц æхсæрдзæн йæхи
Нывзины æрвæрттывдау коммæ.
Тырсыгом — уæларвбæстæм хид,
Нæ кæсы фыдрæстæджы коммæ.

Ыстулы йæ хæдсæрмæ хур,
Цыргъ къæдзæхтыл — арвы цъæх гæбаз.
Хуыскъадаг-дон дуртыл ныммур,—
Ыссæуын йæ фенынмæ алаз.

Тырсыгом — рыст хохæгты уарт,
Уæззау хъысмæт не 'рвыста рогæй.
Зынаргъ мын ам къæйтæ дæр...Цард
Ныллæг къæсы райдаин ногæй.

Фæлæ у нæ миткъæсæр рох,
Фыдуаг дымгæ фæрссæгтæй хъазы.
Ныббукъ ис ныллæг хъæды къох,
Æдзæрæг хъæу — йе сæфтыл разы...

Мæн нал зонынц къуыбыртæ, ком
Тырсьйæгтыл рахатт сæ Хуыцау..
Нæй уыдонæн фидæнбон, сом,–
У ихбазыр зымæг сæ хицау.

* * *

Мигътæ 'фсæрынц ыстæры,
Нæй сæ цыдæн сæрфат.
Дон йæ дурбылтæ сдæры,
Калмау н'ары бынат.

Арв æддæуæз нырттивы
'Взист хæххытæй æваст.
Дымгæ кæрдæг ыссивы,
Калы рудзгуытыл маст.

Фемæхст урс сæх-сæх коммæ,
Тархъæд батилы сæр.
Къада нал кæсы коммæ,
Æрхæй райхъуыст йæ хъæр.

Бæстæ уарынмæ хъусы.
Уайы цæстытыл хур.
Рагон сау хохы русыл
Цæндмæ ратулы дур.

Къæвда не 'нцайы. Мигътæй
Хъæу нæ зыны, тыхсы.
Арвæй къæдзæхы тигътæ
Чидæр топпæй æхсы.

Бадын уаты. Нырризы
Хатт, тæппуд лæгау, къæс.
Æрдз йæ маестытæ исы,
Карзæй домæ йæ «хæс»...

Рухсау уалынмæ разынд
Арвæй иу гæппæл – цъæх.
Амонд зæрдæйы хъазыд,
Фервæзт «къæппæгæй» зæхх.

Зыгъуыммæ махыл рахатти Хуыцау,
Тырнæм кæдæмдæр цардагур нæ бæстæй.
Ныфгалгæрон ирон дзыллæ хуырау –
Ызгъæлы коммæ, сæрсæфæнмæ, луæрстæй.

Уæддæр хъæрæй «ирон, ирон» кæнæм,
Нымады мур нæ сонт рæдыдтæ не сты...
Ысчынды рынау нæ кæстæртæн кæлæн,
Нæртон кад, намыс хæмпæлы бын фесты.

Уынæм: нæ маesyг хи дурæй ныккалд,–
Йæ сæрыл нæй лæджы хуызæн ысдзурæг.
Мах аразæм кæйдæр ныфсытæй цард,
Кæны фыдгул нæ къонаты бæгъдулæг.

Ирон ныхас æцæгæлон ыссис,–
Нæ «зондджынтæ» йæ нал хæссынц сæ сæрмæ.
Кæцæйдæр хъуысы фарны сидт – фæдис,
Фæлæ зынæг... Нæй иу зынæг йæ хъæрмæ.

* * *

Хъары салд сугтæн сæ хид,
Артдзæхæр ыехъауын.
Зазтыл – урс къуыбæрттæй мит,
Нал комæ æрхауын.

Дымгæ базмæлы мыстау,
Их къудзиты 'рæмбæхст
Мæйы цасфæнды ыстау, -
Нал зыны йæ ирд цæст.

Фахсыл бауадзыг и хъæд,
Иу сыбыртт нæ хъуысы.
Донæн айсæфы йæ фæд,
Стыр дурты 'хсæн сысы.

Бады скъуыдтæ хохыл мигъ,
Раст цыма фынчытæ.
Баджих нарæг коммæ тигъ,
Рухс арвыл – тыччытæ.

Бæстæ сабыр у, æнцад,
Ничи йæ хъыгдары.
Арвмæ хъæуы бынæй цад
Митбыл айдæн дары.

Зæрдæ адзæгъæл... мæ уд
Баззади дæ базыл.
Хъуысы азты фæлмæй худт.
Февзæрыс мæ разы...

ХЪÆДЫ

Уддзæф амбæхсы къудзиты,
Стæхы мæ цурæй.
Хуры хинæйдзаг гудзитæ
Тæрсыл – зæбулæй.

Бандзыг даргъ æврагъ къул æрхы,
Цыма цъæх базыл.
Маргъ цыргъ бырынкъæй аныхы
Йе 'мбæхст дæлбазыр.

Æртæх – ирдфæрдыг сыфтæртыл
Хъазы æрттывдæй.
Мигътæ урс хæхты цъупп сæртыл
Бадынц ыссывдæй.

Тарст æхсæрæг – ысхъæл къæдзил,
Зæхмæ æруайы.
Бирæгъ, цъæх бирæгъ – стонг къуымзил
Цæстытыл уайы...

Ызгъоры рæстæг хъарм дымгæйау рæгътыл,
Нæ кæсы коммæ, басæттæн ын нæй.
Мæ удæй хъазы митбындзыгау хæхты,
Ныххуды 'васт рæубæллицтыл хъæрæй.

Нымад æм нæу, кæм айсæфдзæни фæндаг,
Кæм аскъуындзæни зарæгæн йæ зæл.
Мæстæй рыст зæрдæ дард балцы ысхъæддаг,
Нæ Иры фарнмæ нал арын дæгъæл...

Уæддæр цæуын... Нæ фæцуддзынæн тасæй,
Бæрзонд æфцæгæй акæсдзынæн тагъд.
У рæстæг сырд, ыскодта мæ йæ разæй,
Фæлæ мæ хъул дæр абаддзæни сах.

"МАХ ДУДЖЫ" РАВДЫСТ

Бестауты Гиуæрги

Фæндæгтæ хæбурцъ кæнынц кæлмытау.
Фæндæгты тахт – тугдадзпнты хъазт.—
Хохы ныхыл абадынц тæлмытау,
Сæрсæфæнтæм асхъиуынц æваст.

Уалдзыгон арвнæрды тæфæй расыг,
Удуæлдай æвзонгадау ызнæт –
Цас монц и сæ размæбырсты, уас зынг!
Макуы мæ сæ схицæн кæ, хъысмæт!

Ферттивынц бæллицвæллад зæрдæйы
Дзуарæвæрдæй туджджынты кæрдтау, –
Зæрдæ судзгæ стъæлфæнтæй ысвæййы
Йемыдзаг æхсон дуры къæрттау...

Фæндæгтæ, кæдæм, нæ фæччы, уърдæм
Удаист, цымыдисæй тындзынц, –
Уадз, æрхауæнт кæрдæгыл ныхкъуырдаей,
Ахъазæд сæ сæрты искуы сындз!

Фæндæгтæ, æрвæрттывды уидæгтæ, –
Уе 'гъуыстаг фыдамондыл хъæцут!
Гъæйтп, мæ зæрдæ, удуæлдай фæндæгтæй
Фæсвæндагмæ макæд бон фæцуд!

Дзассохты Музафер

Фæндæгтæ, фæндæгтæ

*Фæндæгтæ, уæ цутæн сæ кæрон нæ зыны,
Уæ иннæтæ цардау зæххы цъарыл — даргъ.
Сымахыл цæугæйæ куы стыхсын мæ зыны,
Уæддæр æз нæ аппарып иуварс нæ уаргъ.*

*Фæкæныц нæ разæнгард алы хатт тохмæ,
Фыццагдæр уыл чи рлæууыд, чи уыд уæ мад.
Фæбарын нæ хъару æз уыдоныл, рох мæ
Нæ кæны сæ диссаджы ныфс æмæ кад.*

*Уæ цутæй фæхъуысы æппындзух зарын,
Бæлцонæн йæ зарæджы бирæ ис тых.
Фæндæгтæ, фæндæгтæ, мæхи уыл фæхъарын.
Сымахау æз дугтæн куы уаин хъæддых!*

*Фæндæгтæ, фæндæгтæ, сæрибар фæндæгтæ,
Фæхастат бæрзæндты хъæбатырты кад!
Бæлцонæн уæхиуыл нæ уагътат мæнг лæгтæ,
Уæхицæй-у фехстат нæуæндæгты дард.*

*Кæрон нæй уæ даргъау уæ намыс, уæ кадæн,
Сымахмæ нæу уый тыххæй рæстæг нымæд.
Цæудзыстут æнустæм, цæудзысты уыл адæм,
Нæ зонут æрæнцой, нæ зонут фæллад.*

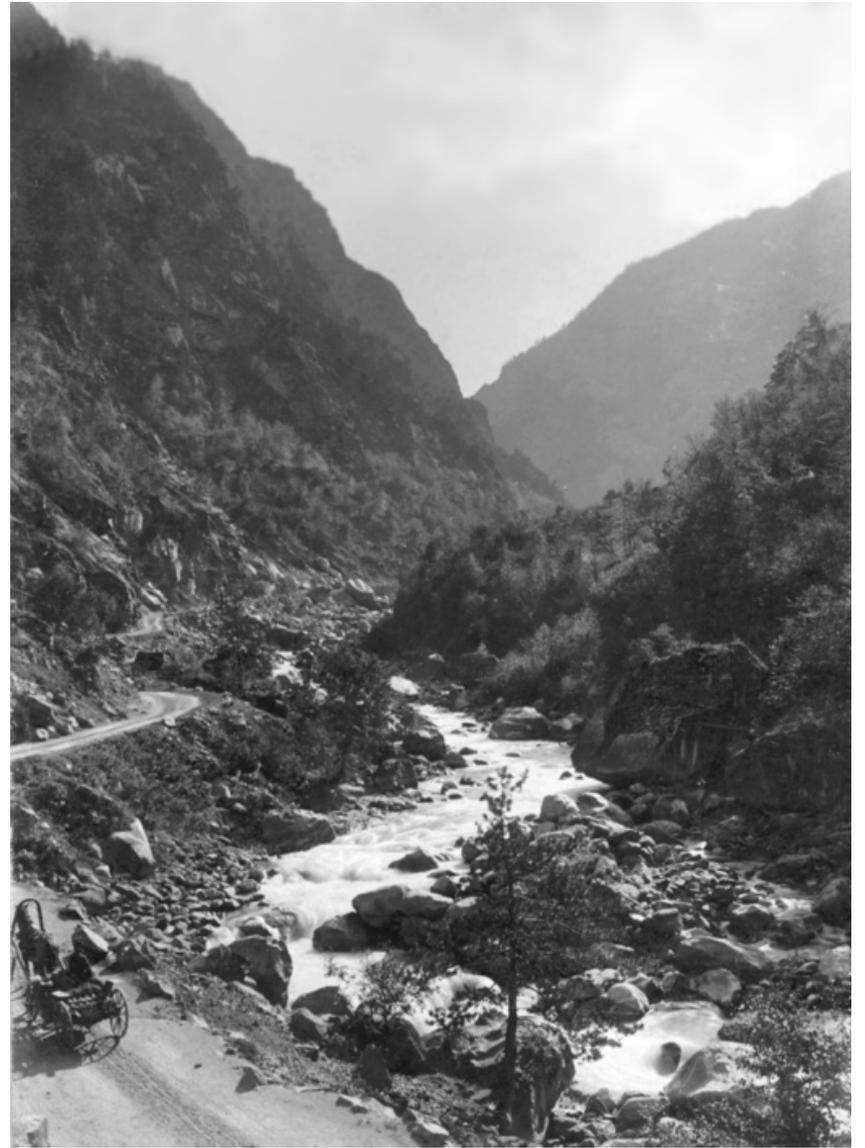
1963 аз

Хæхбæсты къæсæр

Цыппар фæндаджы астæу

Къасара

Арвыком

Быдырмæ хорласынмæ

Сәрсәфәны тәссәрттәә

Фәндаггәрдджитәә

Анхъяалцауы бәх фәәлләд нәә зоны

Чыраәласджытәә

Згъилы бээрзæндтæ

Мамисмоны æфцæг

ЦЫБЫР РАДЗЫРДТÆ

ÆРДЗ ХУЫЦАУÆЙ АДÆЙМАГЫЛ ФÆДЗÆХСТ У

Бæрзæйджын фæззæг сæрды фæстаг бонты йæ хъайлахуыз пæлæзæй æрнорста æмæ, уаддзалхыл бадгæйæ, йæ нæртон фæллæйттæ хъæуи-хъæу, хæдзари-хæдзар уарын байдыдта. Тугдзых сырдты æмæ хæдмæлхор мæргъты æнæфсис гуыбынтæ хъæугæрæттæм æввахсæй-æввахсдæр ластой, хърихъуппытæ дæр хæхты сæрты хуссарырдæм фæрдгуыты халау ныббæндæн сты. Иу цыбыр ныхасæй, хуыцауысконд æрдз афонмæ гæстæ йæ хуыз мыстулагау ивта. Уæд хæхбæсты колхозтæ нæма уыд, æмæ адæм фæззыгон куыстытæм сæ къухтæм æмхасæнтæ кодтой.

Уыди фæлладуадзæн бон. Хур акбул и, æмæ асæстытæ сын-дæггай бæрзæндтæм лæстысты. Хъæугæрæтты хуыргæрчытæ айк-айкæй бæстæ сæ сæрыл систой. Æхсæвæры мæт цæрæгойты базмæлын кодта. Æнæнымæц цъиахтæ карст хуымтæм цъах-цъахгæнгæ сæхи æрстой, æмæ бæстæ сау адардта. Халæттæ хъуахгæнгæ дæлбылтæм сæхи ластой. Сæ сæрмæ арвы цъахы дыууæ цæргæсы зилдухгæнгæ зæхмæ фæлгæсынц. Æвæццæгæн, уыдоны дæр холыйы мæт уыди.

Зæронды стæг фæззыгон хурмæ дæр дзæбæх нал фæтæфсы. Нæ сыхы хистæртæ дæр та сæ хъуынджыш худтæ сæ урс сæртыл æркодтой, сæ къæрит кæрцытæ сæ уæлæ æрбакъуырджой æмæ, гæнахы къулауон бадгæ, ивгъуыд царды бонтæ мысыдысты. Мах, бæгъæмзæнг, бæгъæввад сывæллæттæ, уыдонæй чысыл фалдæр, къануы доны култæй хъазыдыстæм Æвиппайды нæ тæккæ рæзты топпы нæмыгау фæсыффытт кодтой дыууæ маргъы Уый цъиусуры иæ гуыбыш схордта æмæ æхсинæджы йæ разæй скъуымбил кодта.

Æнæтæригъæдджын бæлонæн хуыздæр мадзал нал уыдис æмæ, магуырæг, мæ фыдыфыды том кæрцы тæртты смидæг. Цъиусур хъуахъдзыхæй аздад æмæ фæтæхы.

Калакмæ фæндаг

— Уæллæй, Аслæнбег, уыцы бæлон дыл хуымæтæджы йæхи нæ бафæдзæхста,— бабайæн дисгæнгæйæ дзырдтой йе 'мгæрттæ.

Мæ фыдыфыд тарст бæлоны йæ ронæй сабыргай райста æмæ сын ахæм дзуапп радта:

— Рох уæ ма уæд, Хуыцау нæ дарæг æрдзы адæймагыл бафæдзæхста, æмæ йæ махæн цæстыгагуыйау хъахъхъæнын хъæуы.

Уый фæстæ, хъæбул, зæгъгæ, мæнмæ фæдзырдта. Бæлон мын арæвдауынмæ мæ къухтæм радта. Мæ риумæ йæ æрбангом кæнинаг уыдтæн, фæлæ куы стæлфыд, уæд дзы фæтарстæн, æмæ апæррæст ласта. Æз йæ фæдыл комхæлиуæй кæсгæ баздæтæн. Бауырнæд уæ, йæ тарст уды тæпп-тæпп ын абон дæр ма мæ къухты уырзтыл æнкъарын.

1999 аз, декабрь

ГУЫДЫРТЫ КОМ

Ходыхъæуы сæрма, Урсхохрæбын йæхи ныххæбæцц кодта Гуыдырты ком. Иæ сау чыс комыкъултыл, уæйыджы цæссыгтау уырдыгмæ æзфæраздæронæй згъорынц узал суадæттæ. Уыдон комы бинаг арындыг кæрæдзиуыл биæгау здыхсынц æмæ сæ рауайы, къæвда рæстæг залиаг калмау бæстæ йæ сæрыл чи сисы, ахæм цæугæдон. Ам суадæттæ æхсæвæй бонæй сау чысы удæй кæй хъазынц, уый азарæй цæугæдон кæддæриддæр вæййы лакъон æмæ йыл Змæстдон, зæгъгæ, ном дæр уымæн ныффидар.

Гуыдырты уæрæх комы йæ бирæ суадæттæ æнтæфбон дæр сатæг кæй дарынц, уымæ гæсгæ сæрдзыгон у æвæджиауы фохизæн бынат. Ардыгæй-иу цуанæттæ æмæ фыййæуттæ арæх æрхастой армытæпæнау челагонд сау тымбыл дуртæ. Кæцымæ дзы æркæсай— мæнæ дзыгъуыр калм тымбыл тыхтæй хуысы. Сæрæй къæдзилмæ бæлвырдæй зыны йе'ппæт буар, чыритæ, налат хъоппæг цæстытæ, хъустæ, къæбут, сау рагъ. Фæцагай йæ, æмæ цыма æвиппайды фæхъандзал уыдзæн. Хонгæ дæр сæ кодтой— калмы дур.

Гуыдырты комы хæдсæрма Урсхохы рæбын уыдис Иры хæхты бардуаджы кувæндон. Фыдæлты таурæгътæм гæсгæ уым бадт цавæрдæр æвирхъау стыр цæрæгой. Уый тыххæй мæнæ куыд фыста КБанкевич йæ чиныг «Верования осетин» 153 фарсыл: «Среди духов наземного мира древних осетин фигурирует и дух гор Гуыдырты ком. Дух этот очень сильный,

внушительной внешности с огромным ртом (верхний ряд зубов которого достигает небес, нижний— земли), которым он глотает громовые удары. Своим дыханием он поднимает гул, втягивает в пасть чудовищной величины змею и при блеске молнии заглатывает их. С целью утоления ненасытной жажды Гуыдырты ком в специальный день его почитания резали корову и ягненка и приготавливали напитки. Кроме того каждая хозяйка приносила на общий стол 49 чуреков: остатки пищи и питья после трапезы оставались для Гуыдырты кома, который ограждал опекаемый округ от града и других несчастий».

Æз дæр-иу ме 'взонджы бонты 14-15-аздыдæй хъæубæсты стурвос Гуыдырты коммæ хизынмæ арæх сыскъæрдтон. Æмбисбон хур зæххыл атылд Хъомвос сæ ривæддонмæ æрбамбырд сты æмæ сæ бындзсурæнтæ тилгæ сынæр цагътой. Æз дæр фæлвыхы гæлæбуыйау хъилдуры аууонмæ мæхи байстон æмæ нæудзарыл дæргъкъахæй сихор хæрынмæ æрбадтæн. Мæ фынг куы систон, уæд кæддаг пæлæзы фæдджитæ кæрæдзиуыл хафæгау мæ хъустыл æнахуыр сыр-сыр ауад Чидæр мæ хъазы, зæгъгæ, фæстæдтæн æмæ дын уæртæ диссаг. Цы дуры байбыны бадтæн, уый фæскъæбут цъиусур мыстуладжы æрцахста, æмæ се 'хсæн мæлæтдзаг тох бацайдагъ. Цъиусур архайдта йæ амæддаджы дуры сæрма фелвасынын, фæлæ цæрдæг мыстулæг дæр йæ лæппын нæ уыд Æвæццæгæн-иу йæ цыргъ дæндæгтæй тугдзых маргъы фæцагайдта. Феуæгъд-иу æмæ-иу æрцæйхауд, фæлæ та-иу æй цъиусур ацахста.

Æз айтæ-уййтæ нал фæкодтон. Ме 'нгуылдзтæ мæ дзыхы акодтон æмæ къуыззиттæй бæстæ мæ сæрыл систон. Цæмæндæр мæ зæххæй дур фелвасын æрбайрох, фæлæ сыл мæ худ сыхстон. Цъиусур фæтарст æмæ уайтагъддæр фæтары. Мыстулæг ме 'рдæм иу каст фæкодта, стæй лæф-лæфгæнгæ йæ хуыккомы фæмидæг æмæ мæм уырдыгæй ныджджих.

Хур мæм бынтондæр галдзæстæй ныккаст. Æз дуры рæбын аууоны мæ хæдон раластон, зæххыл æй æрытыдтон æмæ йыл æнæмæтæй Битгыры хъазау мæхи ауагътон. Цас афынæй уыдаин, чи зоны, фæлæ иуахæмы мæ цæсгомыл цыдæр æрбауад æмæ фехъал дæн. Кæсын, æмæ æрдæбонны мыстулæг мæ разæй агæпп ласта, фæлæ та уадидæгæн фæдисонау мæ разы алауыд, æнахуыр сыф-сыф скодта æмæ мын цæмæдæр амону. Фæкастæн, æмæ дын дыууæ къахдзæфы æддæдæр метры Дæргъæн цæхцæхæхид калм ме 'рдæм æрбахилы. Адæргæй мæ ссæрыхъуын арц абадт, фæсæррæтт ластон, уæлбылæй йыл дурдагъдæй ралæууыдтæн, æмæ йæ маргджын сæр ныцъыст.

Лæдзæгыл æй иуварс ахастон. Уым æй иу ныллæггомау тæпæн дурыл куыд æрæвæрдтон, афтæ нæ хъæуккаг лæг Гатеты Хæмыц йæ фысты дзуг ме 'рдæм æрыздæхта. Цæрæнбонты фыййау ныхас мондагæй марди, бацин мыл кодта æмæ мæ хабæрттæй фæрсыныл схæцыд. Лæппуйы дзурадджы хистæртæ къæбæда кæй фæхонынц, уый æмбæрстон æмæ йын йæ фарстатæн, куыд арæхстæн, афтæ цыбыр дзуаппытæ лæвæрдтон.

Хур ныгуылæнырдæм акъул Дуртæ æмæ къуылдымтæ ауон æвæрын байдыдтой. Фос дæр та сæ ривæддонæй фенкъуыстысты æмæ пыррыччытæгæнгæ зад кæрдæг мерс кодтой. Хæмыцы дзугæй, йæ царм йæ уæлæ кæмæн ныххус, фырцолайæ йæ фæсхъустæ æмæ дæлармтæ кæмæн ныггæбæр сты, ахæм рынчын фысы цыма ардаугæ счынд, уыйау хуыфгæ æмæ смудгæ калмы мардмæ бацыд æмæ йæ хæрыныл сбæндæн. Мæнæн мæ зæрдæ схæццæ æмæ ныккæрзыдтон. Асуринаг æй уыдтæн, фæлæ мын Хæмыц афтæ:

— Уадз æй, мæ хур, куынауал æй уынон, уæд хуыздæр, бæстæ æлгъагæй сафы.

Æз уæд фыййауæн радзырдтон, абон цъиусурæй мыстулæджы куыд баиргæвтон æмæ мæ уый та калмæй куыд бахызта, уыцы хабæрттæ.

— Уæллæй, лæппу, дæумæ æрдзæй цыдæр фарн лæвæрд ис, æмæ мын цæргæ кæ,— загъта Гатейы-фырт æмæ мæ йæ хъæбысы æрбакодта.

Майы фæстæ та Хæмыцимæ Фæсхурмæсыджы фосхизæнты баиу стæм Калмы мард цы фыс бахордта, уымæй йæ куы бафарстон, уæд йæ цæсгом хурау фæрухс æмæ мын афтæ:

— Нæ ныххæдмæл, æвдадзы хос ын фæци уыцы калмы мард Фыццаг бонты ныллæгуын, стæй фыд æвæрын байдыдта, ног хъуын ыл рахæцыд, æмæ ныр далæ кæсыс, дзуджы астæу арвы хъугау бæрæг дары. Гъемæ дын, мæ хур, мæнмæ лæварæн уæрыкк,— æмæ та мæ йæ дынджыр цæнгтæй йæ риумæ нылхъывта.

ИУНÆДЖЫ КАДÆГ

Мæ фæлтæры сабитæ, уæлдайдæр хæхбæсты, ныры кæйдæрты сывæллæттау бухъæрдæ нæ уыдысты. Махæн хур нæ хæдон уыди, зæхх — нæ дзабыр. Хæринаг æвзаргæ нæ кодтам. Нартхоры кæрдзын, цæкуытæ, дзæрнатæй дæр нæ уæлдай нукуы нууагътам. Саджы артæнтау нæ гуыбынтæ уыдыс-

тЫ æлвæст. Хуыцаубæтты йеддæмæ нæ хæдзары лыстæг куыстытæй хъазынмæ дæр не 'вдæлди, фæлæ уæддæр удыхъæдæй хайджын уыдыстæм ирон æфсарм æмæ æгъдæуттæй.

Цырагътæ рухс кодтой кæм нæзы суджы фастæгтæй, кæм та фæтæгенæй. Сæрдыгон бонты нæ абана уыди уазал цæугæдон, нæ хуыздæр ирхæфсæн — холлагдон. Ам-иу нын нæхи халассæр Батырбег арæх байгом кодта йæ диссаджы аргæуттæ æмæ таурæгъты сызгъæрин чырыны дуар. Уыцы мæлгъæвзагæй-иу аргъау кæнæ таурæгъ куы анывæзта, уæд-иу цы уыдыстæм, уымæй хъустæ фестадыстæм. Суанг ма иу мыстытæ дæр талынг къуымты сæ хыбар-хыбурай фенцадысты.

Мах ахуырма афтæ зæрдæргæвд уыдыстæм, æмæ æз æвдай азы размæ райдиан кълæсты цы æмдзæвгæтæ сахуыр кодтон, уыдонæн ныр дæр сæ фылдæры зонын. Батырбеджы аргæуттæ æмæ таурæгътæ дæр мæ се 'ппæт нæма ферох сты, æмæ дзы мæ зæрды ис иу цыбыр таурæгъ æрхæссын.

Нæ рагон фыдæлтæ ма цæрмын æмæ тæбын дарæс куы дардтой, зæххы, фосы æмæ цуаны куыстæй уæлдай куы ницы ма зыдтой, уæд йæ мæгуыры бонтæ хъæубæстæн фыййауæй æрвыста Ходы Иунæг. Йæ мызд, гуыбыныхардз æмæ æхсæв хуыссынæн кæвдæс, афтæмæй хъæубæсты хæдзари-хæдзар зылди, кæддæр ын чидæр цы цæрмын хæлафы хæррæгъ радта, уый æддæгуæлæ нал хæцыд Сау мигъы скъуыдтæй мæй куы разына, уыйау дзы йæ хурсыгъд уæрджыты чъиритæ зындысты. Бæгъæввад къæхтæ, дзабыр цы у, уый нæ зыдтой, йæ уæллаг гуыр та хæдоны хъæстæ никад фæци. Къамбецдармы хуызæн бæзджын буар хуртæ æмæ къæвдаты, дымгæтæ æмæ тымыгъты æндонау бахыст, æмæ йæм хъысмæты фыдæнæн низтæ æмгæрон нал цыдысты.

Иунæгæй мæгуырæдæр суанг хъæды халон дæр нæу. Куыд фæзæгъынц, бирæгъ дæр, дам, йæ тæнтæй рухс кæмæн цæуа, уымæ фæуæнды. Ходы Иунæгæй та æгæр-мæгуыр бындз дæр не стъæлфыди, æмæ йæ хурсыгъд сæры цармæй иу гæппæл дæр æнæ нос нæ уыди.

Фыс фаднизæй æрбарынчын уа, далысы бирæгъ аскъæфа— аххосджын Иунæджы æнæуромæг, æнæдарæг къоппа. Ахæм уæззау, æгъатыр хъысмæт авдсæрон уæйыджы дæр афæлдæхтаид, фæлæ Ходы Иунæджы цыдæр зæд схорзæхджын кодта, сызгъæринау згæ кæуыл нæ хæцы, ахæм æнæниз буарыхъæдæй, æнаипп уæнгты конд æмæ æппæтæн дæр фæразон зæрдæйæ.

Гæркъæраг дæр иунæгæй уал азы фысы ме-ме æмæ сæгъы уастæй уæлдай куы ницы хъусид, уæд дзы, æвæццæгæн, æмæ

йæхи æвзаг дæр ферох уайд Куыннæ тыхстаид Иунæг дæр æнæ дзураг æмбалæй, фæлæ йæ цыргъ карды руаджы йæхи ирхæфта, хъæдай уидгуытæ, тæбæгътæ æмæ къустæ аразыныл. Уыдонæй -иу æфсинты зæрдæтæ алхæдта æмæ -иу ын йæ хызын фæдзаджджындæр кодтой. Иуахамы та сәнчы хус хæтæлæй цы уадындз сарæзта, уымæй цæгъдынмæ фæцалх ис, æмæ -иу дзы уæд йæ иунæджы бонтæ дæр æрбайрох сты. Йе'нкъард цæсгомæй-иу тар асæстытæ алыгъдысты, æмæ-иу йæ хуарыд рустыл сæуæхсиды тынтæ ахъазыдысты.

Ралæууыд та хурхæтæны мæй. Бонтæ куыд тæвддæр кодтой, афтæ фос тынгæй-тынгдæр дзынгатæй тыхстысты, æмæ Ходы Иунæг йæ дарæн Бирæгъты 'фцæгмæ сивта. Ам бæрзонды сæрдыгон бонтæн сæ фылдæр ахæссынц сатæг. Дымгæйы рог уддзæф та йæм бындз нæ уадзы. Фысвос багуыбыр кодтой æмæ æдыхстæй зад лæппын кæрдæг бындзарæй дастой. Фыййау дæр, сыгъдæг уæлдæфæй йæ фæтæн риу дзаггæнгæ, дзуджы йæ куыдз Æрсойыл бафæдзæхсы, йæхæдæг фæскъуылдым, - Цъисоны рагъыл цы фыдæлтккон кувæндон уыд, уымæ йæ иунæджы хъаст ахæссы.

Раст уыцы рæстæг сырдытæ налатдæр цъæх бирæгъ та фысты дзугмæ йæ гуыбыныл бырыди. Æрсой йæ йæ тæфæй базыдта æмæ йæхи хъазуат тохмæ æрцæттæ кодта. Урсхохы къæмбыртæй фæлгæсæг зымтæ дæр уыдтой тугдзых сырды æмæ фыййаумæ фæдисы къуыззитт систой, фæлæ сын уый се 'взæдджы хатт не 'мбæрста æмæ йæ цыды кой кодта.

Иунæг кувæндонмæ куы баввахс, уæд йæ къахайст фæуæззаудæр, йæ тæрных бауымæл, æмæ йæ хурсыгъд къабæзтæ æрлæмæгъ сты. Афтæ банкъардта, кувæндонны агъуысты йæм цыма Хуыцау йе сконд зæдтимæ æнхæлмæ кæсы. Йæ къæхтæ йæ нал размæ хастой, нал фæстæмæ. Уалынмæ йæ хустыл æнахуыр сыф-сыф æмæ тъæпп-тъæпп ауад. Сындæггай фæйнардæм афæлгæсыд, æмæ дын уæртæ цонджы стæвдæн дыууæ калмы, кæрдæзиуыл уæрдæхау сыздыхсгæйæ, мæлæтдзаг тохы бацыдысты. Цавæрдæр æнахуыр фæрдыг дзы куы иуы дзыхæй ферттивы, куы иннæйы. Æлгъагы хилджыты уындæй лæппуйы рывт зæрдæ риуы къултыл йæхи ныххоста. Зулаив ма сæм иу каст фæкодта æмæ рухс кувæндоныл йæ иунæджы уд бафæдзæхсынмæ атындзыдта.

Иунæг цардахъы дуары раз худаистæй йæ зонгуытыл æрлæуыд. Йæ хъызæмары царды уæззау нывтæ йæ цæстыл абадтысты. Йæ хуылфы зæгъинагæй цыдæриддæр æрæмбырд, уыдон скалинаг уыди, фæлæ цæмæндæр йе 'взаг йæ коммæ нал каст.

Хуыцау æмæ йе сконд зæдтыл фæсус хъæлæсæй йæхи бафæдзæхста æмæ сындæггай сыстад æмæ чысыл фалдæр Худисæн тигъмæ бацæуы. Бæрзлæдзæг йæ дæларммæ сбыцæу кæны, иу къах иннæуыл æрбавæры æмæ, дзыхæй зæгъын кæй не сфæрæзта, йæ Иунæджы уыцы кадæг уадындзæй анывæнды.

Тугдзых сырды хъуызгæ-хъуызгæ йæ нысанмæ бахæццæ. Йæхи фæхъандзал кодта æмæ, дзугмæ фæлæбура, зæгъгæ, афтæ Æрсой йе 'ккой абадт æмæ, гъæйдæ-гъæ, ахъаззаджы хыл сын бацайдагъ. Фыстæ фæтарстысты æмæ, кæрдæзи сæрты хаугæ, æфцæджы цæгатварс Мызуры зæххытæм балыгъдысты. Куыдз æмæ бирæгъ кæрдæзи хурхы сæртæ æрцахстой, фæлæ сæм тæккæ уыцы уысм уадындзы æлутон зæлтæ схæццæ сты. Тæвд æфсæйнагыл дон бакалæгау æруазал сты æмæ иу мады хъæвдынтау фæрсæй-фæрстæм бадгæйæ Иунæджы æнкъард кадæгмæ лæмбынæг ныхъхъуыстой. Сæ дыууæйæн дæр сæ цæстыты сыгæй сæ хъуынджын рустæ бауымæл сты. Кадæг йæ уæззаудæр фæзилæнтæм куы бахæццæ, уæд æм бирæгъ хъусын нал бафæрæзта æмæ ниугæ Урс хохырæм сындæггай йæхи айста. Фыстæ дæр сæ хизын ныууагътой, сæ сæртæ бæрзонд систой æмæ, цавдуртау лæугæйæ, æнцæд хъуыстой. Суанг ма сæ къæхты бын ссæст кæрдæджыты дæр уадындзы зæлтæ бауагътой æмæ сæ лыстæг зæнгтыл слæууыдысты. Æрдæбонны дыууæ калмы дæр æрномыл сты. Уадындзæй цæгъдæгмæ æввахсдæр æрбахылдысты æмæ йæм хъусынай нал æфсæстысты.

—Йа-а, уæлæ фыййау, уыгæрдæнæй дæ фос аздах!— азæлдыдысты хæхты дыууæ 'фсымæры Бута æмæ Хъæрджыны фæдис хъæрæй. Фæлæ Ходы Иунæгмæ ницыуал хъуыст. Уадындзы хъæлæсты аныгъуылд æмæ дзы йæ фысты дзуг дæр ферох

Бута æмæ Хъæрджынаг фырхъæрæй сæ хурхы уадындзтæ куы ныффæсус сты, уæд æнæ саргъы бæхтыл уым уæлæмæ æртхъирантæгæнгæ фæцагайдтой. Бæхтæн хæрды гакъон-макъон фæндæгтыл сæ чъиухид акалд, афтæмæй сахатырдæджы фæстæ арæн халæг фыййауы уæлхъус балæууыдысты. Уадындзы зæлтæ барджыты æрфистæг кодтой æмæ, сæ мидбынаты æрзаныггæнгæйæ, бандзыг сты.

Ходы Иунæг цалынмæ йæ кадæджы кæрон балхынцъ кодта, уæдмæ нæ бафиппайдта, йæ тæккæ раз æм дыууæ бæхджын лæджы æмæ дыууæ дынджыр калмы лæмбынæг кæй хъуыстой, уый Æрмæстдæр уадындзы зæлтæ куы банцадысты, уæд ын хилджытæ йæ размæ цыкурайы фæрдыг батылдтой, сæхæдæг

кæрдæджы аныгъуылдысты. Бута æмæ Хъæрджынæн фырдис-сагæй улæфт нал фаг кодта Æрæджиау се 'муд куы 'рцыдысты, уæд къæзгæ сфæрæзтой:

— Цы зæд, цы дуаг дæ, дæ хорзæх нæ уæд..

Ходы Иунæгæн цыма йе 'ккойæ уæззау уаргъ ахауд уыйау йæ риуыдзаг сулæфыд æмæ зæгъы:

— Зæд дæр, дуаг дæр нæ дæн. Сымах хуызæн мæгуыр зæххон лæг дæн

— Нæ, нæ, зæххон лæджы уадындзы цагъдмæ мард йæ ингæны нæ рабаддзæн, хур йæ цауынай не 'рлæудзæн... Курæм дæ, дæхи нæм раргом кæн, — сæ уæрджытыл лæугæйæ йын балæгъстæ кодтой Бута æмæ Хъæрджын.

Иунæг йæ хурсыгъд къабæзтæ фæйнæрдæм айтыгъта æмæ зæгъы:

— Æфсæрмы уæ кæнын, уæ хорзæхæй, мæ разы уæ зонгуытыл ма лæуут. Нæ кæнæг Хуыцау æмæ уын нæ дарæг зæххæй ард хæрын, æз дæн Ходы Иунæг.

— Уæдæ дæ хъуыддаг раст, фæлæ дæумæ Хуыцауæй цыдæр фарн лæвæрд ис æмæ дæ кæд фæнды, уæд нырæй фæстæмæ мах дæ 'фсымæртæ, дæхи иунæг мауал хон.

Иунæджы æрхæндæг цæсгомыл авд хуры ахъазыдысты æмæ уый дæр, дыууæ æнæзонгæйы раз йæ уæрджытыл алæугæйæ, бацин кæны:

— Чи стут, ам æвиппайды куыд фæвзæрдыстут, нæ зонын, фæлæ ахæм лæгъз ныхас фыццаг хатт сымахæй хъусын æмæ мæ кæд хынджылæг нæ кæнут, уæд мæ уд уæ фæхъбау.

Дыууæ æфсымæры йын арæхстгай йæ цæнгтыл фæхæцыдысты, йæ къæхтыл æй алæууын кодтой æмæ йын сæ зæрдæйы дуæрттæ байтыгътой:

— Уæ нæ зæды хай, йæ уадындзы зæлтæй хæрам æмæ фыдæхы уидæгтæ чи хус кæнын кæны, калм дæр ма йæ хæзнаты хæзна цыкурайы фæрдыг кæмæн лæвар кæны, уымæн адæм хъуамæ кувгæ кæной. Уæлæ нын нæ уыгæрдæн фос ныссæстой. Мах дæм фæдисæй лæбураг рацыдыстæм, фæлæ ма акæс, кæрдæг дæ уадындзы зæлтæм фæстæмæ сыстад Састзæнг дидинджыты дæр та уд бацыд æмæ фырцинай кæрдæзимæ сывæллæттау худынц. Гъемæ ныл кæд æрвæссыс, уæд нæм дæ къух радт æмæ нæ Хуыцаутты Хуыцау амонджын æфсымæртæ фæкæнæд

Иунæг дыууæ лæппуйы дæр йæ хъæбысмæ æрбассывта æмæ фæзæгъы:

— Уæ Хуыцау, мæнæ мæм кæдæй-уæдæй ацы зæххыл цæрын æрцыди! Цомут ныр ме 'фсымæртæ, уæртæ нæ фыдæлты рухс

кувæндонмæ æмæ, мæнæ мæ хызыны цы цæхх æмæ къæбæр ис, уыдонæй не 'фсымæрдзинады ард ныффидар кæнæм.

Фыдæлты рæсугъд æгъдæутты аджы чи сфыхти, уыдонæн амоннын ницы хъуыд Куыд æмбæлд, афтæ кæрдæзимæ се 'ууæнк радтой æмæ Ходы Иунæджы фæндонмæ гæсгæ сæ цыкурайы фæрдыг рухс кувæндонны дурын дзыппы мысайнагæн бавæрдтой.

Боны цæст хæхтыл сырх сæрбæттæнтæ бæтгæ йе 'хсæвиуатмæ хæстæгæй-хæстæгдæр кодта Мызурон æфсымæрты ма бафæндыд Иунæджы курдиатыл ацин кæнын, æмæ та Бирæгъты æфцæгæй уадындзы зæлтæ хурæфсис гæлæбутуа апæр-пæр кодтой.

Цард размæ абухгæ тындзыдта. Хуры чызг сæрды сызгъæрин чиныг бахгæдта æмæ бурбарц, схъалдымæг фæззæг йæ хорзæхтæ адæмы размæ рахаста Ивгъуыд азтау дзы ацы хатт Ходы Иунæг дæр æнæ хайæ нæ баззад Бута æмæ Хъæрджыны къухтæй йын балæвар кодта ног арæзт, дыууæуатон хæдзар. Сафайы рæхысмæ дзы фарны бон бакуывта уæздан Сохиты Æрæфы иунæг чызг æмæ дзы арф уидæгтæ ауагъта. Фаззон сывæллæттæ хæдзары нал цыдысты, æмæ сæ ног агъуыст аразын бахъуыд.

Æвæдза, музыкаджын бынатмæ стыр амонд судзины хуынкыыл дæр балæсы...

1999 аз, декабрь

САУГЪÆДЫ

Саугъæд дæр тайгайы æмыр хъæды халдих у. Ам ахæм бæрзонд бæлæстæ зайы, æмæ йын йæ цъупмæ куы скæсай, уæд дæ худ æрхаудзæн. Фондз лæджы кæрдæзи къухтыл куы 'рхæцой, уæддæр ын йæ зæнгыл не 'рбаххæсдысты. Йæ атагъаты дæргъ æмæ уæрхыл адæймаджы нæ, фæлæ цæргæсы цæст дæр не 'ххæссы. Æмхæцца хъæды къæбæлдзыг фæдджитæ айтынг сты Къора-Урсдонæй Урс хофы 'хсæн уæлвæзтæ æмæ дæлвæзты, æнæбын уæрæх кæмтты, бæрзонд рæгътæ æмæ сау айнаг къæдзæхты фæхстыл. Сæ сæрмæ арвыл цал стъалыйы æрттивы, уал рæсуг суадонны дзы гуыры. Ис дзы бирæ æнæбын цадтæ 'мæ цаугæдæттæ. Хъæд дзæнæты дыргъдонау хъæздыг у алыхуызон ставд æмæ гагадыргътæй, хæрынæн бæзгæ кæрдæджытæй. Йæ давон, скъуда, кæрог, сæнк æмæ гæнгæлы сты адæймагæн æвдадзы хос. Уыгæрдæнтæ, фосхизæнтæ та дзы уыйбæрц ис, æмæ сæ æнæхъæн Ирыстоны фос афæдзæй-

афæдзмæ хæрд нæ фæуаиккой. Ноджы дзы сæрдыгон, лыстæг сасирæй уарæгау, фæлмæн къæвдатæ æмæ асæст бонтæ бындз бадын нæ уадзынц, æмæ дзы фосы рæгъæуттæ фырнардæй сæ къах айсын нал фæфæразынц.

Октябры революцийы размæ Саугъæд дих кодта æртæ хайыл. Дыгуры Саугъæд, Ходы Саугъæд æмæ Мызуры Саугъæд Рагон картамаæ гæсгæ адонæй æппæты стырдæр æмæ дзаджджындæр уыдис Ходы Саугъæды хай. Ам нæ хъæуы авд мыггагæй алкæмæн дæр уыдис фосдарæн уæтæртæ. Хонгæ та сæ кодтой Саухалты, Созайты, Едзиты, Дзугкойты, Гатеты, Джержыты æмæ Хъайтыхъты скъæттæ. Сæрдыгон-иу Ходы Саугъæдмæ быдыры хъæутæй хизынмæ æрбаскъæрдтой бирæ хуыскъаг фос. Хъæуы æхсæнадмæ дзы цы бирæ æфтиæгтæ хауди, уыдон уæрст цыдысты сидзæргæстыл, магуыртыл æмæ иумæйаг исты хъуыддæгтыл.

Уæдæ иу дзы миасы дæр куыннаæ абадтаиккой. Гъе, фæлæ уæддæр Саугъæды æппæты хъæздэгдзинадыл нымад уыдысты Æфсатийы алыхуызон, æнæнымæц фосы дзугтæ. Хистæрты мысинагтæм гæсгæ ам кæддæр æлдариуæг кодтой канд сыкъаджын домбайтæ (зубртæ) нæ, фæлæ хъæддаг лæгтæ дæр. Нæ хъæуккаг цуанон Хъуырман дзы фæстагдæр хатт саг амардта 1924 азы, йæ сыкъатæ ма Фыдыбæсты хæсты фæстæ дæр æвæрд уыдысты Ходы Уастырджийы кувæндон. Абон дæр ма æхсæрагæй арсы онг Саугъæды мæлдзыджыты губаккау æмызмæлд кæнынц алыхуызон хъæддаг сырдатæ. Раздæры дугты нæ хъæуы цуанæттæн ацы хъæдæмбæрзт бæстæ уыдис фыдызгъæлы æнæбын къæбиц.

Мæ рæстæджы ме 'рвæд Хадзырæт æмæ йæ хæрафырт Дзугкойты Адыдже номдыд цуанæттæ уыдысты. Сæ къæбицтæ нукуы равдæлон сты арс, сычъи, сæгуыт, хъæддаг хуы æмæ æндæр сырды фыдæй. Фæлæ дзы, цуанæтты æгъдаумæ гæсгæ, æндæр хæдзармæ стæгджын хай дæттæн нæ уыди. Йе стæг, дам, ын исчи фыдæнæн арты куы баппара, уæд, дам, Æфсати цуанонмæ фæхæрам уыдзæн æмæ ницыуал мардзæн.

1933 æххормаг азы мæныл дæс азы цыдис. Мæ фыд хъæуы хуыскъаг фосæн Саугъæдмæ хæрагуаргъæй цæхх хаста. Сывæллон цымыдис кæм нæ ваййы, æмæ æз дæр йæ фæдыл гурайтгурмæ ахъуызыдтæн. Сычъиныхы сæрма куы схæццæ, æрмæстдæр мæ уæд бафиппайдта. Йæхимæ мæм фæсидт æмæ бакатай кодта, дæ мад дæ куы агура, зæгъгæ. Дыдта мæ зоны, зæгъгæ, йын куы загътон, уæд æрномыл æмæ къахвæндагыл схæрд кодтам.

Нæ хъæу денджызы æмвæзæй у 1982 метры бæрзонддæр. Ходы æфцæг та 2605 метры. Уырдаæм хæрдмæ асинтыл хилæгау 5-6 версты иууыл æнцонтæй нæу. Уырдыгæй та суанг цæхдарæнтæм кæм уырдыгмæ, кæм тæссармæ, кæм та гакъон-макъон къахвæндæгтыл ноджы фылдæр ныууайын хъæуы. Мæнæн уырдыджы фырфæллад æмæ æххормагæй мæ зæнгтæ донзонг кæнын байдыдтой, фæлæ хивæндæй кæй рацыдтæн, уымæ гæсгæ мæ дзых ныххуыдтон.

Уæрдæсайы кæуæнæй дæлæмæ куы акастæн, уæд цыма айчы хъузгæй рагæпп ластон, уыйау мын аргъæутты дунæ йæ сызгъæрин дуæрттæ уæрæх ныттыгъта. Мæ сæрма арвы æгæрон тыгъдад, мæ разы цъæх гауыз æвæрд рæгътæ мæ къуылдымтæ, хъæдвалыст фæхстæ æмæ кæмттæ. Дардмæ, парахат быдырты, стъалыты дзыгуыртау, амыты, уымыты цæст ахста бирæ рæсугъд хъæутæ æмæ сæрвæттæ. Бæрзондæй ныллæгмæ мæ цъиудзæстытæ афтæ уæрæх фыццаг хатт байгом сты. Нæ хъæуы йеддæмæ ма искæм ахæм бирæ хъæутæ ис, уый ме 'дылы зонд нæ ахста æмæ, фырдиссагæй цыма царв æмæ мыдыкъус банызтон, уыйау мæ гуыбыны хъуыр-хъуыр æмæ мæ зæнгты дыздыз цыдæр фесты.

Хуры тынтæ ма хæхты бæрзæндтыл хъазыдысты, афтæ Цæхдарæнтæм ныххæццæ стæм. Ам ныл сæ тæбæкк хызынтимæ æрбамбæлдысты нæ хъæуккаг цуанæттæ Иликъо æмæ Адыдже. Мæнæ мæ мады гыццыл æфсымæры кæм уынын, зæгъгæ, мыл зæрдиагæй бацинтæ кодта Адыдже. Йæ дæларм цы кæроджыты баст уыд, уыдонæй мын фæхай кодта, æмæ мæ ком суагътон. Чысыл ма куы ауадыстæм, уæд нæм цæугæдонны былæй, лулæйау фæздæгкæлгæ, æрбазынд фосдарæн уæтæр. Лæгтæ сæ ных уыцырдæм сарæзтой æмæ æз дæр сæ фæдыл байрагау згъордтон.

Бынаты хицау разынд нæ сыхаг, халассæр Едзиты Хадзымуссæ. Мæ фыд æмæ Адыджейæн йæ дзугæй иу дзæбæх далыс акусарт кæнын кодта, йæхæдæг арынг æрфæлдæхта æмæ нартхоры кæрдзынтæ кæныныл дысфæлдæхтæй балæууыд.

Цæхæры бур арыд кæрдзынты æмæ къуыдырфых, нард фыдызгъæлы адджын тæф мын мæ комыдæттæ суадæттæ фестын кодтой. Уалынмæ æхсæвæр сцæттæ æмæ, лæгтæ миасы фынджы уæлхъус куы 'рбæдтысты, уæд мæ Хадзымуссæ лыстæны кæрон нымæтыл æрбадын кодта æмæ мын мæ къухты кæрдзыны кæрдих дзидзайы къуылдыхимæ фæсагъта. Æз уымæй размæ нæлгоймаджы хыссæзмæнтгæ нукуы федтон. Зæронд лæджы хъуынджын цæнгтæ-иу мæ цæстытыл ауадыс-

ты æмæ, кæд æххормагæй мæ быцъынаг хауди, уæддæр, зулкъ æлгъæй мардау, мæ къæбæр мæхицæн фенад кодтон. Аивæй йæ лыстæны бын амбæхстон æмæ фыдызгъæлы хайæ ме стонг басастон. Цыма уый размæ дзидзайы хъæстæ нукуы фæдæн, ахæм хæрзад мæм фæкаст, ахæм æмæ ме 'нгуылдзтæ сдæргæ куыд афынæй дæн, уый нал базыдтон.

Фыны, цыма нæхимæ Кæндысджын, зæгъгæ, уым хъæдрабын февзæрдтæн. Залгъæды къутæртæй мæм, йæ мадæй чи фæдзæгъæл, ахæм урс уæрыкк уасгæ æрбазгъордта æмæ куы мæ зæнгтыл йæхи ахафы, куы та мын ме 'нгуылдзтæ асдæры. Æз ын мæ армæй йæ сæр дауæгау акодтон, афтæ бæстæ гуыпп-гæрах сси. Уæрыкк мæ разæй асæррæтт ласта æмæ пыхсыны амбæхст. Иуахæмы гæрæхтæ фæсабыр сты, æмæ та мæм æрдзæй йæ сæр радардта. Æз æм гоко-гоко, зæгъгæ, мæ къух бадардтон, фæлæ уыцы уысм нæ сыхы лæппутæ се 'мбæхсæнæй худгæ расæррæттæтæ кодтой æмæ фехъал дæн.

Бæстæ уыд хуыдалынг. Лæгты уæзбын хуыр-хуыры йеддæмæ иу хыпп, иу сыпп дæр никæцæй хъуысти. Мæ хуысæны цæйбæрц арафт-бафт кодтаин, нæ зонын, фæлæ бынаты рæзты къанауы дзагæй цы дон згъордта, уый мын мæ мадау цыма алолайы зарджытæ зарыд, уыйау мæ йе 'нувыд сыр-сыртæ уайтагъддæр асæлын кодтой, æмæ суанг хур скастмæ мæ къах дæр нал атылдтон.

Лæгтæ сæудзавдæй Цæхдарæнтæм цæхх куыд ахастой, уый æз нæ базыдтон. Се 'рбаздæхынмæ æз дæр къæхтыл уыдтæн æмæ мæ суадонмæ дондзау арвыстой. Фæстæмæ здæхгæйæ ауыдтон: хъæдæй рæсугъд сыр д рахызт æмæ Цæхдарæнтырдæм æдзынаг ныккаст. Æз лæф-лæфгæнгæ цуанæттæм хæрзæггурæггаг фæдæн. Иликьо æхсæнгарз райста, аивæй акает æмæ загъта:

— Сагты хæрæфырт сæгуыт цæхмæ смондаг æмæ нæм æй Æфсати æргом рарвыста. Мæнæ Беслæн, фыццаг дунеон хæсты архайæг, мысан æхсгæйæ цъиуы цæстмæ дæр нæ ивгъуыйы. Æз куыд хистæр, афтæ йын сырды фехсынмæ бар дæттын,— æмæ ифтыгъд топп мæ фыды къухты бакодта. Æхсæнгарз цыма æнæбары райста, афтæ мæм фæкаст.

— Хъæды фидыц, дæхи къахæй нæм рацыдтæ, æмæ дæ тæригъæд дæхи,— быруйы кауыл æрæнцойгæнгæ бахудти мæ фыд, æмæ топпы гæрах кæмтты азæлгæ ацыд. Сырд йæ мидбынат феехъиуæгау кодта æмæ, раззаг къахæй зæхх æртъæпгæнгæ, махырдам ныдздзагъыр. Гæрæхтæ фæд-фæдыл сарæх сты, фæлæ хъæды фидыц цыма кæлæнгонд уыд, уыйау

æм нæмгуытæ хæстæг нæ цыдысты. Æрмæст цыппæрдæсæм æхстæн бæлæсты 'хсæнмæ багæпп кодта, фæлæ та, мæнæ дæн, зæгъгæ, уайтагъддæр йæ фыццаг лæууæны алаууыд.

— Æри-ма топп мæхимæ, замманай физонæггаг ирвæзы,— фæзæгъы Иликьо æмæ, куыддæр æхсæнгарз сæргъæвта, афтæ сæгуыт асæррæтт ласта æмæ тархъæды, бæлæсты 'хсæн фæтары. Æз, мæ фыды бæсты мæхи фырафсæрмæй цы фæкодтаин, уый нал зыдтон. Мæ цымыдисаг балц дæр мæ нал æндæвта.

— Диссæгтæ, уал æхстæн галыйас сырды ма акъах, афтæ дæрддзæф дæр нæм куына уыди,— мæ фыды æнарæхстдзинад дзыхæй-дзыхмæ истой Иликьоитæ, фæлæ -иу сын уый мидбылхудгæ дзуапп радта:

— Бахатыр кæнут, уый нæм сæгуыты хуызы хъæды бардуаг рацыд, æмæ йын табу зæгъут.

Ацы хабар-иу нæ хъæуы арæх æрымысыдысты, Беслæн, дам, дæс сардзинмæ фондз æмæ ссæдз æхстæн саджы йас сæгуыты нæ акъахта. Иуахæмы та нæм Уæллагкоймаг уазджытæ сæмбæлд. Æз сын фынджы уæлхъус уырдыг лæууæг уыдтæн, æмæ та ацы хабарæй мæ фыды куы бафарстой, уæд сын ахæм дзуапп радта:

— Топпæй мысан æхсынмæ мæн нæ хъæуы цуанæттæй ничи амбулдзæн. Уыдон мæ семæ сæмдзæхдон кæныныл рагæй архайынц... Фæлæ æрдзы фидыц, зæды хуызæн рæсугъд зæбидыр, сычъи, сæгуыт æмæ æндæр ахæм сырдатæ æмæ мæргътæм топп сисын мæнмæ Хуыцауы раз тæригъæд кæсы.

Ацы хатдзæг уæд æз дæр мæ зæрдæмæ айстон æмæ цуаны номыл мæ къухтæм æхсæнгарз никæд райстон.

1999 аз, декабрь

САСИАТЫ ИСЛАМ

МЕ СТЬАЛЫ

ИНГÆНЫ РАЗ

Таболты Солтанбеджы рухс номæн

Ирыстоны æрдз дыл ныссабыр
Ды калдтай йæ риуыл тæмæн.
Æрфæныфæд батар и арвил.
Мæлæт, дæ æгъатыр!.. Цæмæн?

Цæссыгæхсад сау ингæн, атон!
Йæ буц хотæй не 'мбарыс маст.
Уый уарзта æхсæрдзæнтæ, суадон,
Хæххон мæргъты уалдзыгон зард.

Фыцгæ зæрдæ бавæрдта дуры...
О, агурут, дам-иу, æй уым,
Ныр дæр ма куы зæлы йæ худын
Цъæх айнæгæй – комы рæбын.

Зæрдæбын æфсымæртæ, 'мгæрттæ
Кæмæн уыдис уыйас – кæмæн?!
Æнувыд Ирыстоны дзуæрттыл,
Тæппуд ми нæ хаста сæрмæ.

Йæ рухсхæссæг уарзон зæрдæ-иу
Ирыстоны сагъæстæй сыгъд.
«Æрбацыд Солтанбег», – зæгъгæ-иу,
Сывæллонау ради мæ уд...

Йæ цардæмбал баззад идæдзæй, –
Йæ кæстæртæ – сидзæр, æрхуым,
Æви сын уыцы фæтк æрдзæй у –
Сидзæрæй фæлтæргай цæрын...

МÆ МАДЫ МЫСГÆЙÆ

Мæ мæгуыр мад, фæмысын дæ æдзухдæр.
Хæрз иунæгæй куы аззайын, – фылдæр хатт
Куыстæй дæуау фæтæвд кæнын мæ къухтæ.
Лæгдзинад уыд дæ зынг риуы зын сахат.

Æхсæз сидзæрæй мах кæронмæ схастай,
Дада куырм уыд... Йæ лæггад ын фæкодтай,
Æнæхъæн хъæу дзыррдзæугæ лæгау бастай.
Æнæ адæм дæ зын къæбæр нæ хордтай.

Мæ мæгуыр мад, фæмысын дæ æдзухдæр.
Дæ хорзы кой фæчындæуы нæ хъæуы.
Цы бæсты дæ, уым хъарм куыд уой дæ къухтæ,
Мæнырдыгæй дыл уыцы арфæ 'рцæуæд.

ДÆ ЗАРД

Уарзондзинад бахус и мæ риуы,
Æрдзы фæлыст уымæн у мынæг.
Уадымс дæр мыл уадтымыгъау ниуы,
Цыма нал дæн а зæххыл цæрæг...

Уартæ фæзы сабитæ кæм хъазынц,
Уырдаем байсын сабыргай мæхи...
– Ахъаз немæ, – афтæ мæм нæ хатынц,
О, мæнæн мæ хъазæн дуг фæци.

Зæгъгæ гъо, "фыййаулæдзæг"-æй хъазынц –
Сеппæты дæр амбулин бæлвырд,
Лæдзджытæй сæ портитæ ныддауынц.
Раст сæ чи у – бамбар сын сæ дзырд.

Азгъорин та гомкъахæй æд лæдзæг,
«Гудла» фехсин, рамбулин та хъул.
Адон йасæй бадомдта мæн цæвæг...
Хоры кæрдзын... Адонæн та – дзул.

Мæн уæддæр хуыздæр амонд нæ хъæуы,
Ахадгæ, фæрнджын уыди мæ цард...
Ехх æмæ ма иунæг хатт нæ хъæуы,
О мæ хур, куы фехъусин дæ зард!

* * *

Ныр Авд хойы бæрзонд хохæй куы сцæйцæуынц,
Уæд мын цыма раст ме стъалы фæцæйхæссынц.
Æвæццæгæнн, уым баззайдзæн мæ рыст зæрдæ,
Æргом уарзт мын нæ баззади нæ фыдæлтæй.

Æфсарм у цардвæткæн йæ райдйан,
Æууæнк та лæгдзинадæн мæсыг.
Куы рацæуай ды ацы хæрзтыл сайдæй,
Дæ хъул сбаддзæни уæд цыг.

Мæ фат æрцыди æхст;
Æрдын дæлæмæ 'руагътон,
Тæхы ныр дæр – хаты мæ цæст...
Фæндараст у, – фæллад хъæлæсæй загътон.
Фæндараст у æмæ-иу сæмбæл уым,
Хæххон сæрвæты фыййæуттæ кæм зарынц...
Кæцыран кæнынц рагуалдзæджы хуым.
Хоры кæндæн ног æвзар кæм тауынц.
Кæдæм тæхай – фæллойдгæнæгæн хæсс
Æнцойдзинад, зæрдæйы рухс, бæллицтæ.
Кæм æмбæлай – æххуыс æмбалæн бæзз,
Æрхæсс-иу уым фæллад хосдзауы уистæ.
Фыдгулæн та йæ саузæрдæ ыскæрд.
Хæстæндзарджыты пиллон арты басудз.
Хæлардзинад Зæххы къорийыл зæр,
Цæмæй йын ма уа арæнтæ, йе агъуд.

ЗÆХХОН ÆЛХЪЫВДАД

Зæххон æлхъывдад, хатгай дæ тыхсын
(Ды бакодтай Ньютоны дæр адзалмæ).
Фæфæнды мæ ыстъалытæм тæхын,
Ды та мæ 'лвасыс тар æбæрæг ранмæ.

Мæ сæнтты уалдзæг нал хъал кæны ныр,
Мæныл фыдвæззæг уазал дымгæ 'ндзары.
Уæддæр æй зон, мæ хæстæ сты ыстыр,–
Нæ бадын 'нцад фыдæлтыккон хæдзары.

Куыстæфхæрд – къухтæ, сæр дæр у фæллад,
Уæддæр ма зæрдæ зарджытæм æхсайы.
Куыд ныууадзон фыдæлты уæзæг дард,–
Бæрзонд цъити мæ судзгæ риуы тайы.

Зæххон æлхъывдад, хатгай дæ тыхсын,
Æрмæст æнæ дæу а-дуне цы фæуид.
Мæ сæнтты арæх дард рæттæм тæхын,
Уæддæр нæ пецæй сау фæздæг нæ кæлид.

* * *

Рацыди хæхтæй
Уарыны сыг,
Ахсадта гъæйттæй
Фæндæгты рыг.
Гаккукк ысуасыд,
Ратахт фæсуард,
Арвырдын азылд
Къæдзæхтыл дард.
Ногуард æртæхтæй
Кæрдæг у дзаг.
Фыййауы сæгътæй
Нал зыны таг.
Мысын мæ рагбон,
Æрдзы нывтæм
Зæрдæ æрбадон,
Уацары дæн...

АРТÆНДЗАРÆГ

Уæлæ хохы хуссар фæхстыл
Бандзæрстæуыд арт.
Судзынц арф къохы бæлæстæ,
Пиллон калынц дард.

Цыма хохыл сырх рон баст и
Сау хæдоны бын...
Бахуыскъ уой дæ къухтæ уастæн,–
Чи бафтыдта рын.

Никуы хъуыстай зымты уастмæ,
Хусзæрдæ, фыдлæг?
Æви 'рмæст æхцайыл баст дæ,
Æрдзæн та – ызнаг?

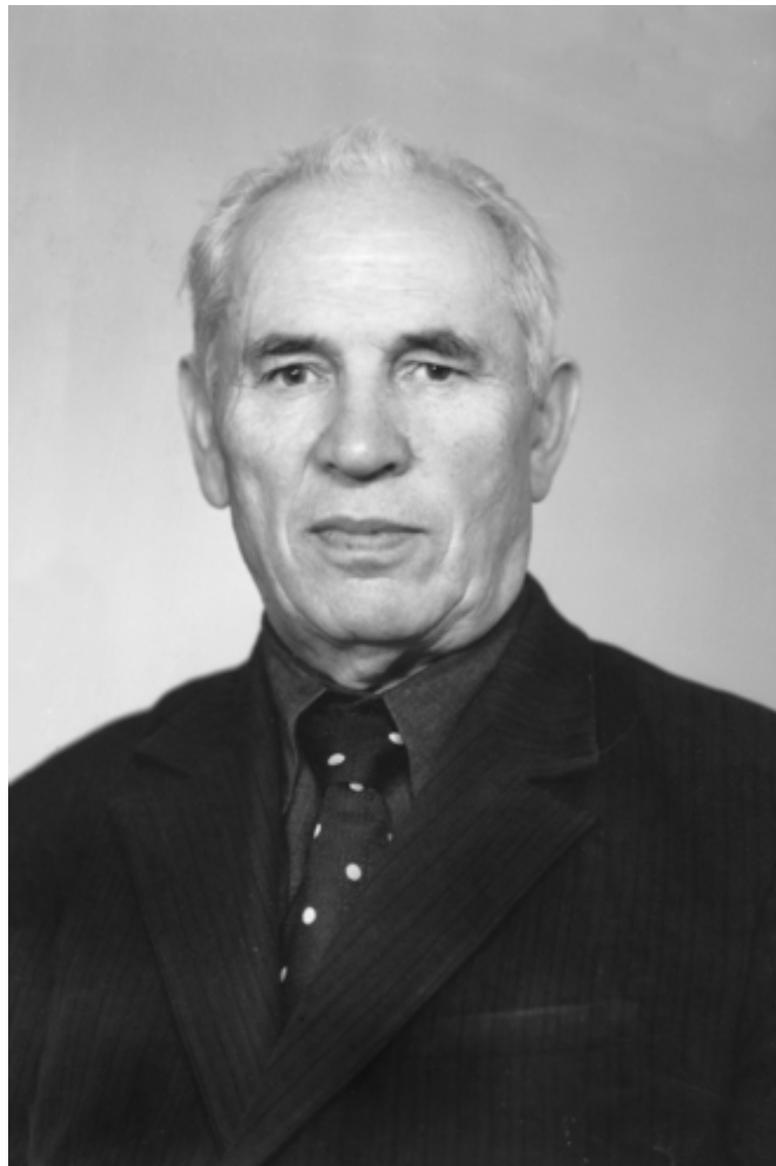
Уæрццы уаст– зæрдæ æлвасæн
Ахæссы лæджы
Уæлныхты йæ рагбон азтæм,
Бафтауы мæты...

Уæдæ дидинæгæй фæзтæ
Гауызау вæййынц...
Дæу цæмæн фæнды – сæ бæсты
Ам æрзайа сындз?!

Чызджыты Хох– саударæгау,
Нал дзы зайы бæрз,
Алыгъди дзы сагты рæгъау,
Артæндзарæг, тæрс! –

Судзы пиллон арт зындоны
Æрдзсаугæнджытæн...
Уым дæхи «хуыд» сау хæдоны
Ис бынат дæуæн.

БЕСАТЫ ТАЗУ: 90 азы

Тазе аэмæ йæ мад Майхуæ

Галиуырдыгæй рахизымдæм. Бадынц Плиты Иссæ аэмæ Дзадтиаты Тотырбег;
лæууынц Тазе, Дзгойты Алексей, Беккуызарты Иринеæ, Дарчиты Дауыт,
Цæгæраты Максим, Дойматы Саханджери, Калоты Георги

Галиуырдыгæй рахизырдæм. Хъайтыхъты Геор, Бесаты Тазе, Плиты Харитон, Цæгæраты Максим

УАРЗОНДЗИНАД

Иухатт æз уыдтæн мæ горæтаг уырыссаг æмбал, ме'мкусæг инженермæ æмæ мын афтæ зæгъы:

— Цы, уый зоны, мæ хæлар? Мæ ныййарджытæ иумæ дзæбæхæй фæцардысты дæс æмæ дыууиссæдз азы. Ныр сын, æгъдаумæ гæсгæ, аразæм сæ чындзæхсæв æрымысынæн бæрæгбон. Сæхи дæр афтæ фæнды. Ды хъуамæ сомизæр мæ хæдзары сæмбæлай, кæимæ дæ фæнды, уыдонимæ. Æфсæрмыиу ма бакæн. Цæттæ стæм алцæмæй дæр.

Лæджы лæг æгъдауæй куы агура, уæд уый нымаинаг у.

Мæ зæрдыл æрбалæууыд мæ хорз зонгæ, мæ хæлар Хъараты Хаирбег. Зæды хуызæн хистæр, уæздан, къахбар æмæ дзырдбар. Адæмы æхсæн кадджын. Хорз бинонтæ, хорз цоты фыд, йæхи хæдзар дæр — уазæгуарзаг. Йæ бацыды æмæ йæ рацыды уаг ис. Йæ фенд фысымтæн дæр æхсызгон уызæн.

Æз зыдтон, Хаирбег æнцон хонæн кæй нæу, уый. Фæлæ йæм уæддæр бахатыдтæн æмæ мын сразы ис.

Нæ бацыд нын фысымтæ тынг скадджын кодтой. Диссаджы хъæлдзæг æмæ хъæздыг фынджы уæлхъус хистæры дæле сæ бæрæгбоны æрттиваг дарæсты фæрсæй-фæрстæм бадтысты, кæуыл цин кодтой, уыцы дыууæ адæймаджы. Зæрдæрухс кæй уыдысты, уый бæрæг уыд сæ цæсгæмттыл. Афтæ зындысты дыууæйæ дæр, цыма сæм уыцы изæр сæ сонты бонтæ, сæ кæддæры æрыгон зæрдæтæ дард кæцæйдæр фæстæмæ раздæхтысты, æмæ ныр сæ цард ногæй райдыдтой...

Лæг уыд къæсхуыргомау, дæргъæлвæс, урсзачъе, фæлæ лæппуйау — æфсæрмдзаст æмæ фидауцджын. Ус — йæ мойæ хистæрхуыз, ныллæгдæр, уымæй хæрзхуыздæр æмæ уæзбындæр арæзтытæ.

Нæ фынджы хистæр йæ фыццаг сидт ракæнынмæ куы хъавыд, уæд лæг æмæ ус кæрæдзимæ бакастысты. Æнæ исты

сдзургайæ фæрсæй-фæрстæм слæууыдысты æмæ сырх сәнæй дзаг чысыл агуывзæтæ уæлæмæ сдардтой. Мах дæр фынгæй систам ахæм агуывзæтæ æмæ уырдыг слæууыдыстæм

Нæ хистæр, гаджидæуттæм дæсны чи уыд, ахæм разынд Рæсугъд ныхæстæй дæрдтыл фæсидт, стæй уæд йæ ныхасы кæроны загъта.

— Ам мах æмхуызонæй кæй циныл цин кæнæм, уыдон сæ царды рæсугъд уалдзæджы уарзондзинады тых иумæ бафтыдта. Иу уыдысты сæ зæрдæтæ, сæ бæллицтæ. Иугæйттæй сыл хур бон дæр æмæ уаргæ бон дæр никуы скодта. Кæрæдзийыл æрхъæцмæ нæ хъæцыдысты, сæ кæрæдзи уындæй æфсис никуы зыдтой. Сæ иу иннæйы сурæт кæддæриддæр йæ зæрдæйы арф хаста. Бирæ цот æмæ цоты цот схъомыл кодтой. Кусын уарзтой, фæллой кæнын зыдтой, афтæмæй фæцардысты.

Ахæм уарзондзинады тых чи нæ бавзæрста, уый нæ базыдта царды ад.. Мах фæнды, нæ буц уазджытæ, цæмæй уæ алчидæр бавзара уыцы царды ад, сымах дæр куыд фæкæнат ахæм рæсугъд бæрæгбонтæ, куыд уын уа ахæм сызгъæрин кæстæртæ!

Фынджы хистæр дзырдта улæфгайæ, йæ хъуыдытæ уыдысты арф, æмæ йæм хъуыстой лæмбынæгæй. Æз ын ныхъуырагау кодтон йæ алы ныхас дæр. Мæ зæрдæйы мын æхсызгондзинад уагътой, адджын сагъæсты мæ æфтыдтой...

— Уæдæ баназæм, сæ чындзæхсæвы бæрæгбон кæмæн кæнæм, уыдоны тыххæй, бирæ азты ма куыд ахæсса сæ уарзондзинад..

Зæронд лæджы гаджидæуы фæстаг ныхæстæ къухæмдзæгъды бын фесты.

Æз æвиппайды фæкастæн Хаирбегмæ. Уый нæ зарыд æмæ не 'мдзæгъд кодта Кæд йæхи хъæлдзæг дарыныл архайдта, уæддæр йæ цæстæнгасыл бæрæг уыд цыдæр маст дзы кæй ис, уый. Хатгай-иу куыддæр фæджих, хъуыдыты-иу аныгъуылд Мæнæн æм мæ зæрдæ фехсайдта мемæ æрбацыд мæ хистæр уыд Хъуамæ йæм мæ цæст хуыздæр дардтаин, лæггад ын кодтаин.

Нæ бынæтты фæстæмæ куы сбадтыстæм, уæд æз аивæй афарстон Хаирбеджы.

— Æнхъæлдæн, де 'рбацыдыл фæсмон кæны? Цæй æнкъард дæ?

Уый мын мæ хъусы æрбадзырдта:

— Рæдийыс, æз тынг разы дæн. Кæд дæм æцæгæй æнкъардхуыз фæкастæн, уæддæр хъуамæ иннæтæй уый мачи бафиппайа..

Дыууæ зæронды бæрæгбон дарддæр цыди. Заргæ дæр кодтой æмæ кафгæ дæр. Фæлæ мæ зæрдæ чысыл цæмæйдæр рысти, мæ уазæг æмбалы æнæнхъæлæджы ахæм æрхуым хъуыдытыл кæй бафтыдтон, уымæй.

Тынг ыл кæй тыхстæн, уый æнæ уæлдай ныхасæй дæр æмбæрста Хаирбег, æмæ мæм иннæты сусæгæй хæцыдис, дзæгъæлы мыл мæт кæныс, зæгъгæ.

Æхсæвæй дзæвгар рацыд Бадт ма гъæйттæй йæ тæмæны уыд афтæмæй мах Хаирбегимæ фынджы хистæртæй хатыр ракуырдатæм Уырдаæм куыд аивæй бацыдыстæм, афтæ æгъдауыл рацыдыстæм фæстæмæ дæр.

Сæрдыгон æхсæвы горæт уыдис йæ сабырыл. Хæхтæй дымдта уддзæф. Стъалытæ нæ сæрмæ цæхæртæ калдтой. Мах дæлармуæларм цыдыстæм Теркæн йæ иу фарсæй иннæрдæм. Рог уæлдæфæй нæхи фæндиаг дзæбæх улæфыдыстæм Æз уыдтæн чысыл къуылых нозтджын, хъæлдзæг. Хаирбегыл æппындæр ницы фæбæрæг.

Хидыл иуцъусдуг алаууыдыстæм Хъуыстис Терчы доны сыфсыф, йæ уылæнтæ тæмæнтæ калдтой электрон цырагъты рухсмæ. Нæ хæдзæрттæм нæ тагъд кодтам Хъæлдзæгдзинады фæстæ нæхи ирхæфсгæйæ нæ фæндаг дардтам.

— Бахатыр кæн, Хаирбег, æргом дын æй кæй зæгъын, уый, фæлæ æз нæ бамбæрстон: цы дын фæхъыг, цæмæн уыдтæ æнкъард. Кæд мыл, мыййаг, дæ зæрдæ истæмæй фæхудти? Зæгъ мын æй æргомæй.

— Цытæ дзурыс уый! Цæмæн хъуамæ фæхудтаид мæ зæрдæ дæуыл кæнæ фысымтыл? Æгæр хорз нæ кæй сбуц кодтой, уый тыххæй? Нæ! Ахæмæй дзы ницы ис!

— Уæдæ æнкъард цæмæн уыдтæ, кæд сусæггаг нæу, уæд?

Хаирбег исдугмæ ныхъхъус. Нал æй хъыг дардтон æз дæр мæ хындзарстæй. Хъуыдыты аныгъуылд Цалдæр хатты мæм

фæрсæгау æрбакасти, цыдæр сдзурынмæ хъавыд, фæлæ нæ фæрæзта. Афтæмæй бахæцææ стæм проспектмæ, уæд уый æвиппайды йæ цыд фæсабырдæр кодта æмæ мæм комкоммæ æрбакасти.

— Зæгъ-ма, мæ хæлар, ды искуы зыдтай?.. Искуы бавзæрстай æцæг уарзондзинады тых? Искуы искай тынг уарзтай?

Æз æм разылдтæн. Мæ хистæр куыддæр фæци. Афтæ мæм фæкаст, цыма йæ ныхæстыл фæсмон æркодта.

Æз дæр ахæм æвиппайды стыр фарстæн дзуапп раттынмæ цæттæ нæ уыдтæн.

— Уарзгæ? Уарзгæ та куыд нæ хъуамæ кодтаин! Уарзгæ, æвæццæгæн, алчидæр фæкæны. Гъе æрмæст æз хорз не 'мбарын: цы хонынд тыхджын уарзондзинад? Цы хуызы хъуамæ уа уый?

Мæ хистæр æваст фæцæрдæгдæр, цыма цы ныхæстæ агуырдатæ, уыдон ссардта æмæ сæ ныр тагъддæр радзурынмæ хъавыд

— Ды æрдæбон дзæбæх байхъуыстай нæ хистæры фыццаг сидтмæ?

— О, байхъуыстон!

— Æмæ дзы дæ зæрдыл ницы бадардтай?

Æз ныххудтæн:

— Уарзондзинады тыххæй кæй загъта, уыдонæй?

— О, уыдонæй!

Æз та ногæй бахудтæн. Æмæ ма фынджы хистæры сидтæй мæ зæрдыл цы иугай ныхæстæ æрбалæууыд, уыдон хъызгæйæ æрымысыдтæн:

«Иу уыдысты сæ зæрдæтæ... Иу уыдысты сæ цард, сæ бæллицтæ...»

Дарддæр мын Хаирбег йæхæдæг феххуыс кодта:

«Иугæйттæй сыл хур бон дæр, уаргæ бон дæр никуы скодта...» «Кæрæдзи уындæй æфсис никуы зыдтой...» «Сæ иу иннæйы сурæт кæддæриддæр йæ зæрдæйы арф хаста...»

— Куыд дæм кæсы, уыдон раст ныхæстæ не сты æцæг уарзондзинады тыххæй?

— Сты! Фæлæ цы давынц! Æз не 'ууæндын хистæрты ахæм гаджидæуттыл Бирæ хæттыты зæрдæйæ нæ фæдзурынц. Уыдон фынджы уæлхъус юристтæ сты. Се 'гъдау, сæ закъон куыд амонь, афтæ дзы фæдзуры алчидæр. Æххæст кæнынц сæ хуымæтæджы хæс!

— Рæдийыс, мæ хæлар! Хуымæтæджы хæсæй уæлдай ма уым ис арф адæмон философи, зонд æмæ логикæ, стæй адæймаджы зæрдæйы тыхджын æнкъарындынадтæ. Уым фылдæр хæттыты лæг фæзæгъы, йæ зонд хуыздæрæй цы æрцахсы, йæ зæрдæйы сыгъдæгæй, рæсугъдæй цы ваййы, уыдæттæ. Ахъуыды-ма кæн нæ хистæры мæнæ ацы ныхæстыл: «...Æцæг уарзтæй бафæллайæн нæй! Ахæм уарзондзинады тых чи никуы бавзæрста, уый нæ базыдта царды ад!» Ау, уыдон дæм хуымæтæджы ныхæстæ кæсынц?! Нæ, мæ хæлар, ды раст нæ хъуыды кæны! Æз разы нæ дæн демæ!

Мæ хистæр мын мæ ныхæстæ йæ зæрдæмæ æгæр арф кæй аиста, кæй йын фæхъыг сты, уымæй æз хорзау нал фæдæн Мæхи фæфæлмæндæр кодтон æмæ мæ ныхасы сæр ногæй йæ фыццаг уагмæ аивтон:

— Чи зоны, æз рæдийын! Æвæццæгæн, æгæр гуымиры аргъ скодтон нæ гаджидæуттæн.

Ме 'мбал йæ цыд фæурæдта, дæлиауæй ныуулафыд

— Дæу æрдæбон, цæмæн фенкъард дæн, уый базонын фæндыд Цин æмæ хъыг, мæ хур, адæймаджы фæрсгæ никуы фæкæнынц. Уыдон фæндонæй не сты. Чи дæм дзы кæд

фæзындзæн, уый нæ рахатдзынæ... Фæлæ ды раст нæ дæ— ацы изæры цыны фæбадт, дыууæ зæронды бæрæгбон мæн ницæмæй бахыгдардта. Кæд искæмæн æхсызгон уыд, уæд мæнæн дæр афтæ. Гъе æрмæст... æрмæст та мын уый мæ зæрдыл тынгдæр æрлæууын кодта мæ кæддæры хабæрттæ... Æз арах æрымысын уыдон... Кæмфæнды æмæ кæдфæнды уæд,—уарзондзинады фæдыл ныхас искуы цауы, зæгъгæ, уæд мæ сæры февзæры... Мæ хъуыдытæ мæ ахæссынц мæ сонты бонтæм. Цæстытыл ахъазынц йæ сурæт, йæ диссаджы хъæлдзæг зæрдæйы уаг, йæ худгæ цæсгом, йæ зондджын, æрвхуыз цæстытæ, йæ даргъбыд сатæгсау дзыккутæ. Айв—йæ рацыд, йæ ныхас. Бæсты рæсугъд, хъæуы фидауц, æвæццæгæн, ахæмтæй фæзæгъынц...

Гиданнæймæ мах сыхæгтæ уыдыстæм. Цардыстæм Иры стыр дæр хъæутæй иуы. Советон хицауадыл фыццаг дæс азы куы сæххæст, уæд махыл та цыдис фæйнæ ссæдзы. Æз фыдæй сидзæр уыдтæн. Фæлæ мæ мадмæ лæджы хъæру уыдДзырддзæугæ æмæ кадджын сылгоймаг мæ, рæстæг куыд амыдта, афтæ адæмы рæнхъы кодта. Гиданнæйы фыд та уыд зæронд ахуыргæнæг, æхсæнадон кусæг. Уымæн уыдис дыууæ фырты æмæ иунаг чызг. Бирæ уарзта йæ чызджы, ницы йын æвгъау кодта. Буц æй дардта. Хъæуы чызджытæй уымæй рæсугъддæр дарæс ничи скодтаид, уымæй дзæбæхдæр уырыссаг æвзагыл ничи дзырдта, уымæй раздæр никæмæ фæзынд пианино дæр. Тынг зæрдиагæй куыста фыццаг пионерты, стæй та уæд фæскомцæдисы рæнхъыты.

Нæ зоньн, цавæр стыр тых сбæтты зæрдæты кæрæдзиуыл!.. Иумæ зъомыл кæнгæйæ, иумæ кусгæйæ, кæд нæ къухтæ искуы аныдзæвыдысты кæрæдзиуыл, æндæр ницы уыдис не 'хсæн. Фæлæ уæддæр кæрæдзимæ афтæ хæстæг уыдыстæм æмæ нын цард хицæнтæй ад нал кодта. Æз уарзтон уымæн йæ хъæлдзæг ныхæстæ, йæ худгæ цæстытæ. Никуы йын æфсæстæн йæ фæндырдзæгъдмæ хъусынай. Куы хъæлдзæг, куы та æнкъард музыкайæ зæрдæ тæлфыдис, мæ хъуыдытæ-иу мæ æндæр дунемæ ахастой...

Иуахæмы æз гыццийы нæхимæ æнкъардæй бадгæ æрбай-йæфтон. Бæрæг уыд, мемæ йæ цауылдæр аныхас кæнын кæй фæнды. Æз æй бафарстон, цауыл афтæ æнкъард дæ, зæгъгæ. Гыцци арф ныуулафыд Йæ фарсмæ мæ æрбадын кодта.

— Цы дын зæгъон, дæ фæхъхъау фæуон!.. Мады зæрдæ æмбараг у. Æмбарын дæ. Фæлæ Дзаболайы (афтæ хуынди ахуыргæнæг) зæрдæмæ нæ цауы, йæ чызг Гиданнæймæ кæрæдзи-

уыл æгæр æнувыд кæй стут, уый. Мæнæн йæ хъаст ракодта: Хаирбег, дам, нырма сывæллон у... Лæг хъуамæ йæ къайагæй цалдæр азы хистæр уа... Гиданнæйæн йæ къайаг æвзæрст у... Æмæ, дам, дзы дæ лæппу йæхи дарддæр куы дарид.. Ныр, дам, сывæллæттæ нал сты. Исчи съл исты æрымысдзæн. О, нæ йæ фæнды, йæ чызгæй æвзæр хабар айхъуыса, уый...

Мæнæн мæ маст рафыхти, фæгæпп ластон мæ бынатай. Ныхъхъæр кæнын мæ фæндыд: «Цытæ дзуры уыцы зæронд? Æви йæ зонд фæцыд?» — фæлæ ныхæстæ мæ дзыхæй не схаудысты. Мæ сæр зылди, мæ цæстытæ тартæ кодтой. Бамбæрстон, Гиданнæимæ нын тæссаг кæй у фæхицæн уæвынæй.

Мæ мад мын мæ уавæр æмбаргæйæ уайтагъддæр загъта:

— Ма мæсты кæн, дæ фæхъхъау фæуон. Чызджытæ бирæ ис. Алкæмæн дæр йæ амонд конд у. Дзабола — рынчын лæг, мæстыгæр. Уый ныхасгонд у æндæр бинонтимæ. Не 'сразы уыздæн мах фæндоныл. Æмæ уæдæ Гиданнæ дæр куыд нылæудзæн йæ фыды фæндоны ныхмæ! Ферох æй кæн!..

Æз уæды онг никуы ницæмæй фæриссын кодтон гыццийы зæрдæ. Никуы йын рацыдтæн йæ фæндоны ныхмæ. Фæлæ мæ ныр маст бауагътой йæ ныхæстæ. Мæгуыраг, ницы аххосджын уыд уый. Æз æй æмбæрстон, æмæ, уыцы мæстыйæ йæм исты куы сфæразон, зæгъгæ, рацыдтæн мæ уатмæ. Фæлæ мæ хуыссаг кæм ахта! Мæхиуыл хынцъым кодтон. Магæт æмæ æртхъирæн ныхæстæ æвзæрдысты сæхæдæг. «Ахуыргæнæг!.. Рынчын у, уымæ йын нæ фæкæсдзынæн æз!.. Газетмæ йыл ныффысдзынæн!.. Æмæ уæд Гиданнæ та?.. Гиданнæ йæхæдæг цы зæгъдзæн»

Тухитæгæнгæйæ æмæ æнæхуыссагæй арвыстон уыцы æхсæв...

Цалдæр боны Гиданнæимæ нал сæмбæлдтæн. Кæд-иу æй дардмæ ауыдтон, уæддæр аныхас кæнын мæ къухы не'фтыд Мæ мады ныхæстæ йын схъæр кæнинаг нæ уыдтæн. Сæхимæ бауайын мæ тынг фæндыд, фæлæ мын фыды ныхæстæ цæлхдур уыдысты. Уыдон мæн хицæн кодтой, царды фыццагдæр æмæ тыхджындæр кæй бауарзтон, мæ хъуыдытæй, мæ зæрдæйæ атонæн кæмæн нæ уыд, уымæй.

Нæ зонын цæмæн, фæлæ мæн фидарæй уырныдта, Гиданнæ мыл йæхæдæг дæр афтæ æнувыд кæй уыд, афтæ мæ кæй уарзта, уый. Зæрдæйæ зæрдæмæ ныккæсæн нæй, фæлæ æцæг дыууæ уарзаны æнæ исты уæлдай ныхасæй дæр бамбарынц кæрæдзийы, мыггагмæ сиу вæййынц. Хицæндзинадæй ма дзы баззайы æрмæстдæр чысыл гуырысхойæгтæ, цыма йæ æз куыд бирæ уарзын, уый дæр мæ афтæ уарзы, зæгъгæ.

Нæ! Ахæм гуызаветæн мах æхсæн бынат нæ уыд Иу изæр, Гиданнæимæ афтæ рагæй куы нал æмбæлдыстæм, уæд æз мæхи нал баурæдтон. Бауадтæн нæ сыхæгтæм Цыма мын мæ мад ницы загъта, цыма чызджы фыды хъуыдытæн æппындæр ницы зонын, афтæ. Зæронд ахуыргæнæджы йæ низæй афарстон. Ныхас уымæ кодтон, кæсгæ та Гиданнæмæ. Чызг уыд æнкъард Афтæмæй йæ никуы фæдтон. Йæ узал цæстæнгас мæ буары ахъардта. Йæ фыд ын, æвæццæгæн, цæстæй ацамыдта, æмæ чызг æнæ сдзургæйæ ахызти цæлгæнæнмæ.

Мæнæн дæр ма уый фæстæ мæ зæрдæ кæм агуырдаид рынчыны цур узал бадт кæнын! Фестынмæ, ацæуынмæ хъавыдтæн, фæлæ мæ фыд фæурæдта:

— Дæ мад дын ницы загъта, лæппу?

Æз фæкъуыхцы дæн, мæ цæсгом туджы куыд разылд, уый бамбæрстон.

— Йæ, ницы. Цæй тыххæй ома?..

Лæг фæтыхст йæхимидæг. Цыдæр ахъуыды кодта, стæй æнæбарыгомау бафтыдта йæ ныхæстæм:

— Ницы! Æрмæстдæр ахуыр кæнынмæ ацæуын хъæуы горæтмæ. Знон мæм партийы окружкомæй чидæртæ уыдис. Фарстон сæ, ис сæм рабфакмæ бынæттæ. Загътон сын, цæмæй дæ æнæмæнг арвитой. Куы ныхъхъус дæ? Нæ дæ фæнды?.. Дæхæдæг мын кæддæр лæгъстæ куы кодтай...

Æз ын «бузныг» загътон æмæ рацыдтæн.

Æддейы мæм æнхъæлмæ касты Гиданнæ. Æз ын зæрди-агæй мæ хабæрттæ ракодтон:

— Дзабола мын горæты рабфакмæ бынат ракуырда! Ацæуæм иумæ уырдагмæ Куыд хорз уайд уый!.. Ахуыр кæниккам иумæ!..

— Æмæ дада мæн куы нæ уадзы горæтмæ. Ды, дам, уым чи ахуыр кæны, уыдонæй ныр дæр фылдæр зоны. Стæй рынчын у... нæ йæ фæнды, йæ цурай искæдæм ацæубн, уый...

— Æз ын зæгъдзынæн, Гиданнæ! Æз дзы ныртæккæ ракурдзынæн, цæмæй дæ ауадза! — фырцинæй фæстæмæ базгъори-наг уыдтæн фыды размæ. Фæлæ мын чызг мæ къухыл фæхæцыд

— Нæ хъæуы!.. Кæй нæ дæм байхъусдзæн, уый нæ зоны?.. Ау, куыннæ йæ æмбарыс?..

Гиданнæйы ныхæстыл фæгуырысхо дæн: кæд уый дæр йæ фыды фарс хæцы. Фæлæ чызгæн уайтагъд айсæфтис йе'нкъард-дзинад Уый та зæрдæбынæй, иннæ хæттытау, хъазæн ныхас кодта мемæ. Куыд рæсугъд фидыдтой йæ дзыхы уырыссаг дзырдтæ!.. Мæнæн æрбатар сты мæ гуырысхо хъуыдытæ. Амонд-джын та уыдыстæм дыууæйæ дæр.

— Ды ацу горæтмæ ацы аз. Мæ фыд фæлмæнзæрдæ у. Фæнды йæ дæуæн баххуыс кæнын... Æз дæр дæм иннæ аз зындзынæн.

Афтæ бауынаффæ кодтам уæд Фæлæ нæ бастдзинад наг хæлд— кæрæдзимæ тынг арæх фыстам писмотæ.

Æз рабфачы бæсты техникуммæ бацыдтæн æмæ уым ахуыр кодтон. Йæ ныхас нæ фæсайдта Гиданнæ дæр: дыккаг аз уый дæр ссыди горæтмæ. Экзаментæ хорз радта, æз кæм ахуыр кодтон, уым хистæр курсытæм. Иумæ та уыдыстæм! Иумæ та ахуыр кодтам! Мæнæн уый уыдис æппæты зынаргъдæр, уый фæрцы рæзыдтæн, уый фæрцы æмбæрстон царды ад..

Гиданнæйы фыд нал дзæбæх кодта: куы-иу стынхъом дæр фæци, куы та-иу фæстæмæ 'рхуыссыд

Иухатг, сæрды ахуыры бонтæ сæ тæккæ тæмæны куы уыдысты, уæд Гиданнæ тел райста сæхицæй: «Дæ фыд тынг тыхст у. Тагъд сæмбæл!»

Скуыдта Гиданнæ. Æнæ цæугæ йын кæм уыди! Иунагæй йæ куыд ауагътаин æз дæр! Ацыдыстæм нæхимæ. Цалынмæ хъæумæ хæццæ кодтам, уæдмæ иуцалдæр хатты йæ цæстысыгтæ æркалдта Гиданнæ: «Мæ магуыр фыд! Цардæй ницы федта...»

Мах тарстыстæм, æгасæй йæ куынæуал ныййафæм, уымæй. Цыдыстæм зæрдæрыстæй... Нæ уынджы фисынай куыддæр фæзылдыстæм, афтæ сæ хæдзары раз хурварс бадгæйæ ауыдтон Дзаболайы æмæ сцин кодтон:

— Уæртæ дæ фыд! Дзæбæх у. Уыныс: бады!

Фæкаст æм Гиданнæ дæр æмæ йæ цинæн кæрон нал уыд

— Уæртæ, æцæгæй! Бадынхъом у дада!— фæлæ æвиппайды куыддæр фæци. Тарстхуызæй мæм æрбакаст. Æз ын йæ цæстæнгасы бафиппайдтон йæ кæддæры уайдзæф. Афтæ мæм фæкасти, цыма ныр та зæгъынмæ хъавыд: «Куыд ницы бамбæрстам, нæ фæлæ!.. Куыд æдылытæ разындыстæм, куы!..»

Фæлæ уый ницвал сдзырдта, æрмæст йæ цыд фæтагъддæр кодта хъæмæ...

Хъуыддаг афтæ уыд, æмæ Мæскуыйæ ссыди, Гиданнæйы дæттынмæ кæмæн хъавыдысты, уыцы инженер. Уый уыдис хæрзконд, фæлæ æнæзæрдæисгæ лæг. Æз фехъуыстон уый размæ, зæгъгæ, дам, уымæн йæ иу рог йæ уæлæ нал ис, систой йын æй дохтыртæ. Фæлæ, дам, æнæуи хорз адæймаг у, ахуыргонд Уымæн Гиданнæйæ йæ фыд раджы зæрдæ бавæрдта. Æмæ мæнæ ныр ссыди. Чызджы фæсайдтой телæй. Хъуыддаг куы зыдтаид, уæд ницы хуызы æрцыдаид горæтæй...

Нæ рæдыд бæргæ бамбæрстам, фæлæ ма цы гæнæн уыди! Дыккаг бон мæн фæстæмæ цæуын хъуыд Гиданнæйы нал ауагътой мемæ. Уымæ йæ фыд фæдзырдта æмæ йын загъта:

— Цалынмæ мæ цæстытæй кæсын, уæдмæ хъуамæ амонд ссарай! Чи дæ равзæрста, æмæ дæ кæмæн дæттæм, уый дæ аккаг у, æмæ хъуамæ дæ ныййарджыты фæндонимæ сразы уай!

Цы сын загътаид чызг! Æгъдæуттæ, йæ фыды фæндон хъадаманти хуызæн уыдысты уымæн. Куыд бацыдаид йæ рынчын фыды зæрдæхудты!

— Мæнæн та мæ маст мæ риуы цæхæрау ссыгъди: «Цæмæн! Цæй тыххæй! Æви ма рагон заман исты у!»

Фæлæ сын мæ бон цы уыд! Горæтмæ цæуыны размæ ма ныхасмæ федтон Гиданнæйы. Уый мын загъта:

— Ма мын тæрс, Хаирбег, мæ зынаргъ. Цу. Сæ фæндтæй ницы рауайдзæн. Дзырд дын дæттын: тагъд дæ феййафын горæтмæ. Иумæ та уыдыстæм. Иумæ. Æз дæу йеддæмæ никуы никæй уарзтон, никуы никæй бауарздзынæн!

Йæ цæстысыгтæ æркалдысты æмæ мын уæд фыццаг хатт ахъæбыс кодта, фыццаг хатт мын апъа кодта. Гъе афтæмæй фæхицæн стæм уæд кæрæдзийæ.

Мæ хистæры хъæлæс ныззыр-зыр кодта. Дарддæр йæ бон дзурын нал уыд æмæ иуварс азылд.

— Æмæ уæддæр уый фæстæ цы баци Гиданнæ? Æрхаста йæ уыцы инженер?— бафарстон Хаирбеджы.

— Нæ, нæ йæ æрхаста...— загъта уый æнкъард хъæлæсæй. — Къорд боны фæстæ техникумæй мах цалдæр студентæй ацыдыстæм хъæумæ... Гиданнæйы зианмæ... Куыд дзырдтой, афтæмæй чызг æвиппайды фæрынчын æмæ амардис. Фæлæ уый афтæ нæ уыд.

Зианы бон мæ мад мæнмæ радта чысыл гæххæтт цыппæрдигъон тыхтæй. Донау мызтысты йæ цæстысыгтæ, йæ зæрдæуынгагæй тыххæйты фæрæзта дзурын, афтæмæй мын загъта:

— Мæ фæрстæ йын айхæлой!.. Йæ атары агъоммæ ма мæм сывæллæттæй кæмæндæр фервыста ацы гæххæтты гæбаз. Тагъд Дам, æрцæудзæн æмæ-иу ын æй æрмæстдæр йæхимæ раттут!

Æз райхæлдтон гæххæтт æмæ зыр-зыргæнгæйæ бакастæн: «Ныххатыр кæн, мæ зынаргъ Хаир, ме 'стыр ныхас фæсайдтон. Мæ бон нæ баци йæ сæххæст кæнын! Тох кодтон семæ. Дзырдгон сын дзæбæхæй дæр. Суанг ма уымæн йæхицæн дæр загътон комкоммæ: «Нæ дæ уарзын! Нæ мæ уарзыс ды дæр. Æрмæст дæ ус курын хъæуы æмæ йæ курыс куыдфæндыйæ. Ссар æндæрискæй. Æз никуы ацæудзынæн дæумæ!..»

Фæлæ мæ ныййарджытæ разындысты æгъатыр æмæ дурзæрдæ. Радтой мæ тыххæй. Хъавыдтæн æххуысмæ фæдзурынмæ, алидзынмæ. Фæлæ мын нал фæци ахæм фадат дæр, Уыдон, магуыйрæгтæ, афтæ æнхъæл уыдысты, æмæ æз мæ зæрдæйы фæдыл нæ ацаудзынæн! Цагъары бынатмæ сын бакондзынæн! О, куыд нæ мын зыдтой мæ хъару, мæ ныфс!.. Куыд не 'мбæрстой, уарзæг зæрдæ хивæнд кæй у! Ныххатыр кæн, мæ зынаргъ! Ничи мын уыд дæу йеддæмæ. Ды, æрмæстдæр ды бамбардзынæ мæн. Тæппудыл мæ ма банымай. Мæхимæ хуымæтæджы нæ систон мæ къух. Ныббар мын. Мæрдтæм мемæ хæссын сыгъдæг уарзондзинад...

Гиданнæ»,

Ай-гъай, æз никуы фæрох кæндзынæн Гиданнæйы сыгъдæг ном, мæ цæстытыл уайдзæн æдзухдæр йæ хурæнгæс цæсгом...

Мæ хистæры ныхасмæ зæрдæбынæй хъусгæйæ, æз нæ бафиппайдтон, нæхимæ куыд фæхæстæг стæм, уый. «Хæрзæхсæв» загътам кæрæдзийæн. Æз сабыргай цыдтæн хъæмæ æмæ хъуыды кодтон: «О, æцæг, цæй диссаджы тыхджын уыд уыцы уарзондзинад, бирæ азты фæстæ дæр ма хорз бинонты фыд адæмы æхсæн нымад æмæ дзырддзæугæ лæг Хаирбег афтæ арф йæ зæрдæйы кæй хаста! Цæй ницæйаг сты уый раз чызгæн йæ дурзæрдæ фыд æмæ гуымыры инженер! Хаирбеджы цур уыдон зынынц адæймагæн æрмæстдæр йæ талынг аууоны хуызæн».

1967 аз

Тæлмацтæ

РУФЫ чиныг

1 сæргонд

1 Тæрхонгæнджыты хицауиуæгады заман бæстыл скодта æххормаг рæстæг. Æмæ Иудейаг Вифлеемæй иу адæймаг йæ усимæ æмæ дыууæ фыртимæ цæрынмæ ацыди Моавы быдыртæм.

2 Уыцы адæймаг хуынди Елимелех, йæ ус та — Ноемин, йæ дыууæ фырты та хуындысты Махлон æмæ Хилеон; уыдысты Иудейаг Вифлеемæй, ефрафæгтæ. Æмæ æрбацыдысты Моавы быдыртæм æмæ уым æрæнцадысты.

3 Æмæ амарди Ноемини лæг Елимелех, æмæ ус баззæди йæ дыууæ фыртимæ.

4 Лæппутæ ракуырджытæ моаваг чызджыты; иуы ном уыди Орфæ, иннæйы ном та — Руф, æмæ уым фæцардысты дæс азы бæрц.

5 Фæлæ уый фæстæ Ноемини фыртæ дыууæ дæр — Махлон æмæ Хилеон — амардысты, æмæ сылгоймаг йæ дыууæ фырты æмæ йæ лæджы быныл баззæди.

6 Æмæ бавдæлд æмæ йæ чындзытимæ фæстæмæ рараст Моавы быдыртæй, уымæн æмæ куыд фехъуыста, афтæмæй Хуыцау æрыздæхт йæ адæммæ æмæ сын радта хор.

7 Æмæ кæм царди, уырдыгæй йæ дыууæ чындзимæ рацыд Иудейаг зæхмæ куы здæхтысты,

8 Уæд Ноемин фæндагыл йæ дыууæ чындзæн загъта: цæут, алчидæр уæ йæ цæгатмæ аздæхæд Сымах мæ хъæбултæн æмæ мæнæн цас хæрзты бацыдыстут, уыйас Хуыцауы хорзæхæй хайджын ут!

9 Хуыцау уын ахæм арфæ ракаæнд, æмæ уæ алчидæр ног Мойы хæдзары куыд æрбынатон уа. Æмæ сын апъа кодта. Фæлæ чындзытæ æрдиаг самадтой æмæ кæугæйæ загътой:

10 Нæ! Мах дæр фæстæмæ демæ цæуæм дæ адæммæ.

11 Ноемин та сын загъта: аздæхут, мæ чызджытæ; цæмæн хъуамæ фæцæуат мемæ? Исты-ма, мыййаг, сымахæн мой чи суайд, ахæм хъæбултæ ис мæ хуылфы?

12 Аздæхут, мæ чызджытæ, ацæут; уымæн æмæ æз моймæ фæцæуынæн æгæр базæронд дæн. Æниу, æз афтæ дæр куы зæгъин: «нырма мæ ныфс ис» æмæ тæккæ ахсæв лæгимæ куы æриу уаин æмæ мын уый фæстæ лæппутæ куы райгуырид,

13 Уæд дæр уыдоны ралæгмæ кæдмæ хъуамæ кæсиккат? Куыд хъуамæ фæстиат кæнат, æмæ моймæ ма фæцæуат? Нæ, мæ кьонатæ, мæ зæрдæ уыл тынг риссы, уымæн æмæ мæн Хуыцауы фыдæх баййæфта.

14 Чындзытæ та æрдиаг систой æмæ ногæй кæуын байдыдтой. Æмæ Орфæ хæрзбон загъта йе 'фсинæн, Руф та базадис йемæ.

15 Ноемин загъта Руфæн: кæсыс, дæ файнуст йæ адæммæ, йæ хуыцæуттæм аздæхти; ды дæр дæ файнусты фæд-фæд ацу.

16 Фæлæ Руф загъта: æвæндонæй дæ цæмæ хъуамæ ныуадзон æмæ куыд хъуамæ ацæуон дæуæй; фæлтау, ды кæдæм ацæуай, æз дæр уырдам фæцæудзынæн; дæ адæм мæ адæм дæр уыдзысты, дæ Хуыцау та — мæ Хуыцау;

17 Æмæ ды кæм амæлай, æз дæр уым амæлдзынæн æмæ мæ баныгæндзысты. Афтæтæ æмæ мын уфтæтæ фæуæд Дунедарæг æмæ мын ноджы фыддæртæ бавзарын кæнæд; æрмæст мæ адзал фæхицæн кæндзæни дæуæй.

18 Чындз йемæ цæуынвæнд хъæддыхæй кæй скодта, уый куы федта Ноемин, уæд уæлдай ницыуал загъта.

19 Æмæ дыууæйæ дæр фæцыдысты, цалымæ Вифлееммæ æрбахæццæ сты, уæдмæ. Вифлееммæ куы æрбацыдысты, уæд сахар æнахъæнæй дæр сæнкъуысыд æмæ дзырдтой: уый Ноемин уа?

20 Ноемин сын загъта: Ноемин, мæ ма хонут, фæлæ мæ хонут Марæ; уымæн æмæ мыл Æппæтаразæг стыр бæллæх сæвæрдта.

21 Ардыгæй дзагармæй ацыдтæн, фæстæмæ та мæ афтид-армæй æрбаздæхта Дунедарæг. Цæмæн мæ хуындæуа Ноемин, кæд æмæ мæ Дунедарæг удхары бафтыдта æмæ мæ Æппæтаразæг фенамонд кодта.

1 Амонджын

2 Æнамонд

22 Æмæ æрбаздæхти Ноемин, йæ моаваг чындз Руф дæр Йемæ, æмæ дыууæйæ дæр Вифлееммæ æрбахæццæ сты хъæбархор кæрдыны афон.

2 сæргонд

1 Ноеминæн йæ лæджырдыгæй уыди къабаз, дæрдтыл хъуыстгонд адæймаг, Елимелехы хæдзарвæндагæй, йæ ном— Вооз.

2 Æмæ моаваг Руф загъта Ноеминæн: цæй æмæ хуыммæ фæцæуон, æмæ мæм кæд исчи дзæбæх цæстæй ракаса, уæд йæ фæстæ æфсиртæ уидззынæн. Ноемин ын загъта: цу, мæ чызг.

3 Руф ацыд æмæ хуыммæ бахæццæ, æмæ хуымгæрдæг адæмы фæстæ æфсиртæ уыгъта. Рауад афтæ, æмæ хуымы уыцы хай уыди Воозы, Елимелехы хæдзарвæндагæй.

4 Æмæ Вооз æрбацыди Вифлеемæй æмæ хуымгæрдджытæн салам радта: Дунедарæджы хорзæхæй хайджын ут! Уыдон ын дзуапп радтой: Дунедарæджы хорзæх уæд дæу дæр!

5 Æмæ Вооз йæ лæггадгæнæджы, хуымгæрдджытæм хъусдарæджы, бафарста: кæй у ацы æрыгон сылгоймаг?

6 Хуымгæрдджытæм хъусдарæг ын дзуапп радта: моаваг у ацы æрыгон сылгоймаг, Ноеминимæ æрбацыди Моавы быдыртæй,

7 Æмæ загъта: «хуымгæрдджыты фæстæ куыристы æхсæн цы æфсиртæ баззайа, уыдон уидззынæн», æмæ æрбацыд æмæ сæумæйæ нырма ам кусы, йæ хæдзармæ дæр æй нал æвдæлы.

8 Æмæ Вооз загъта Руфæн: хъус-ма, мæ чызг, æндæр хуым-мæ мауал ацу æфсиртæ уидзынмæ, фæлæ ме 'ххуырстытимæ ам уыдзынæ.

9 Дæ цæст хæсс, кæм кæрдынц, уыцы хуымыл, æмæ сæ фæстæ уидз. Мæнæ, æз ме 'ххуырстытæн бафæдзæхстон æмæ дæ нæ бахъыгдардзысты. Куы сдойны уай, уæд бацу æмæ, ме 'ххуырстытæ кæцæй нуазынц, уыцы мигæнæнтæй нуаз ды дæр.

10 Руф йæ уæрджытыл æрлаууыд æмæ йын сæрæй зæххы онг ныллæг æркуывта æмæ загъта: уагæры уыйбæрц цæмæн фæхайджын дæн дæ хорзæхæй, æмæ кæд æндæрбæстаг дæн, уæддæр мæм хионы цæстæй ракасай?

11 Вооз ын дзуапп радта: дæ лæджы амарды фæстæ де фсинæн цы хæрзты бацыдтæ, уыдон мын иууылдæр радзырдæуыд дæ фыды дæр, дæ мады дæр, дæ райгуырæн бæстæ дæр кæй ныууагътай æмæ знон дæр, æндæрæбон дæр цы адæмы нæма зыдтай, уыдонмæ кæй æрбацыдтæ.

12 Уый тыххæй дæ Дунедарæджы хорзæх уæд, æмæ Наг дæлбазыр æнцой ссарынмæ Кæмæ æрбацыдтæ, уыцы Дунедарæгæй, Израилы Хуыцауæй дын æххæст хæрзиуæг уæд!

13 Руф загъта: дæ хорзæхæй хайджын цы разынон, уыцы арфæ мæ уæд, мæ хицау! Ныфсытæ мын бавæрдтай æмæ дæ ныхæстæй дæ цагъары зæрдæ барухс, афтæмæй та дæ цагъайрагыл банымайыны аккаг уæвгæ дæр нæ дæн.

14 Æмæ йын Вооз загъта: сихорафон у ныр; рацу ардæм æмæ бахæр, дæ къæбæр-иу дзмарийы дæр атул. Æмæ Руф æрбадти хуымгæрдджыты фарсмæ. Вооз æм дзул ралæвæрдта; Руф бахордта, бафсæсти, йæ уæлдай дæр ма ныууагъта.

15 Æмæ сыстади æфсиртæ уидзынмæ. Вооз йе'ххуырстытæн бафæдзæхста: уадзут æй æмæ куыристы æхсæн дæр уидза, мачи йæ бафхæрæд;

16 Куыристæй дæр ын-иу аппарат æмæ дзы-иу фæуадзут, уадз æмæ уидза, стæй йæм загъд дæр ма кæнут.

17 Руф суанг изæрма æфсиртæ фæуыгъта хуымы æмæ сæ сæууæрста, æмæ дзы хъæбæрхор ефайы бæрц æрæвзæрди.

18 Найгонд райста æмæ сахармæ ацыд, æмæ йе 'фсин федта, цæйбæрц хор æрæмбырд кодта, уый. Сихорæй йæм уæлдай цы дзул баззади, уый йæ ронæй саста Руф æмæ йæ æфсинмæ радта.

19 Æмæ йын æфсин загъта: кæм уыдтæ абон æфсирдзуаны æмæ кæм куыстай? Хуыцауы арфæ йыл сæмбæлæд, дæу чи бауазæг кодта! Руф йе 'фсинæн радзырдта, кæмæ куыста, уый, æмæ загъта: абон кæмæ куыстон, уыцы адæймаджы ном хуыйны Вооз.

20 Æмæ Ноемин йæ чындзæн загъта: Хуыцауæй арфæгонд фæуæд, йæ хорзæхæй æгæстæ дæр æмæ мæрдтæ дæр хайджын кæй разындысты, уый тыххæй! Æмæ Ноемин загъта: нæ хæстæг у уыцы адæймаг, къабаз нын æййафы.

21 Моаваг Руф загъта: Вооз мын афтæ дæр-ма загъта: «мæ 'ххуырстытимæ уидз, цалынмæ карст фæуой мæ хуым, уæдмæ».

22 Æмæ Ноемин йæ чындз Руфæн загъта: хорз, мæ чызг, æгайтма уый æххуырстытимæ кусдзынæ æмæ дæ æндæр хуымы æфхæрæг нæ уыдзæни.

23 Афтæ куыста Воозы æххуырстытимæ Руф æмæ æфсиртæ уыгъта, цалынмæ хъæбæрхор дæр æмæ мæнæу дæр карст фесты, уæдмæ, æмæ йе 'фсинимæ царди.

1 Æмæ йын йе 'фсин Ноемин загъта: цымæ дын къона бацагурын не 'мбæлы, мæ чызг, удæнцой куыд ссарай, афтæ?

2 Уæртæ кæй æххуырстытимæ куыстай, уыцы Вооз нæ хæстæг у. Мæнæ ахсæв мусы йæ хъæбæрхор дымгæмæ дары.

3 Дæхи цынай, ахорæнтæй дæхимæ базил, дæ дзæбæхдæр дарæстæ скæн дæ уæлæ æмæ мусмæ ацу, æрмæст цалынмæ бахæра æмæ бануаза, уæдмæ йæм дæхи ма равдис

4 Куы хуысса, уæд кæм хуысдзæни, уыцы бынат базон; бацæудзынæ, дæлфæдтырдыгæй йын йе 'мбæрзæныл схæцдзынæ æмæ уым æрхуысдзынæ. Йæхæдæг дын зæгъдзæни, цы кæнгæ у, уый.

5 Руф ын загъта: цыдæриддæр мын загътай, уыдæттæ бакæндзынæн.

6 Мусмæ ацыд æмæ йын йе 'фсин куыддæриддæр бафæдзæхста, афтæ бакодта.

7 Вооз бахордта æмæ бануæзта, йæ зæрдæ бахъæлдзæг æмæ цынайы рæбын бахуыссыди. Руф æнæуынæрæй бацыд, æмбæрзæныл схæцыд æмæ йæ дæлфæдтæм æрхуыссыди.

8 Æмбисæхсæв фестæлфыди Вооз, рабадти, кæсы — æмæ йæ дæлфæдтæм сылгоймаг хуыссы.

9 Æмæ йæ фæрсг. кæцы дæ уый? Сылгоймаг ын дзуапп радта: Руф дæн æз — дæ цагъар, мæхи дыл фæдзæхсын — æрваднын куы дæ.

10 Вооз загъта: Дунедарæджы хорзæхæй хайджын дæ, мæ чызг! Ацы хорз хъуыддаг дæ амæй размæйы хъуыддæгтæй хуыздæр сарæзтай, уымæн æмæ — хъæздыг уой æви мæгуыр — æрыгон нæлгоймагты агураг нæ ацыдтæ.

11 Уæдæ афтæ, мæ чызг тæрсгæ ма кæн; цыдæриддæр загътай, уыдæттæ дын скæндзынæн, уымæн æмæ хæрзæгъдау сылгоймаг кæй дæ, уый нæ хистæртæ иууылдæр зонынц.

12 Æрвад кæй æййафæм, уый раст у, фæлæ дын мæнæй хæстæгдæр къабаз ис

13 Ныр уал бахсæвиуат кæн; райсом дæ кæд ракура уыцы хæстæг къабаз, уæд хорз, уадз æмæ дæ ракура, кæд æй нæ бафæнда дæу ракурын, уæд дæ мæхæдæг ракурдзынæн; Дунедарæг æвдисæн! Ныр уал хуысс амæй æрбабонмæ.

14 Æмæ Воозы дæлфæдтæм фæхуыссыди бонивайæнтæм, æмæ сæм кæрæдзийы цæсгæмттæ нæма зындысты, афтæ сæу-Дарæй сыстад Æмæ Вооз загъта: сылгоймаг мусмæ æрбацыд, уый мачи базонæд

15 Æмæ йын ногдыдæр загъта: æрбадар-ма дæ раздарæн Руф

æм æй бадардта æмæ дзы Вооз æхсæз мæрты хъæбæрхор сæвгæдта æмæ йын æй сæккой кодта, йæхæдæг сахармæ ацыд

16 Руф та йе 'фсинмæ æрбаздæхт. Æфсин ын загъта: цы бадæ, мæ чызг? Руф ын хабæртгæ иууылдæр радзырдта æмæ загъта: ацы хъæбæрхоры æхсæз мæрты мын радта Вооз æмæ загъта: «де 'фсинмæ афтидармæй ма ацу».

18 Æфсин загъта: хъуыддаг цæуыл ахицæн уызæн, уымæ банхъæлмæ кæс, мæ чызг, уымæн æмæ уыцы адæймаг æнцой не ссардзæни, цалымæ хъуыддаг тæккæ абон кæронмæ ахæццæ кæна, уæдмæ.

4 сæргонд

1 Вооз кулдуары цурмæ рацыд æмæ уым сбадти. Кæсы, æмæ кæй тыххæй дзырдта, уыцы хæстæг йæ рæзты æрбацæуы. Æмæ йын Вооз загъта: ардæм рацу æмæ æрбад Уый æрбацыд æмæ æрбадт.

2 Вооз сахары хистæртæй дæс адæймагмæ фæдзырдта æмæ сын загъта: мæнæ ам æрбадут. Æмæ уыдон дæр æрбадтысты.

3 Æмæ Вооз хæстæгæн загъта: Ноемин Моавы быдыртæй æрбаздæхт æмæ уæй кæны не 'фсымæр Елимелехы хуымы иу хай

4 Хъусын дын кæнын æмæ зæгъын: балхæн æй; ам чи бады, уыдон æмæ дын мæ адæмы хистæртæ æвдисæн уыздысты. Кæд дæ йæ балхæнын фæнды, уæд æй балхæн; кæд дæ нæ фæнды йæ балхæнын, уæд та йæ мæнæн зæгъ, æмæ йæ æз зондзынæн; уымæн æмæ йæ дæ разæй чи балхæна, ахæм нæй, дæ фæстæ та мæнæн æмбæлы. Хæстæг загъта: æлхæнын æй.

5 Вооз загъта: Ноены хуым куы балхæнай, уæд йæ идæдз чындз моваг Руфы хуым дæр хъуамæ балхæнай, йæхи та йын кургæ ракæнай, марды ном йæ зæххы хайыл куыд баззайа, афтæ.

6 Æмæ уыцы хæстæг загъта: мæ бон æй ракурын нæу, уымæн æмæ мæ зæххы хай ныххæлæттаг уыздæни; ды йæ ракур, уымæн æмæ йæ мæ бон нæу ракурын

7 Æлхæнын æмæ ивыны рæстæг, исты хъуыддаг сфидар кæнын уагыл Израилы кæддæр ахæм æгъдау уыд иу хъуамæ йæ цырыхъхъ раластайд æмæ иннæмæ радтаид æмæ уый Израилмæ фидыдыл нымад уыди.

8 Æмæ уыцы хæстæг Воозæн загъта: дæхæдæг æй балхæн. Æмæ йæ цырыхъхъ раласта.

9 Вооз хистæртæн æмæ адæмæн сеппæтæн загъта: ныр сымах æвдисæнтæ стут, Елимелехы хай æнæхъæнæй æмæ Хиле-

оны æмæ Махлоны хæйттæ æнæхъæнæй Ноеминæй кæй æлхæнын, уымæн;

10 Ноджы курын Махлоны моваг ус Руфы дæр, марды ном йæ хуымы хайыл куыд баззайа, марды ном йе 'фсымæрты æхсæн æмæ йæ кулдуары цур куыннаæ фесæфа, афтæ; сымах та мын æвдисæнтæ фæут уыздæттæн.

11 Æмæ кулдуары цур адæм иууылдæр æмæ хистæртæ загътой: дæ къæсæрыл цы ус бахиздæн, уый Рахилы æмæ Лийы хуызæн рауайын кæнæд Дунедарæг, уыдон дыууæйæ дæр сарæзтой Израилы хæдзар; исбон Ефрафы балхæн, дæ ном та Вифлеемы уæд намысджын;

12 Дунедарæг дын ацы арыгон сылгоймагæй цы байзæддаг ратдæн, уымæй дæ хæдзар сфидауæд, Фамар Иудайæн кæй ныййардта, уыцы Фаресы хæдзар куыд сфидыдта, афтæ.

13 Æмæ Вооз ракуырда Руфы æмæ йæ ус бацис. Æмæ æруатон сты, æмæ Дунедарæджы фæндæй банхъæлцау æмæ йын лæппу райгуырди.

14 Æмæ сылгоймагтæ Ноеминæн дзырдтой: табу Дунедарæгæн, æгайтма дæ æнæ бындарæй нæ ныууагъта! Дæ бындары ном намысджын разынад Израилæн.

15 Зæрдæрухсы хос æмæ дын дарæг уыздæни дæ зæронды бонты, уымæн æмæ йæ дæ чындз, чи дæ уарзы, уыцы чындз ныййардта— авд фыртæй дæр дын хуыздæр у.

16 Æмæ Ноемин сабийы райста æмæ йæ дардта йæ хъæбысы, æмæ йын хъомылгæнæг уыди.

17 Сыхæгты сылгоймагтæ дзырдтой: «Ноеминæн хъæбул райгуырди», æмæ лæппуыл ном сæвæрдтой: Овид Уый у Давиды фыд Иессейы фыд

18 Мæнæ уын Фаресы байзæддаг. Фаресæй райгуырд Есром;

19 Есромæй райгуырд Арам; Арамæй райгуырд Аминадав;

20 Аминадавæй рагуырди Наассон; Наассонæй райгуырди Салмон;

21 Салмонæй райгуырди Вооз; Воозæй райгуырд Овид;

22 Овидæй райгуырд Иессей, Иессейæ райгуырди Давид.

ЕСФИРЫ ЧИНЫГ

1 сæргонд

1 Артаксерксы рæстæг — Артаксеркс та сæдæ дыууын авд облæстæн паддзахиуæг кодта Индийæ Ефиопийы онг,—

2 Артаксеркс йæ паддзахы къæлæтджыны куы æрбадти паддзахады сæйраг сахар Сузæйы, уæды рæстæг,

3 Йæ паддзахиуæгады æртыккаг аз, куывдмæ æрхуыдта йæ кънйæзты сеппæты дæр æмæ йæ фæсдзæуинты, Персаг æмаг Мидиаг æфсæдты уæлдæр хицаутты æмæ йæ облæстты хицаутты;

4 Йæ паддзахады мулк куыд намысджын æмæ æнæкæрон у, уый сын æвдыста бирæ бонты дæргъы, сæдæ æстай боны.

5 Уыцы бонтæ куы ахицæн сты, уæд паддзах йæ сæйраг сахар Сузæйы адæмæн стырæй-чысылæй иу абонæй иннабонмæйы куывд скодта паддзахы галуаны кæрты.

6 Урс джиппæйфыст æмæ кæрдæгхуыз тæбын хъуымæцтæ, цыллæ синæгтæй æмæ сырхсырхид алдымбыдтæй фидаргондæй, ауыгъд уыдысты æвзист цæгтыл æмæ мрамæр цæджындзтыл.

7 Кæрдæгхуыз дурæй æмæ мрамæрæй, æргъæу æмæ сау дуртæй фæлыст къæпхæнтыл уыди сызгъæрин æмæ æвзист бадæнтæ.

8 Нуазгæ кодтой сызгъæрин кæхцытæ æмæ æндæр кæхцытæй— сæ аргъ уыди дæс æмæ ссæдз мин таланты; паддзахы сәнæй дзы уыди фагæй фылдæр— паддзахы бæркадмæ гæсгæ куыд æмбæлы, афтæ. Нызтой уæзданæй, æнæбары ничи никæмæн дардта, уымæн æмæ паддзах йæ кæрты уынаффæгæнджытæн сеппæтæн дæр бафæдзæхста: алкæй дæр йæхи бар уадзут.

9 Паддзахы ус Астин дæр сылгоймæгтæн куывд скодта паддзах Артаксерксы хæдзары.

10 Æвдæм бон, паддзахы зæрдæ сәнæй куы бахъæлдзæг, уæд Магуманæн, Бизфайæн, Харбонæн, Бигфайæн æмæ Авагфайæн, Зефарæн æмæ Каркасæн— паддзах Артаксерксы лæггадгæнæг авд дзæдæлæн -загъта ,

11 Цæмæй паддзахы ус Астины паддзахы размæ æрбакæной паддзахы фæлысты; куыд рæсугъд у, уый адæммæ æмæ кънйæзтæм равдисынмæ, уымæн æмæ уыди æмбисонды рæсугъд.

12 Фæлæ паддзахы ус Астинæн дзæдæлтæ куы фехъусын кодтой паддзахы фæдзæхст, уæд æй цæуын нæ бафæндыди.

13 Æмæ паддзах тынг смæсты, æмæ йæ туг рафыхти. Æмæ, рагзамантæ хорз чи зыдта, уыцы уæлзонд хистæртæм фæсидти паддзах, — уымæн æмæ йæ хъуыддæгтæ æргомæй арæзта, æгъдау æмæ фæтк чи зыдта, уыдонæн сеппæты раз;

14 Паддзахмæ уыцы рæстæг æввахсдæр уыдысты Каршена, Шефар, Адмафа, Фарсис, Мерес, Марсена, Мемухан— Персы

æмæ Мидийы авд кънйазы, уыди сын паддзахы цæсгом уынынылæмæ йæ разы бадыны бар, æмæ сын загъта:

15 Æгъдаумæ гæсгæ цы бачындауа паддзахы ус Астинæн, дзæдæлтæ йын паддзах Артаксерксы фæнд куы фехъусын кодтой, уæд коммæ кæй нæ бакаст, уый тыххæй?

16 Æмæ Мамухан паддзахæн æмæ кънйæзтæн загъта: канд паддзахы раз нæу азымджын паддзахы ус Астин, фæлæ паддзах Артаксерксы æппæт облæстты æппæт кънйæзты æмæ æппæт адæмты раз дæр,

17 Уымæн æмæ паддзахы усы налаты кой æруайдзæн æппæт устыты хъустыл дæр æмæ сæ лæгты ницæмæуал дардзысты, зæгъдзысты: «паддзах Артаксеркс бафæдзæхста йæ ус Астины йæ размæ æрбахонын, уый та коммæ нæ бакасти».

18 Æмæ ныр паддзахы усы хабар куы фехъусой Персы æмæ Мидийы кънйæзты устытæ, уæд уыдон дæр паддзахы æппæт кънйæзтæн ахæм дзуапп дæтдзысты: фагæй фылдæр æгад æмæ масты хос.

19 Кæд паддзахæн фæндон у, уæд уынаффæ рахæссæд æмæ йын ивæн куыннæ уа, афтæ дзы Персы æмæ Мидийы фæткæн фыст æрцæуæд: амæй фæстæмæ Астинæн æрлæууæн нал ис паддзах Артаксерксы раз, йæ паддзахы усы ном та йын паддзах ратдзæн, Астинæй аккагдæр чи разына, ахæмæн.

20 Йæ паддзахад кæд цыфæнды егъау у, уæддæр ыл паддзахы ацы уынаффæ ахæлиу уыдзæн æмæ йæ фехъусдзысты æмæ алы ус дæр йæ лæджы коммæ кæсдзæни— стыр хицау уа æви хуымæтæг адæймаг.

21 Æмæ уыцы ныхæстæ фæцыдысты паддзахы æмæ кънйæзты зæрдæмæ, æмæ Мемухан куыд загъта, афтæ бакодта паддзах.

22 Æмæ паддзахы æппæт облæсттæм дæр чингуытæ арвыста; алы облæстмæ дæр фыст уыдысты йæ фыссынадмæ гæсгæ æмæ алы адæммæ дæр— сæхи æвзагыл: алы лæг дæр хъуамæ хицау уа йæ хæдзары мидæг, æмæ уый алкæмæн дæр хъуыстгонд æрцæуæд йæ мадæлон æвзагыл.

2 сæргонд

1 Уый фæстæ, паддзах Артаксерксæн йæ маст куы ссыди, Уæд йæ зæрдыл æрлæууыд, Астин цы бакодта æмæ йын цы тæрхон рахастой, уый.

2 Æмæ паддзахы фæсдзæуин фæсивæд загътой: паддзахæн æрыгон рæсугъд чызджытæ бацагурын æмбæлы.

3 Æмæ паддзах агурджытæ арвитæд йæ паддзахады æппæт областтæм дæр, æмæ бакастæй рæсугъд чи у, уыцы æрыгон чызджыты сеппæты дæр æрæмбырд кæнæнт паддзахи цæрæн сахар Сузæмæ, паддзахи устыты хæдзармæ, устыты хъахъхъæнæг, паддзахи дзæдæл Гегай сæм йæ хъус куыд дара, афтæ, æмæ сын ахорæнтæ раттæнт.

4 Паддзахи зæрдæмæ кæцы чызг фæцæуа, уый паддзахи ус суæд Астины бæсты. Ахæм фæндоныл паддзах сразы æмаг уæвгæ дæр афтæ бакодтой.

5 Паддзахи цæрæн сахар Сузæйы уыдис иу иудей, йæ ном-Мардохей, Иаиры фырт, Семайы фырт, Кисы фырт, Вениамины хæдзарвæндагæй.

6 Иудейаг паддзах Иехониаимæ цы уацайрæгтæ ракодта Вавилойнаг паддзах Навуходносор, уыдонимæ иумæ йæ ратардтой Иерусалимæй.

7 Æмæ хъомылгæнæг уыди Гадассæйæн — Есфир дæр æй хуыдтой,—йæ фыдыфсымæры бынтон сидзæр чызгæн. Чызг уыди хæрзконд, цæсгомæй дæр рæсугъд. Йæ фыд æмæ йæ мад куы амардысты, уæд æй Мардохей йæхимæ æрбакодта чызгæн.

8 Паддзахи фæндон æмæ уынаффæ куы фехъусын кодтой æмæ сæм Гегай йæ хъус куыд дара, афтæмæй бирæ чызджыты паддзахи цæрæн сахармæ куы æрæмбырд кодтой, уæд Есфиры дæр паддзахи хæдзармæ æрбакодтой устыты хъахъхъæнæг Гегаймæ.

9 Чызг Гегаймæ зæрдæмæдзæугæ фæкасти æмæ йæм дзæбæх цæстæй ракаст, уайтагъд ын ахорæнтæ æмæ, цыдæриддæр æмбæлди, уыдæттæ радта æмæ йын паддзахи хæдзарæй йæхи хуызæн дзæбæх авд чызджы гæс сæвæрдта, æмæ йæ чызджытимæ иумæ сылгоймæгты хæдзары хуыздæр хатæнмæ æрбакодта.

10 Есфир йæ адæмы кой дæр нæ кодта æмæ йæ хæстæджы кой дæр, уымæн æмæ йын Мардохей афтæ бафæдзæхста.

11 Мардохей алы бон дæр цыди сылгоймæгты хæдзары кæртмæ, Есфир дзæбæх-æнæниз у æмæ цы гæнæг у, уымæй афæрсынмæ.

12 Алы чызгæн дæр-иу паддзах Артаксерксимæ æруатоны размæ дыууадæс мæйы дæргъы кодтой, сылгоймагæн цыдæриддæр æмбæлди, уыдæттæ; уыйас рæстæджы дæргъы сæм зылдысты: æхсæз мæйы дæргъы сæ сæрстой хæрздæф сойæ, æхсæз мæйы дæргъы та— хæрздæф ахорæнтæй æмæ сылгоймаджы æндæр аивгæнæнтæй;

13 Уый фæстæ-иу бацыди чызг паддзахмæ. Цыдæриддæр бадомдтаид, уый йын ратгæ уыди сылгоймæгты хæдзарæй паддзахи хæдзармæ бацæуынæн.

14 Чызг-иу изæрæй æруатон паддзахимæ, райсомæй та хъуамæ бацыдаид сылгоймæгты иннæ хæдзармæ, номылуыты хъахъхъæнæг, паддзахи дзæдæл Шаазгазы æвджид, æмæ йæ паддзахи зæрдæ цалынмæ æрцагуырдаид æмæ йæм йæ номæй бадзырдтаиккой, уæдмæ йын паддзахмæ бацæуæн нал уыди.

15 Иæхицæн æй чызгæн хъомыл кæнынмæ чи райста, уыцы Мардохейы фыдыфсымæр Аминадавы чызг Есфиры рад куы ралæууыди паддзахмæ бацæуынмæ, уæд ын сылгоймæгты хъахъхъæнæг, паддзахи дзæдæл Гегай цы загъта, уымæй дарддæр дзы ницы бацагуырда. Æмæ Есфиры чидæриддæр федта, уыдон дзы райгондæй баззадысты.

16 Æмæ Есфиры паддзах Артаксерксмæ, паддзахи хæдзармæ, бакодтой йæ паддзахиуæгады æвдæм азы дæсæм мæйы, ома, Тебеты мæйы.

17 Æмæ паддзах Есфиры бауарзта иннæ устытæй сеппæтæй фылдæр, райгондæй дзы баззад æмæ йæ хорзæхæй æппæт чызджытæй хайджындæр сси; æмæ йын паддзахи худ йæ сæрыл æркодта æмæ йæ Астины бæсты паддзахи усыл банымадта.

18 Æмæ паддзах йе 'ппæт кънйæзтæн æмæ йæ фæсдзæунтæн стыр куывд сарæзта, Есфиры номыкуывд, æмæ областты уаргъ фæлæмæгъдæр кодта, æмæ паддзахæн куыд æмбæлы, афтæ рæдауæй лæвæрттæ байуарста.

19 Æмæ чызджыты дыккаг хатт куы æрæмбырд кодтой, æмæ Мардохей паддзахи кулдуары раз куы бадти,

20 Уæд дæр Есфир йæ къабæзты æмæ йæ адæмы тыххæй ницыма загъта, уымæн æмæ Мардохейы фæдзæхст ахæм уыди; Мардохейы коммæ та Есфир ныр дæр каста, хъомылгæнæг ын цалынмæ уыди, уæдмæ куыддæриддæр каст, афтæ.

21 Мардохей паддзахи кулдуары раз куы бадти, уыцы рæстæг паддзахи дыууæ дзæдæлы, къæсæр хъахъхъæнджытæ Гавафа æмæ Фарра мæстæй ныддæнгæл сты æмæ сæ зæрды æрæфтыди паддзах Артаксерксы амарын.

22 Мардохей сын сæ фæнд базыдта æмæ хабар фехъусын кодта Есфирæн, Есфир та йæ Мардохейы номæй радзырдта паддзахæн.

23 Хъуыддаг раиртæстой æмæ æцæг разынд, æмæ дыууæйы дæр бæласыл æрцауыгътой. Мардохейы хорзæхы тыххæй та ныффыстой паддзахи æрвылбоныг чиныджы.

3 сæргонд

1 Уый фæстæ паддзах Артаксеркс уæлиау систа Амадафы фырт Аманы, вугейаджы, æмæ йæ æппæт кънйæзтæй уæлдæр сæвæрдта,

2 Æмæ паддзахы кулдуары раз лæууæг паддзахы фæсдзæуинтæ иууылдæр сæ сæртæй зæххы онг куывтой Аманæн æмæ зонгуытыл хаудтой йæ разы, уымæн æмæ ахæм уыди паддзахы бардзырд. Мардохей та йын сæрæй дæр нæ куывта æмæ зонгуытыл дæр нæ хауди.

3 Паддзахы кулдуар хъахъхъæнæг фæсдзæуинтæ дзырдтой Мардохейæн: паддзахы бардзырды коммæ цæуылнæ кæсыс?

4 Алы бон дæр ын афтæ кæй дзырдтой æмæ сæм кæй нæ хъуыста, уымæ гæсгæ йыл дзырд бахастой Аманмæ, базонын сæ фæндыд, иудейæг кæй у, уый сын кæй загъта, ууыл басæтдзæн æви нæ.

5 Аман куы федта, Мардохей йын сæрæй кæй нæ кувы æмæ йæ разы зонгуытыл кæй не 'рхауы, уый, уæд йæ маст рафыхти.

6 Айдагъ Мардохейы амарын æм фаг нæ касти, фæлæ йын, Мардохей кæцы адæмæй у, уый куы загътой, уæд Аманы зæрды æрæфтыди, Мардохейы адæмæй Артаксерксы паддзахады чи уыд, æппæт уыцы иудейты ныццагъдын.

7 Паддзах Артаксерксы дыууадæсæм азы фыццаг мæйы, Нисаны мæйы, Аманы раз хæлттæ æппæрстой бонæй-бонмæ, мæйæ-мæймæ, æмæ схауди дыууадæсæм мæйы, ома, Адары мæйы хал.

8 Æмæ Аман загъта паддзах Артаксерксæн: иу адæм ис, æмæ хæлиугонд æмæ пырхгонд сты дæ паддзахады æппæт облæстты адæмты æхсæн; се 'гъдæуттæ дæр иннæ адæмты æгъдæутты хуызон не сты, æмæ паддзахы закъонтæ дæр не 'ххæст кæнынц; æмæ афтæ ныуадзгæ не сты.

9 Кæд паддзахæн фæндон у, уæд рахæссæд сæ ныццагъдын уынаффæ; дæс мин таланты æвзист сбардзынæн æз пъырыстыфтæн раттынæн, паддзахы къазнамæ сæ куыд бахæссой, афтæ.

10 Паддзах йæ мыхуыр йе 'нгуылдзæй рафтыдта æмæ йæ Амадафы фырт Аманмæ, вугейæгмæ, радта иудейты ныхмæ уынаффæ сфидар кæнынмæ.

11 Æмæ паддзах загъта Аманæн: ацы мыхуыр æмæ адæмы дæ къухмæ дæттын; куыд дæ фæнды, афтæ сын бакæн.

12 Æмæ паддзахы писыртæм фыццаг мæйы æртындæсæм бон фæсидтысты; æмæ Аман куыд загъта, афтæ паддзахы

æрвыст лæгтæм æмæ облæстты хицæуттæм æмæ алы адæмы кънйæзтæм дæр, алы облæстмæ дæр сæхи дамгъæтыл æмæ алы адæммæ дæр сæхи æвзагыл ныффыстой; алцыдæр фыст уыди паддзах Артаксерксы номæй æмæ паддзахы мыхуыраей фидаргонд

13 Æмæ паддзахы æппæт облæттæм дæр фыстæджытæ арвыстой хабархæсджытимæ, иудейæты иууылдæр, чысылæй зæрондмæ, сылгоймагæй æмæ нæлгоймагæй, уыциу бон, дыууадæсæм мæйы, ома, Адары мæйы æртындæсæм бон куыд амарой, фесафой æмæ ныццагъдой, сæ исбон та сын куыд байсой, афтæ.

14 Уынаффæ алы облæстмæ дæр æрвыст æрцæуæд æппæт адæмтæн дæр æххæстгæнинаг закъонæй, нысангонд бонмæ цæттæ куыд разыной, афтæ.

15 Хабархæсджытæ æвæстиатæй араст сты паддзахы амындимæ. Уынаффæ фехъусын кодтой паддзахы цæрæн сахар Сузæйы дæр; паддзах æмæ Аман бадтысты æмæ нуæзтой, Сузæйы сахар та стыр сагъæсы бафтыди.

4 сæргонд

1 Мардохей хабæрттæ куы базыдта, уæд йæ дарæстæ æррæдывта, йæ уæлæ бызгъуыртæ скодта æмæ йæ сæрыл фæнык æркалдта; сахары астаумæ æрбацыд æмæ сау æрдиаг самадта.

2 Æмæ паддзахы кулдуармæ бахæцца, уымæн æмæ бызгъуырты мидæг паддзахы кулдуарыл бахизын не 'мбæлди.

3 Паддзахы амынд æмæ йæ уынаффæ кæдæмдæриддæр бахæцца сты, æппæт уыцы облæстты æмæ бынæтты дæр иудейæгтæ стыр хъынцъымы бафтыдысты, ком дардтой, куыдтой æмæ æрдиаг кодтой; бирæтæн дзы хуыссæн систы бызгъуыртæ æмæ фæнык

4 Æмæ æрбацыдысты Есфирмæ лæггадгæнæг чызджытæ æмæ дзæдæлтæ, хабар ын радзырдтой, æмæ стыр сагъæсы бафтыди паддзахы ус. Æмæ Мардохейæн дарæстæ арвыста, йæ уæлæ сæ куыд скæна æмæ йæ бызгъуыртæ куыд раласа, афтæ, фæлæ сæ уый нæ бакуымдта.

5 Æмæ уæд Есфир фæдзырдта, паддзах ын хъахъхъæнæг кæй сæвæрдта, уыцы дзæдæлтæй иумæ, Гафахмæ, æмæ йæ Мардохеймæ арвыста, цы 'рцыди æмæ цæмæн афтæ бакодта, уый базонынмæ.

6 Æмæ Гафах Мардохеймæ ацыди паддзахы кулдуары æдде сахары фæзмæ.

7 Æмæ цыдæриддæр æрцыд, уыдæттæ йын радзырдта Мардохей, стæй иудейты ныццагъдыны тыххæй Аман паддзахы къазнамæ цæйбæрц æвзист раттинаг у, уый дæр ын загъта.

8 Ноджыдæр æм радта, иудейты ныццагъдыны тыххæй Сузæйы цы уынаффæ фехъусын кодтой, уыцы фыст, Есфирмæ йæ куыд равдиса æмæ алцыдæр куыд базона, афтæ; стæй йын бафæдзæхста: паддзахмæ бацауæд æмæ дзы иудейтæн хатыр ракурæд æмæ йын йæ адæмы тыххæй балæгъзтæ кæнæд

9 Гафах æрбаздæхт æмæ Мардохейы ныхæстæ Есфирæн рафæзмыдта.

10 Æмæ Есфир Гафахæн бафæдзæхста æмæ йæ Мардохейæн зæгъынмæ арывста:

11 Паддзахы фæсдзæуинтæ æмæ паддзахы облæстты адæмтæ иууылдæр зонынц: куынæ йæм фæсидой, афтæмæй паддзахы мидæггаг кæртмæ чидæриддæр бацауæд— нæлгоймаг уа æви сылгойаг,— уымæн ис иунаг тæрхон: мæлæт; æгасæй баззайдзæн, паддзах йæ сызгъæрин лæдзæгæй кæмæ бацамона, æрмæстдæр уый. Мæнмæ та ныр æнæхъæн дæс æмæ ссæдз боны нæма фæдзырдтой паддзахмæ.

12 Æмæ Есфиры ныхæстæ Мардохейæн загътой.

13 Æмæ Мардохей Есфирæн дзуапп радта: афтæ æнхъæл ма у, æмæ æппæт иудейтæй иунаг ды баззайдзынæ æгасæй паддзахы хæдзары.

14 Ды сæ сæрыл куынæ сдзурай ныры зын рæстæджы, уæд иудейтæм сæрибаргæнæг æмæ ирвæзынгæнæг фæзындзæн æндæр ранæй, ды æмæ дæ фыды хæдзар та бабын уыдзыстут. Чи зоны, кæд, мыййаг, мæнæ ахæм фыдæвзарæны тыххæй разындтæ ды паддзахы усы ном хæссыны аккаг?

15 Æмæ Есфир Мардохейæн дзуапп радта:

16 Ацу æмæ Сузæйы æппæт иудейты дæр æрæмбырд кæн æмæ мæн тыххæй ком бадарут, æмæ æртæ боны дæргы мацы бахæрут æмæ бануазут, нæдæр боньгон, нæдæр æхсæвыгон; æз дæр мæ лæггадгæнджытимæ ком дардзынæн, стæй, кæд æгъдау афтæ нæ амонь, уæддæр паддзахмæ бацаудзынæн, æмæ мын кæд мæлгæ уа, уæд амæлдзынæн.

17 Æмæ ацыди Мардохей æмæ, Есфир куыд бафæдзæхста, афтæ бакодта.

5 сæргонд

1 Æртыккаг бон Есфир паддзахы усы фæлыст скодта æмæ паддзахы галуаны кæрты æрлæууыд, паддзахы галуаны аком-

коммæ; уыцы рæстæг паддзах бадти йæ къæлæтджыны, паддзахы галуаны, дуары тæккæ бакомкоммæ. Паддзах Есфиры кæрты лæугæ куы федта, уæд ын Есфир йæ цæстæнгасæй бамбæрста, паддзах йæ хорз зæрдæйыл кæй у.

2 Паддзах Есфирмæ бадардта йæ сызгъæрин лæдзæг, Есфир бацыд æмæ лæдзæджы кæронмæ бавнæлдта.

3 Æмæ йын паддзах загъта: цы дæ хъæуы, паддзахы ус Есфир, æмæ цавæр у дæ курдиат? Паддзахады æмбис куы æрцагурай, уæд дæр дæу уыдзæни.

4 Æмæ Есфир загъта: кæд паддзахæн фæндон у, уæд мæм абон Аманимæ æрбацауæд, паддзахæн цы куывд скодтон, уымæ.

5 Æмæ паддзах загъта: рæвдздæр фæдзурут Аманмæ, æмæ Есфир куыд зæгъы, афтæ бакæнæм. Æмæ паддзах Аманимæ æрбацыд Есфиры куывдмæ.

6 Æмæ сæн куы нуæзтой, уæд паддзах Есфирæн загъта: дæ зæрдæ цы агуры? Цы курыс мæнæй? Паддзахады æмбис куы курай, уæддæр дын æй ратдзынæн.

7 Æмæ йын Есфир дзуапп радта: мæ фæндон æмæ мæ курдиат сты мæнæ ахæм:

8 Кæд паддзахы хорзæхæй хайджын разындтæн æмæ кæд паддзах мæ фæндон æмæ курдиатыл сразы уа, уæд паддзах Аманимæ æрбацауæд мæ куывдмæ æмæ райсом æз сæххæст кæндзынæн паддзахы ныхас.

9 Æмæ Аман уыцы бон хъæлдзæгæй æмæ зæрдæрухсæй рацыди. Фæлæ Мардохейы паддзахы кулдуары цур куы федта æмæ йын уый куынæ сыстад æмæ йæ бынатæй дæр куынæ фенкъуысыд, уæд Амань маст сыхсысти Мардохеймæ.

10 Фæлæ йæхиуыл фæхæцыд Аман. Хæдзармæ куы æрбацыди, уæд фæдзурын кодта йæ хæлæрттæм æмæ йæ ус Зерешмæ.

11 Æмæ сын радзырдта Аман йе стыр мулчы тыххæй, йæ бирæ фыртты тыххæй, паддзах æй куыд уæлиау систа æмæ йæ кънйæзтæ æмæ паддзахы фæсдзæуинтæй уæлдæр куыд сæвæрдта, æппæт уыдæтты тыххæй.

12 Æмæ загъта Аман: паддзахы ус Есфир дæр йæ куывдмæ паддзах æмæ мæнæй дарддæр никæй æрхуыдта, стæй йæм райсом дæр хуынд дæн паддзахимæ иумæ.

13 Фæлæ æппæт уыдæттæ мæн не 'ндавынц, иудей Мардохейы цалынмæ паддзахы кулдуары цур бадгæ уынон, уæдмæ.

14 Æмæ йын йæ ус Зереш æмæ йæ хæлæрттæ иууылдæр загътой: дæс æмæ дыууиссæдз æлмæрины дæргъæн хъæд æрсадз æмæ райсом паддзахæй ракур Мардохейы йыл æрцауындзыны

бар; стæй уæд куывдмæ хъæлдзæгæй фæцу паддзахимæ. Æмæ уыцы ныхæстæ Аманæ зæрдæмæ фæцыдысты æмæ хъæд æрцæттæ кодта

6 сæргонд

1 Уыцы æхсæв Дунедарæг паддзахмæ хуыссæг æмгæрон не 'руагъта, æмæ æрбахæссын кодта бонфыстыты зæрдылдарæн чинг æмæ фыстытæ паддзахæн бакастысты.

2 Чинджы фыст разынди: Мардохей раргом кодта паддзахы къæсæр хъахъхъанæг дыууæ дзæдæлы— Гавафайы æмæ Фаррайы— фыдвæнд хъавыдысты паддзах Артаксерксы амарынмæ.

3 Æмæ паддзах бафарста уый тыххæй цавæр кад æмæ хæрзиуæгæй схайджын Мардохей? Паддзахæн лæггадгæнæг лæппутæ загътой: æппындæр ницæмæй.

4 Паддзах бафарста: кæрты чи ис? Уыцы рæстæг Аман æрбацыди паддзахы хæдзары æддаг кæртмæ, йæ зæрды паддзахимæ аныхас кæнын уыди, Мардохейæн цы хъæд æрцæттæ кодта ууыл æй æрцауындзыны тыххæй.

5 Лæппутæ паддзахæн загътой: уæртæ Аман лæууы кæрты. Æмæ паддзах загъта мидæмæ æрбахизæд

6 Æмæ Аман мидæмæ æрбацыд. Æмæ йын паддзах загъта паддзах кад скæнынмæ кæмæн хъавы, уыцы адæймагæн цы хъуамæ сарæзтæуа? Аман хинымæр ахъуыды кодта: мæнæн йеддæмæ кæмæн хъуамæ бафæнда кад скæнын паддзахы?

7 Æмæ Аман паддзахæн загъта паддзахы кад скæнын кæмæн фæнды,

8 Уыцы адæймагæн æрбахæссæнт паддзахы фæлыст, паддзахы худ ын йæ сæрыл æркæнæнт, паддзах кæуыл фæбады, уыцы бæхы æрбакæнæнт,

9 Паддзахы фыццаг кънынæзтæй иумæ раттæнт дарæстæ æмæ бæхы, æмæ паддзах кад скæнынмæ кæмæн хъавы. уыцы адæймагыл скæнæнт дарæстæ; бæхыл бадгæ йæ сахары фæзмæ ракæнæнт æмæ хъæрæй зæгъæнт: «Мæнæ афтæ у йæ хабар, паддзахы кад скæнын кæмæн фæнды, уыцы адæймагæн».

10 Æмæ паддзах Аманæн загъта уайтæккæ райс дарæстæ, бæх æрбакæн, æмæ, куыддæриддæр загътай, афтæ бакæн иудей Мардохейæн — дæлæ паддзахы кулдуары цур бады; цытæ ранымадтай, уыдæттæй дæ мацы байрох уæд

11 Æмæ Аман дарæстæ райста бæх æрбакодта, дарæстæ скодта Мардохейыл æмæ йæ бæхыл бадгæ ракодта сахары фæзмæ,

æмæ хъæрæй загъта «Мæнæ афтæ у йæ хабар, паддзахы кад скæнын кæмæн фæнды, уыцы адæймагæн!»

12 Æмæ Мардохей паддзахы кулдуармæ раздæхти фæстæмæ. Аман та йæ хæдзармæ батагъд кодта æнкъардæй æмæ сæрæмбæрзтæй.

13 Æмæ Аманыл цытæ æрцыд уыдæттæ иууылдæр радзырдта йæ ус Зерешæн æмæ йе 'ппæт хæлæрттæн Æмæ йын йæ зонджын уынаффæгæнджытæ æмæ йæ ус Зереш загътой: дæ кад дæлæмæ хауын кæй тыххæй райдыдта, уыцы Мардохей кæд иудейты мыггагæй у, уæд ыл нæ фæтых уыдзынæ: уый нæ, фæлæ дыл йæхæдæг бæлвырдæй фæтых уыдзæн

14 Сæ ныхас нæма ахицæн, афтæ æрбахæццæ сты паддзахы дзæдæлтæ æмæ Аманæн загътой: рæвдздæр рацу Есфиры куывдмæ.

7 сæргонд

1 Паддзах Аманимæ æрбацыд паддзахы ус Есфиры куывды минос кæнынмæ.

2 Æмæ дыккаг бон дæр та куывды рæстæг паддзах Есфирæн загъта цы дæ зæрдæ агуры, паддзахы ус Есфир? Зæгъ æй æмæ æххæстгонд æрцæудзæн; цавæр курдиат дæм ис? Паддзахады æмбис куы æрцагурай, уæддæр дын æй ратдзынæн.

3 Æмæ йын Есфир дзуапп радта: кæд дæ хорзæхæй хайджын разындтæн, паддзах, æмæ кæд паддзахæн фæндон уа, уæд мын мæхи фæндиаг мæхицæн æмæ мæ курдиатмæ гæсгæ мæ адæмæн цард ралæвар кæн!

4 Уымæн æмæ мах, æз æмæ мæ адæм, уæйгонд стæм цæгъдынæн, марынæн æмæ быныекъуыдæн. Сылгоймагæй, нæлгоймагæй цагъармæ уæйгонд куы æрцыдаиккам мах æмæ афтæмæй знаг паддзахæн зиан куы æрхастайд уæддæр æз ницы сдзырдтаин.

5 Паддзах Артаксеркс паддзахы ус Есфирæн загъта: чи у æмæ кæм ис, афтæ бакæныны ныфс кæй зæрдæйы разынди, уый?

6 Æмæ загъта Есфир: знаг æмæ фыдгул у дурзæрдæ Аман! Æмæ Аман ныррызти паддзах æмæ паддзахы усы раз.

7 Паддзах мæстæй фыцгæ сыстад æмæ галуаны фарсмæ дыргъдонмæ ацыди куывдæй; Аман та йæ бынаты баззади, амарын мæ ма бауадз, зæгъгæ, паддзахы ус Есфирæн лæгъстæгæнгæ, уымæн æмæ зыдта паддзах ын цы карз тæрхон рахæсдзæн, уый.

8 Галуаны фарсмæ дыргъдонæй куы æрбаздæхти фæстæмæ паддзах, уæд Аманæ æрбайæфта Есфиры хуыссæны раз йæ

зонгуытыл лæугæ. Æмæ паддзах загъта: суанг ма мæхи хæдзары дæр паддзахы усæн тыхми бакæнынмæ хъавы! Паддзах йæ фæнд загъта æмæ Аمانы цæсгом æрæмбæрзтой.

9 Хабона, паддзахы дзæдæлтæй иу, загъта: уæртæ Аمانы хæдзары цур сагъдæй лæууы дæс æмæ дыууиссæдз æлмæрины бæрзæндæн хъæд Аман æй æрцæттæ кодта паддзахы хæрзгæнæг Мардохейæн. Æмæ паддзах загъта: Аمانы йыл æрцауындзут.

10 Æмæ Аманæн йæхи æрцауыгътой, Мардохейæн цы хъæд æрцæттæ кодта, ууыл. Æмæ паддзахы маст ссыди.

8 сæргонд

1 Уыцы бон паддзах Артаксеркс Есфирæн радта иудейты знаг Аمانы хæдзар; Мардохей та æрлæууыд паддзахы раз, уымæн æмæ Есфир радзырдта, куыд ын æййафы, уый.

2 Æмæ паддзах Аманæй кæй байста, уыцы къухдарæн мыхуыр Мардохейæн радта; Есфир та Мардохейы сæвæрдта Аمانы хæдзарæн уынаффæгæнæгæй.

3 Есфир паддзахæн дарддæр дзырдта æмæ кæугæйæ йæ зонгуытыл æрхауд йæ къæхты раз, æмæ дзы куырда: вугейаг Аманы фыдвæндæй æмæ фыдæхæй бахиз иудейты.

4 Паддзах Есфирмæ бадардта йæ сызгъæрин лæдзæг, æмæ Есфир сыстад æмæ паддзахы раз æрлæууыди,

5 Æмæ загъта: кæд паддзахæн фæндон разына, æмæ кæд æз паддзахы хорзæхæй хайджын дæн, æмæ кæд ацы хъуыддаг паддзахмæ раст кæсы, æмæ кæд æз йæ зæрдæмæ цæуын, уæд ныффыссæнт æмæ фæстæмæ раздахæнт, паддзахы æппæт облæстты дæр иудейты ныццагъдыны тыххæй Амадафы фырт Аمانы, вугейаджы, фæндæй цы чингуытæ арвыстой, уыдон.

6 Уымæн æмæ куыд хъуамæ кæсон æз, ма адæмы цы бæллæх баййафдзæн, уымæ, æмæ куыд хъуамæ фенон бындагъдæй ма къабæзты?

7 Æмæ паддзах Артаксеркс загъта паддзахы ус Есфирæн æмæ иудейаг Мардохейæн: мæнæ, Аманы хæдзар æз радтон Есфирæн, йæхи та йын хъæдыл æрцауыгътой, иудейтæм йæ къух кæй сита, уымæ гæсгæ.

8 Уæдæ иудейты тыххæй сымах дæр цы фæнды, уый ныффыссут паддзахы номæй æмæ йыл паддзахы къухдарæн æрæвæрут, уымæн æмæ паддзахы номæй фыст цы æрцауа æмæ паддзахы къухдарæн цæуыл æрæвæрой, уымæн ивæн нæй.

9 Æмæ уæд æртыккаг мæйы, ома, Сиваны мæйы, æртæ æмæ ссæдзæм бон фæсидтысты паддзахы писыртæм, æмæ Мардохей куыддæриддæр загъта, афтæ ныффыстой иудейтæм дæр, паддзахы минæвæрттæм дæр æмæ облæстты хицæуттæм дæр, Индийæ Ефиопийы онг авд æмæ æхсæзыссæдз облæсты хицæуттæм, алы облæстмæ дæр йæхи дамгъæтæй æмæ алы адæммæ дæр сæхи æвзагыл, иудейтæм дæр сæхи дамгъæтæй æмæ сæхи æвзагыл.

10 Æмæ ныффыста Мардохей паддзах Артаксерксы номæй, æмæ фыстытыл æрæвæрдта паддзахы мыхуыр æмæ фыстæджытимæ хабархæсджыты арвыста бæхтыл, теуатыл æмæ хæргæфстыл.

11 Фыстæджы та загъд уыди: паддзах иудейтæн кæцыфæнды сахары дæр дæтты æрбамбырд уæвыны æмæ сæ цард бахъахъхъæныны бар, фыдæх сæм чи у, уыцы адæмы æмæ облæсты уыцы тыхджынты, сæ сывæллæтты æмæ тыхджынты ныццагъдыны, амарыны æмæ фесафыны, сæ исбон сын байсыны бар.

12 Уыциу бон, дыууадæсæм мæйы, ома, Адары мæйы æртындæсæм бон, паддзах Артаксерксы æппæт облæстты дæр

13 Ацы уынаффæйæ рафыст алы облæстмæ дæр хæццæгонд æмæ алы адæмæн дæр хъуыстгонд æрцауæд закъоны хуызы, иудейтæ уыцы бон се знæгтæй сæ маст райсынмæ цæттæ куыд уой, афтæ.

14 Хабархæсджытæ бабадтысты паддзахы дугъон бæхтыл æмæ сæ дугъы ауагътой паддзахы уынаффæ фехъусын кæнынмæ. Уынаффæ фехъусын кодтой паддзахы цæрæн сахар Сузæйы дæр.

15 Æмæ Мардохей паддзахæй рацыди сæнтсырх æмæ урс дарæсы, йæ сæрыл стыр сызгъæрин худ сырх цыллæйæ куатæйы. Æмæ Сузæйы сахар бахъæлдзæг æмæ цин кодта

16 Иудейтæн æрцыди райгонд рæстæг, уыдысты хъæлдзæг, цин кодтой æмæ сын уыди бæрæгбон.

17 Æмæ алы облæсты æмæ алы сахары дæр, паддзахы амынд æмæ уынаффæ кæдæмдæриддæр хæццæ кодтой, уым алы ран дæр иудейтæ цин кодтой æмæ уыдысты хъæлдзæг, куывдтæ арæзтой æмæ сын уыди бæрæгбон. Æмæ бæстæйы адæмтæй бирæтæ систы иудейтæ, уымæн æмæ сæ иудейтæ тасы æфтыдтой.

9 сæргонд

1 Дыууадæсæм мæйы, ома Адары мæйы æртындæсæм бон, паддзахы амынд æмæ уынаффæ сæххæст кæныны бон куы рал-

æууыд, иудейты сæ фыдгултæ сæ дæлбар бакæнынмæ куы хъавыдысты, уæд хъуыддæгтæ фæиннæрдæм сты, æмæ иудейтæ сæхæдæг схицау сты се знæгтæн;

2 Иудейтæ æрæмбырд сты сæ сахарты, паддзах Артаксерксы æппæт облæстты сæ фыдгулты ныццагъдынмæ, æмæ сæ ныхмæ фæлæууын ничи фæрæзта, уымæн æмæ сæ адæмтæ иууылдæр тынг фæтарстысты.

3 Æмæ облæстты кънйæзтæ, паддзахы минаявæрттæ, облæстты хицæуттæ, паддзахы хъуыддæгтæ аразджытæ иууылдæр лæууыдысты иудейты фарс, Мардохей сæ стыр тасы кæй бафтыдта уымæ гæсгæ.

4 Уымæн æмæ Мардохей паддзахы хæдзары стыр бынат ахста, йæ намысы кой æппæт облæсттыл дæр айхъуысыд уымæн æмæ Мардохей уæлдæрæй-уæлдæр бынæттæм хызти.

5 Æмæ иудейтæ сæ æппæт знæгты дæр цирхъытæй мардтой, цагътой сæ; куыд сæ фæндыд афтæ кодтой фыдгултæн.

6 Паддзахы цæрæн сахар Сузæйы иудейтæ амардтой æмæ ныццагътой фондзсæдæ адæймаджы:

7 Паршандафайы дæр, Далфоны дæр, Асфафайы дæр,

8 Порафайы дæр, Адалиайы дæр, Аридафайы дæр,

9 Пармашфайы дæр, Арисайы дæр, Аридайы дæр, Ванезафайы дæр;

10 Амадафы фырт Аمانы, иудейты знаджы, дæс фырты дæр амардтой, фæлæ сын сæ мулк нæ байстой.

11 Тæккæ уыцы бон паддзахæн фехъусын кодтой, Сузæйы, паддзахы цæрæн сахары, цал адæймаджы амардæуыд уый тыххæй

12 Æмæ паддзах загъта Есфирæн: паддзахы цæрæн сахар Сузæйы иудейтæ амардтой æмæ ныццагътой фондзсæдæ адæймаджы æмæ Аمانы дæс фырты; уагæр паддзахы иннæ облæстты та цытæ бакодтой. Цавæр у дæ фæндон? Зæгъ æй æмæ æххæстгонд æрцæудзæни Цы-ма курыс ноджыдæр? Сæххæст æй кæндзынæн.

13 Æмæ загъта Есфир: кæд паддзахæн фæндон у, уæд Сузæйы цы иудейтæ ис, уыдонæн лæвæрд æрцæуæд абон цы бакодтой, уый райсом дæр кæныны бар, Аمانы дæс фырты та бæласыл æрцауындзæнт.

14 Æмæ паддзах радта афтæ бакæныны бардзырд æмæ ахæм уынаффæ рахастой Сузæйы, æмæ Аمانы дæс фырты æрцауыгътой

15 Сузæйы цæрæг иудейтæ æрæмбырд сты Адары мæйы цыппæрдæсæм бон дæр æмæ Сузæйы амардтой æртæсæдæ адæймаджы, фæлæ сын сæ мулк нæ байстой.

16 Паддзахы иннæ облæстты иудейтæ дæр æрæмбырд сты сæхи бахъахъхъæнынмæ æмæ се знæгтæй удæнцой ссарынмæ,

æмæ сæ фыдгултæй амардтой æвдай фондз мины, фæлæ сын сæ мулк нæ байстой.

17 Хабар рауади Адары мæйы æртындæсæм бон, уыцы мæйы цыппæрдæсæм бон та æрсабыр сты æмæ дзы сарæзтой куывды æмæ хъæлдзæджы бон.

18 Сузæйы цæрæг иудейтæ та æрæмбырд сты мæйæн йæ æртындæсæм бон æмæ цыппæрдæсæм бон; йæ фындæсæм бон та æрсабыр сты æмæ дзы сарæзтой куывды æмæ хъæлдзæджы бон.

19 Уымæ гæсгæ хъæууон иудейтæ, быдираг хъæуты цæрджытæ, Адары мæйы цыппæрдæсæм бон æрвитынц хъæлдзæгæй æмæ куывды, нымад сæм у бæрæгбоныл, кæрæдзийæн фервитынц лæвæрттæ.

20 Æмæ уыцы хабæрттæ бæлвырдæй фæфыста Мардохей æмæ æппæт иудейтæм дæр чингуытæ арвыста паддзах Артаксерксы æввахс æмæ дæрддзæф облæсттæм,

21 Æмæ чингуыты загъд уыди: алы аз дæр Адары мæйы цыппæрдæсæм бон æмæ фындæсæм бон аразут бæрæгбæттæ,

22 Уымæн æмæ уыцы бонты фервæзтысты иудейтæ се знæгтæй, стæй уыцы мæй сæ хъыгтæ раивтой цинмæ, сæ утæхсæн та ссис бæрæгбон, æмæ уадз æмæ уой куывды æмæ хъæлдзæджы бонтæ, кæрæдзийæн æрвитой лæвæрттæ, мæгуыртæн та дæттой удыбæстæйаг.

23 Æмæ иудейтæ сразы сты, æнауи дæр сæхæдæг кæнын цы райдыдтой, ууыл æмæ Мардохейы фыстытыл;

24 Фыста сæм, Амадафы фырт Аман, вугейаг, æппæт иудейты знаг, иудейты фесафынмæ куыд хъавыд æмæ сæ фесафыны æмæ ныццагъдыны тыххæй пур, ома, хæлттæ куыд сæппæрста,

25 Æмæ Есфир паддзахы онг куыд бахæццæ, æмæ иудейты ныхмæ Аمانы фыдвæнд йæхи сæр цæмæй баййафа, уый тыххæй паддзах ног чиныджы бардзырд куыд радта æмæ йын йæхи æмæ йæ фыртты бæласыл куыд æрцауындзын кодта, уыдæттæ.

26 Афтæмæй схуыдтой уыцы бонтæ Пурим, сæ бындур та у дзырд пур. Уымæ гæсгæ æмæ чиныджы æппæт ныхæсты æмæ сæхæдæг цытæ фæдтой æмæ цытæ арæзтой, уыдæтты бындурыл

27 Иудейтæ уынаффæ рахастой æмæ сæхицæн дæр æмæ сæ цотæн дæр, стæй семæ чи баиу, уыдонæн сеппæтæн дæр æнæмæнг бæрæггæнинагыл банымадтой уыцы дыууæ бон; алы аз дæр афоныл æмæ фæткмæ гæсгæ

28 Уыцы бонтæ хъуамæ зæрдыл дарой æмæ сæ бæрæг кæной фæлтæрæй-фæлтæрма, алы мыггаг дæр, алы облæсты æмæ

алы сахары дәр, әмә Пуримы бонтәән иудейтәәм аивәән нәй әмә хьуамә рох ма уой сә байзәддагәй.

29 Ноджыдәр паддзахы ус Есфир, Абихаилы чызг, әмә иудейаг Мардохей хьәддыхәй ныффыстой, Пуримы тыххәй ног фәдзәхст әххәстгонд куыд цәуа, афтә.

30 Әмә чингуытә арвыстой әппәт иудейтәәм, Артаксерксы паддзахы сәдә дыууын авд обләстмә, фидыц әмә рәстдзинады ныхәстимә,

31 Иудейаг Мардохейы әмә паддзахы ус Есфиры нысангонд әмгьуыдты Пуримы бәрәгбонтә әнәмәнг куыд әххәст кәной, стәй сә сәхәдәг сәхицән әмә сә цотән ком дарыны әмә сау маройы бонтыл куыд банымайой, афтә.

32 Есфиры ахәм уынаффәмә гәсгә дәр фидаргонд әрцыд Пуримы тыххәй ныхас әмә йә ныффыстой чиныджы.

10 сәргонд

1 Уый фәстә паддзах Артаксеркс хьалон сәвәрдта бәстәтыл әмә денджызты сакьадәхтыл.

2 Уәвгә, йә хьаруйы әмә тыхы хьуыддәгтә иууылдәр, стәй Мардохейы паддзах куыд уәлиау сәвәрдта, уыдәттә фыст сты Мидийы әмә Персы паддзәхты әрвылбоньг чиныджы.

3 Ноджыдәр дзы фыст ис, иудейаг Мардохей паддзах Артаксерксы фәстә паддзахады мидәг кәй уыди дыккаг адәймаг, каддын кәй уыд иудейтәәм әмә йә тынг кәй уарзтой йә бирә әфсымәртә, уымән әмә хәрзгәнәг уыд йә адәмән әмә йә ныхас иудадзыг уыд йә адәмы сәрыл.

Хәблиаты Сафары тәлмац

АДӘМОН СФӘЛДЫСТАД

ФОЛЬКЛОРОН ӘМӘ ЭТНОГРАФИОН ӘРМӘГ

Ходы мыггәгты равзәрд. Әппәты разәй Ходы цардысты Дзугкойтә, Растход әмә Хьайтыхьтә. Растходәй рацыдысты Джерджыты, Едзиты, Едзаты, Гатеты, Саухалты әмә Созайты мыггәгтә.

Хьайтыхь раздәр царди Зынцарәй Уыналы астәу. Уырдыгәй цуаны рацыд әмә, ныр уәртә Хьайтыхьты мәсыг амад кәм и, уырдәм саг фехста. Бацыд уырдәм әмә дзы дон скьахта. Уыцы бынат йә зәрдәмә фәцыд әмә уәд уым әрцарди. Сарәзта дзы мәсыг.

Растход әмә Дзугкойтә та уый фәстә әрцыдысты ардәм Растход Дыгурәй әрцыдысты ардәм

96-аздзыд Хьайтыхьты Хадәхцыхьойы фырт Берды ныхәстәй йә 1962 азы 5 августы Уәллаг Ходы ныффыста Цагьаты Анастасия.

Бәрәзгаты мыггаг. Цопанатән әрвад сты Бедойтә, Бәрәзгата, Тәтәрата, Хьариата, Цегойтә.

Бәрәзгата мә зонгәйә ахицән сты Цопанатәй. Хьуыдаг та афтә уыд: әртә сомы ивар бацыди хьәдгәстәй Дзуарыхьәумә (хохы) Цопанаты Садулләйы номыл Ныр Цопанатәм та уыди дыууә Садулләйы. Иу дзы Тотрадзы фырт уыд, иннә та Емхьуыдзы фырт.

Ныхасы бадтысты адәм, әмә Цопанаты Мысырыхьо уыдонән загьта хабар. Уый та хьәдгәс уыди (Мысырыхьоәйән йәхи әфсымәр дәр Садуллә хуынди). Уәд ын Емхьуыдзы әфсымәртә Сахмәрза әмә Хьасбол афтә зәгьынц, уый мах

Дарддәр. Райдайән «Мах дуджы» 1995 азы № 11-12; 1996 азы № 7; 1997 азы № 3; 1998 азы №№ 1, 2, 4, 7-10, 12; 1999 азы №№ 1-4, 6, 12; 2000 азы №№ 1-3.

Садуллае нау, уый уæхи Садуллае у, мах та Бæрæзгатай стæм. Уый уымæн афтæ загътой, æмæ Емхъуыдз, Сахмæрза æмæ Хъасбол Бæрæзджы фыртæ уыдысты. Ууыл сæ мыггаг аивтой æмæ сæхи Бæрæзгатай хонын байдыдтой. Гъе уый ма заманы уыд Уæд мыл цыдаид 18-20 азы

1882 азы гуырд Цопанаты Тотрадзы фырт Арсæмæджы ныхæстæй йæ Дзуарыхъæуы 1965 азы ныффыста Цагъаты Анастасия.

Гаппты мыггаг. Æз дæн цыппæрæймаг фæлтæр. Нæ фыдыфыдыфыды нын ахастой дыгур. Цардыстæм мах Тъæрайы (Тъæра ис Æрхонæй мидагдæр комы). Уырдыгæй Луармæ ралыгъдыстæм. Уым куы æрцардысты, уæд Гаппæн йæ фырт, Саукуыдз хуынди, цæхмæ Тæмискъмæ рацыди фистæгæй. Ныхасмæ куы 'рхæццæ, уæд ыл уым стæрæттæ (абырджытæ) бамбæлдысты. Дамбаца сæм фелвæста æмæ йæ куы 'ркъæпп кодта, уæд дзы нæмыг нæ ахауд, фæлæ дзы фæнык акалд. Уый æхсæвы кæмæдæр фысыммæ уыди, æмæ йын уыдон йæ дамбацайы фæнык ныккодтой.

Уæд йæ фарсæй кард фелвæста, фæлæ уыдон лæгрæгъау уыдысты æмæ йæ сбастой.

Акодтой йæ Сындзыхъæуы сæрмæ, Фадаумæ, сæ мæсыгмæ. Уым æй сæ уазæгдоны бабастой æмæ йæ мæстæй мардтой. Чи загъта, ай мын местæн бабæздзæни, чи загъта зæнгæйттæн бабæздзæни, æмæ лæг мæстæй марди.

Мæсты сæм кодта, фæлæ йæ бон ницы уыд

Иу бон куы уыди, уæд зæронд ус рацыд æмæ сугтæ саста. Саукуыдз дæр æм рабырыд æмæ дзуры зæронд усмæ: «Мæ цæнгтæ мын гыццыл рауæгъд кæн æмæ дын сугтæ ныссæттон». Зæронд ус ын йæ цæнгтæ гыццыл бауæгъддæр кодта, æмæ йын Саукуыдз, йæ зонгуытыл лæугайæ, сугтæ ныссаста. Усæй фæрæт ферох Сугтæ аиста æмæ мидамæ бацыди. Саукуыдз дæр фæрæтимæ йæ бынатмæ бабырыд. Уым æй бамбæхста.

Æхсæв та йæм хъалтæ æрæмбырд сты, æмæ та йæ мæстæй марынц. Куы бафынæй сты, уæд дзы уый фæрæтæй æхсæзы ныргæвста, æвдæм та йын æрдæгæргæвстæй баззади. Райсомæй дис кæнынц, нæ адæм куыд æрæгмæ стынц, зæгъгæ. Аходæн афон дуар бакодтой æмæ куы бакастысты, уæд фæтарстысты æмæ фæстæмæ ралыгъдысты. Саукуыдз та бады 'мæ зары. Куы ралыгъдысты, уæд Саукуыдз къæсæрмæ рабырыди, фæрæт раппæрста, мæнæ уæ фыдбылыз, зæгъгæ.

Ныр Саукуыдзæн йе 'фсымæр, Гæт хуынд æмæ уымæ барвыста, балхæн мæ, зæгъгæ. Гæт æм рарвыста: «Саукуыдз, фæгæдзæ кæн фидæнмæ». Уæд Саукуыдз фæстæмæ барвыста: «Уæлгъæуы хуымæй ды тыппырæгтæ хæр, мæнæн мæ фæстаг æмгъуыд- сомизæрмæ!»

Уæд æм бацыдысты æмæ йыл тæрхон байдыдтой. Чи загъта: бæхы къæдзилыл æй бабæттæм, чи загъта: сындзын арты йæ басудзæм Уый сæм хъуыста. Стæй йæ бафарстой: «Цæмæй дæ амарæм?» Уый загъта: «Топпæй мæ ма амарут, æндæр, цы уæ фанды, уый кæнут». Уый барæй афтæ загъта, цæмæй йæ топпæй амарой, уый тыххæй. Ома, топпæй мард уæздандæр хуыдтой.

Æмæ йæ уым амардтой: фыддæрадæн æй топпæй фехстой. Саукуыдзæн йæ ус Зæнджиаты чызг уыди, уæртæ Мызурæй. Уый сывæрджынай баззад, æмæ йæ йæ цæгат акодтой. Уым ын лæппу райгуырди — Дударыхъо. Цалынмæ лæппу уæлыгæсхæом фæци, уæдмæ йæ мад нæ рацыди. Стæй Мидæггаг Тæмискъмæ Бекъойтæм смой кодта. Уым дæр ма йын чызг æмæ лæппу райгуырди.

Дударыхъо йæ мадмæ нæ цыд Иуахæмы сæ хъæуы уæле Хъосæджы фос хызта. Мад æм уырдаем ссыди. Æркодта йæ æмæ уым æрбынат кодта. Схæдзар и, æмæ йын Челахсаты чызджы æрхаста.

Иуахæмы Зæронд Тæмисчъы уыди Рынды дзуары куывд Адæм æрæмбырд сты. Ныр Зæнджионæн Бекъойтæм цы лæппу райгуырди уый уыди тынг фыдуаг. Куывды бон мысантæ æхстой. Уый адæмæй фæстæдæр ацыд æмæ йын адæмæй иу, Ботъоты лæг, фæмард. Уæд Ботъотæ лæбурын систой Бекъойтæм, стæй Гапптæм дæр. Ныр Ботъотæй та иу Бекъойты сияхс уыд, æмæ уый архайдта, цæмæй мыггагты æхсæн зиан мауал æрцыдаид, ууыл. Гапптæм дæр æвзидын куы байдыдтой, уæд Гуацъæтæй иу Ботъотæм бацыди. Сæ хистæры хъусыл сын æрхæцыд æмæ йын загъта: «Бекъойтæн цы кæнут, уый уæ бар у, фæлæ Гапптæ уыдонæй не сты. Уыдон не 'фсымæртæ сты, æмæ сыл хæрдæй дæр исты куы 'рцæуа, уæддæр сæ сымахæй агурдыстæм». Уæд Ботъотæ Гаппты нал хъыгдардтой.

1880 азы гуырд Гаппты Елмырзайы фырт' Толлайы ныхæстæй йæ 1965 азы 9 июны Бирæгъзæнджы ныффыста Цагъаты Анастасия.

Дзæрæхохта. Дзæрæхохта ардæм уæртæ Дзæрæхæй æрбалыгъдысты. Ныртæккæ дæр ма сын фæфидис кæнынц, сымах махъхъæл стут, зæгъгæ.

Гаппты Толлайы ныхæстæй фыст 1965азы 9 июлы Бирæгъзæнджы.

Созæты мыггаг. Нæ фыдæлтæ фондз æфсымæры уыдысты, Æнтудтатæй. Цардысты Дæллаг Уыналы. Иуахæмы уырдыгæй зæронд лæг йæ фыййауы сæрвыста, ныр Цъамад кæм и, уырдаем Уæд уым цæрæг нæма уыди. Фыййау ссыди. Иу стыр дуры рæбын йæ фос куы баривæд кодтой, уæд йæхицæн æхсыр æрдыгъта. Цалынмæ йæ хызынæй кæрдзын иста, уалынмæ æхсыр ацахсти къусы. Фыййау бадис кодта, цæмæн ацахсти, зæгъгæ. Сæхимæ йæ радзырдта йæ фыдæн. Зæронд лæг загъта, æнæ ахсæнæй æхсыр кæм ахсы, уый амонджын зæхх у æмæ йæм лидзын хъæуы. Æнтудта уæд уырдаем алыгъд æмæ уыцы раныл сæвæрдта ном Цъамад Æнтудтайæн цот рацыди— Созæ, Кæсæби, стæй Уырым, Пагæ, Тотыкк. Уыдон фæйнæрдæм фæлыгъдысты, фæлæ æрвадиуæг кæнæм абон дæр.

Æнтудтайæн нырмæ цы фæлтæртæ рацыд, уыдон сты: Æнтудта—Созæ—Хъази—Хъарадзау—Майрæм—Адзæбе—Петыр.

98-аздыд Созæты Хъуыбадыйы фырт Микъойы ныхæстæй йæ 1965 азы 10 июны Црауы ныффыста Цагъаты Анастасия.

Хъайтмазты мыггаг. Гулийы чи цæры, уыцы Хъайтмазтæ Зæрæмæгæй ралыгъдысты, Зæрæмæгмæ та Сыбайæ æрцыдысты. Зæрæмæджы фæтудджын ысты Баситимæ. Цуаны Баситимæ иумæ уыдысты. Сырд амардтой æмæ йыл нæ фидыдтой. Загъдмæ рацыд сæ хъуыддаг, æмæ Хъайтмазты лæг Баситы лæджы амардта. Æмæ уæд уырдыгæй сыстадысты æмæ Гулимæ æрлыгъдысты.

Гулимæ чи æрлыгъди Хъайтмазтæй, уый Хазби хуынди. Хазбийы фырт та—Хъасай, Хъасайы фырт—Бæрæзг, Бæрæзджы фырт—Созырыхъо, Созырыхъойы фырт—Мурик. Мурикыл цæуы ныр 40 азмæ æввахс

Хъайтмазты Хъасайы фырт Ауызбийы ныхæстæй йæ 1965 азы 18 июлы Хæтæлдыны ныффыста Цагъаты Анастасия.

ЦÆРАДЗОНТЫ ХАБАР

Цæрадзонтæ алы мыггагæй дæр алы аз дæр Цъайæ истой хъалон. Чи куыд цæрæгдæр уыди, афтæ дзы стырдæр хъалон истой. Иуафон, дам, Айларты Ростъом йæ мадæн загъта Цæрадзонты ссæуыны агъоммæ, зæгъгæ, мын æртæ мæрты хъæбæрхор æмæ мæнауæй цæкуытæ скæн. Мад ын цæкуытæ скодта æртæ мæрты (мæрты ссæдз джиранкайы цыди). Ростъом сæ схаста

мæсыгмæ. Мæсыгæн уыд иу дуар, йæ хуылфы та —æртæ хатæны. Уæллагмæ сбырыди, йæ гæртæ йемæ саста, йæ цæкуытæй дæр æмæ сæ уым сæвæрдта. Ныр, Айлартам сæхимæ та хорз урс баст куыдз уыди, бирæгъы хуызæн.

Хъалон исынмæ куы ссыдысты Цæрадзонтæ, уæд Ныхасы æрбастысты. Адæмæй сын алчи йæ хъалон Ныхасмæ ласта. Ростъом та адæмы кæрон лæууыд æмæ йæм дзурынц:

— Цы ми кæныс, цæуылнæ ласыс дæ хъалон?

— Ныртæккæ йæ æрбаласдзынæн, — рацыди, сæ урс куыдзы хъуырыл бæндæн бабаста æмæ йæ баласта. Уыдон æм дзурынц; цы ми кæныс, дæумæ куы кæсæм. Уый дæр сын афтæ, мæнæ уын æрбаластон æз дæр мæ хъалон. æмæ сыл куыдзы суагъта. Йæхæдæг алыгъд. Йæ фидармæ сбырыд. Уырдаем ыл æртæ æхсæвы 'мæ æртæ боны фæхæцыдысты. Сæ къухы куы ницы бафтыд, уæд æй ныууагътой æмæ ацыдысты.

Уæдæй фæстæмæ Цæрадзонтæ Цъаймæ хъалон исынмæ нал суандыдысты. Ростъом сæ фæгад кодта, куыдз сын кæй баласта, уымæй. Ростъом йæхæдæг та мæй нæ рауæндыд йæ фидарæй рахызын. Уым цæкуытæй фæцарди.

1896 азы гуырд Дзалаты Хадзымæты чызг Еленæйы ныхæстæй йæ 1962 азы 14 августы Цъайы ныффыста Цагъаты Анастасия Еленæ у хæдзары æфсин. Ис æм чысыл ахуыр-гонддинад.

ЦÆРАДЗОНТÆ АДÆМЫ КУЫД ÆФХÆРДТОЙ

Цæрадзонтæ раздæр Цъайæ хъалон истой. Баситæм уыд æртæ 'фсымæры. Цетæ сæ хуыдтой фыды номæй. Сæ кæстæр æфсымæр Саг хуынди, иннæты нæмттæ нæ зонин. Уыцы æфсымæртæ Цæрадзонты уæлæмæ нæ уагътой. Мыггаг сæм сæхæдæг дæр хæрам уыдысты. Уæд мыггаг сæхæдæг, иу рæсугъд чынды сæм уыд æмæ уымæн балæгъстæ кодтой, ды дæхимæ басай хистæр æфсымæры, зæгъгæ. Изæрæй адæм холлæгтæ куыд æвæрдтой фосæн, афтæ йæ чынды басайдта хæдзармæ. Мыггаджы лæгтæ та йæ хъуыды дардтой æмæ йæм уырдаем бабырстой æмæ йæ кæрдтæй скарстой.

Иннæ æфсымæр та хос æрбаласта Хос куы 'рбаласта, уæд йæ гæртæ фелвæста æмæ сæ йæ разы авæрдта. Йæхæдæг хос йæ хъæбысы фелвæста æмæ йæ мусонгмæ¹ бахаста. Йæ ус та мидæгæй уыди, йæ уæлæ сау зæлдаг кæлмæрзæн æмæ сау къаба.

¹ Мусонг—афтæ хонынц хосдон сара Цъай.

Куыддæр уый хос бахаста, афтæ йе 'рвадæлтæ та æдде сæ алыварс æртыхстысты. Ус æй бамбæрста æмæ дзуры йæ лæгмæ: — Сфæнд дыл кодтой, лæгай, æнхæлдæн.

Лæг уæд усы къаба акодта, йæ кæлмæрзæн ын дæлиау абаста 'мæ рацыди. Фæлæ йын къаба йæ къæхтæ не 'мбæрзта 'мæ йæ базыдтой. Куыддæр ракасти мусонгæй, афтæ йыл ныккалдтой æмæ йæ амардтой.

Æртыккаг æфсымæры — Саджы — куыдæй ардтой, уый нæ зонын.

Адæмы æхсæн ахæм ныхас баззади, Цæрадзонтæ Цеты фыртты сæхи мыггагæн амарын кодтой, зæгъгæ.

Уæдæй фæстæмæ Цæрадзонтæ хæлон истой Цъайæ, цалынмæ сын Ростъом куыдз нæ баласта, уæдмæ.

Уый дæр Дзалаты Еленæйы ныхæстæй фыст 1962 азы 14 августы.

ЦÆРАДЗОНТЫ СТЫР ДЗЫРД

Фыццаг заманы Уæрæсейы тыхджын паддзах ис, зæгъгæ, хабæрттæ цæуын куы байдыдтой, уæд Цæрадзонтæ загътой: «Махæн паддзах цы кæндзæни, мах фондзыссæдз топпæхсæджы куы стæм!» Уыцы ныхас паддзахмæ ныхъхъуысти. Æмæ паддзах дыууæ полчы раывыста æмæ сын бафæдзæхста: иу полкъ уал Салыгæрдæны лæууæд, иннæ сæм бацæуæд Уыдоны бон сын куы ницы бауа, уæд дыккаг дæр бацæуæд Кæд дыууæ полчы дæр ныццæгъдой, уæд сæм арвитдзыстæм æндæр тых.

Иу полкъ Салыгæрдæны ныууагътой. Иннæ æрбацыд æмæ Уæлладжыры комы Цæллагты цырты цур æрæнцади, кæрдзын бахæрæм, зæгъгæ (Цæллагты цырт ис зæронд Бызыхъæуы баккоммæ доны фаллаг фарс). Уыцы ран сæ хæринагтæ хæрынц æфсад Иу ирон лæг та сын фæндагамонæг уыди. Бызыхъæу Асинты сæрма² æрбацыдысты зæрондæй, ногæй, сывæллонæй æфсадмæ кæсынмæ. Дис кодтой, цавæр адæм сты, зæгъгæ.

Уæд ирон афтæ зæгъы æфсады хицауæн: уæлæ уым (ома Асинты сæрыл) фæндаг ис. Хицау ыл ныххурди, уым цæй фæндаг ис, ууылты сыр дæр куы не 'рцаудзæни. Уæд сæм ирон фæндагамонæг хъæр кæны:

— Гъей, исчи ма уæ æруайæд, мæнæ хицауы нæ уырны, уым фæндаг ис, уый!

²Асинты сæр— къæдзæх зæронд Бызыхъæуы фале.

Уæд æртаhti уыцы фæндагыл мæ фыдыфыд — Мæхæмæт Бутатæй — æмæ хицауы раз алаууыд

Хицау ын сызгъæрин фондз сомы авæрдта æмæ йæ фырцинæй уыцы Асинтыл стаhti лæг.

Уæд ирон фæндагамонæг Цæрадзонтæм хабар барвыста, мæнæ уæм паддзах иу полкъ æфсад фервиты, уыйбæрц та ма дзы Салыгæрдæны ис æмæ уæхи цæттæ кæнут, не 'дылы зондæй фæрæдыдыстæм! Æфсад сæ ныууагътой, æнæ иу гæрахæй аивгъуыдтой.

70-æздзыд Бутаты Алыксийы фырт Хъайтыхъойы ныхæстæй йæ 1962 азы 19 августы ныффыста Цагъаты Анастасия.

ЗДЖЫДЫ РÆСУГЪД

Зджыды рæсугъды рæстæджы ам бирæ цæрæг адæм уыди. Бадилатæ тыхджын уыдысты, æмæ Уæлладжыры Тæгиатæ фондзыссæдз барæгæй æрбацыдысты хуымгæрдæны æмæ чызгмæ барвыстой:

— Рацу æмæ нæ равзар, кæмæ дæ фæнды, уый. Кæд нæ рацæуай, уæд та дæ не 'взæрдæрæн ахæсдзыстæм.

Чызг сæм нæ ракасти. Уыдон сæ бæхтæ хуымтыл аскъæрдтой æмæ æнхæлмæ кæсынц. Уæд æм йæ мад бацыд æмæ йын загъта:

— Цæуылнæ сæм ракæсыс, адæмы фæллоу цæуыл сафын кæныс?!

— Уыдонæн сæ сæрак дзабыртæ 'мæ урс куырæттæ æнгом дарын хъæуы, æмæ уый мæ бон нæу. Фæлæ цъæх джебена куырæты бадт кæуыл кæны, йæ хуызарм æрчыи сæрак дзабыры бадт, æз ахæммæ цæуын.

Стæй къулыбадæг усы фырт йæ мадæн загъта:

— Мæнæ ма мын мæ джебена хорз бампъуз.

Къулыбадæг ус æнæсæрæн кæм уыдаид æмæ йын йæ дарæс хорз бампъызта. Лæппу райсомæй джебена 'мæ æрчытæ скодта æмæ Зджыды рæсугъды мæсыджы рæзты ссыди. Чызг æм радзырдта:

— Рацу, бафидауæм.

Лæппу бацыд, æмæ бафидыдтой. Куы бафидыдтой, уæд дыккаг бон хъæу загътой, хос кæрдынмæ абон уæртæ Сау хъæдмæ куыд рацæуæм, афтæ. Чи нæ ацæуа, уымæн йæ гал куыд аргæвдæм.

Уæд чызг (Зджыды рæсугъд) фæрынчын. Лæппу йæм бацыд æмæ йын загъты:

— Ныр куы нæ ацæуон, уæд та мын мæ гал аргæвддзысты!
Чызг ын загъта:

— Ацу, ма ныллæуу!

Лæппу дæр ацыди хос кæрдынмæ. Сихор кæнынц æмæ къуы-мæл куы рауагътой, уæд æй хистæрмæ радтой. Уый къуымæл райста 'мæ дзуры:

— Исчи уæ ацæуæд хъæумæ, нæ адæм цыдæр кæнынц.

Уæд лæппу загъта, æз ацæудзынæн, зæгъгæ. Рацыд æмæ, æфцæгмæ куы схæццæ ис, уæд ыл хъæргæнæг амбæлди, Зджыды рæсугъд амарди 'мæ адæммæ цæуын хъусын кæнынмæ, зæгъгæ. Лæппу рацыди 'мæ Суары комы иу фыййаумæ бацыди. Куы бахордта, уæд ын фыййау загъта:

— Ды кæдæм цæуыс, æз уый зонын. Æмæ мæнæ ацы фосæн се'мбис акæн æмæ йын уыдонæй хъабахъ сæвæр. Лæппу сæ нæ бакуымдта. Уæддæр æй фыййау фæстæмæ баздæхта æмæ йын нæл фыс æмæ нæл сæгъ радта, адонæй йын хъабахъ сæвæр, зæгъгæ. Уыдон куы ракодта, уæд иннæ фос йæ фæдыл ныггуыпп ластой. Лæппу уыдонимæ æрцыд æмæ чызгмæ кæугæ бацыди. Фæстæмæ куы раздæхт, уæд йæ мадæн загъта:

— Мæ мад, уæртæ уым цы фос ис, уыдонæй мæ бинойнагæн хъабахъ сæвæр, мæхицæн та мын къуырийы фаг хæри-наг срæвдз кæн.

Хæринаг ын срæвдз кодта, æмæ лæппу загъта:

— Æз цæуын æмæ дыууæйы фаг ингæн скъахын кæндзынæн, æмæ мын мæ фæндыр дæр мемæ сæвæр, стай цырагътæ æмæ хæрнæг.

Афтæмæй ингæн срæвдз кодтой. Чызджы æд фæндыр куы нывæрдтой, уæд лæппу дæр ныггæпп ласта. Бамбæрзтой сæ уым сыджытæй.

Цас ацарди лæппу ингæны, уæд калм æрбабырыд, æмæ йæм дзуры лæппу:

— О, æз ам уый тыххæй хъахъхъанæг бадын æмæ мын ды йæ риуыл схуыссай!

Калмы лæппу фæндыры тигъæй фелхъывта, æмæ йе'рдæг фæхауди. Калмæн йæ сæр абырыд æмæ æндæр калмимæ æрбаздæхт. Иннæ калм дыууæ æрдæджы кæрдзимæ сарæзта. Йæ дзыхы уыди фæрдыг, æмæ уымæй асæрфта калмы дыууæ хайы. Калм куыд уыд, уымæй хуыздæр фестæди.

Уæд лæппу загъта, ай ахæм хос кæд у, уæд Зджыды рæсугъдæн ницы уыздæн æмæ, фæрдыг цы калмы дзыхы уыд, уымæн йæ сæр фелхъывта, æмæ фæрдыг æрхауди. Лæппу йæ систа æмæ йæ Зджыды рæсугъдыл асæрфта Чызг райгас æмæ дзуры.

— Оф-оф-оф, мæнæ цы бирæ фæфынæй кодтон!

Сæ ныхас хъуысын байдыдта уæлæмæ. Хъæддзаутæ цыдысты уым фæндагыл æмæ хъæумæ куы бацыдысты, уæд загътой:

— Зджыды рæсугъды ингæнæй ныхас хъуысы.

Мады зæрдæ тæнæг кæм нæу, ныццыди 'мæ ингæнмæ байхъуыста Ныхас куы фехъуыста, уæд ссыди æмæ хъæуæн загъта

— Ныхас дзы цæуы ингæнæй. Курын уæ, рацæут æмæ сæ скъахæм.!

Хъæу æрцыдысты æмæ сæ скъахтой.

Адæмыл ахъæр и, къулбадæг усы фыртмæ мард æгасгæнæн фæрдыг ис, зæгъгæ. Чызг æмæ лæппуйæн та фæрдыг цы фæци,, уый нал базыдтой, кæрдзийыл цинтæ кæнын куы байдыдтой, уæд Паддзахад сæ тыхсын кæнын райдыдта, фæрдыг ссарут, зæгъгæ. Уæд Шахы 'фсæдтæ æрбацыдысты æмæ Нутты³ зæхх сыхырнайæ балуæрстой, фæлæ фæрдыг не ссардтой. Уыцы зæхх лорст у, уый ныр дæр бæрæг у: дур дзы нæй.

Куы нал сæ уагътой, ссарут фæрдыг, зæгъгæ, уæд чызг дæр æмæ лæппу дæр сæхи амардтой. Баныгæдтой сæ, æмæ сæ ингæныл сызгъæрин тала æмæ æвзист тала суагътой æмæ кæрдзийыл здыхсгæ ссыдысты.

*95-аздзыд шахтер-пенсиисæг Цæгæраты Агойы фырт
Дæхъойы ныхæстæй йæ 1962 азы 8 августы Дæллаг Зджыды
ныффыста Цагъаты Анастасия.*

ÆНÆЗÆНÆГ УС ÆМÆ ЛÆДЖЫ АРГЪАУ

Цардис æнæзæнæг ус æмæ лæг. Уыди сæм бирæ фосы рæгъæуттæ. Лæг-иу ацыдис æмæ-иу сæм иу тигъæй фæкастис. Иу бон куы уыдис, уæд йæ усмæ дæуры:

— Æз та нæ фосмæ акæсон, æмæ мын иу чысыл къæбæр авæр.

Куы ахордта, уæд йæ лæдзæг айста æмæ араст. Цы тигъæй сæм каст, уырдаем ссыди. Кæсы æмæ фос дæр нæ, иу дæр нæ, ницыуал дзы уыди. Лæг цæуын байдыдта дарддæр æмæ хохы цъупмæ ссыдис. Кæсы, æмæ залиаг калм фосы алыфарс æртыхстис, фосы æддæмæ нæ уадзы. Зæронд лæг бакатай кодта: ныр æм цæуон, æмæ мæ фос сæфынц. Ма йæм цæуон, æмæ уæддæр— мард æмæ мард Æмæ ныццыди фосы цурмæ. Дзуры калммæ:

³ Нуттæ— зæхх Дæллаг Зджыды. Сæ уæлмæрд дæр уыцы зæххыл ис

— Дæлæ хъал, мæ фосы мын сыдæй цæуыл марыс?

Æмæ йæм калм дзуры:

— Æз хъал куы уаин, уæд мæ ам сæрдыгон хур нæ судзид!

Лæг фæстæмæ лæдзæг йæ сыдзыл раласта æмæ раздæхти.

Калм æм фæсте дзуры:

— Фæлæуу-ма! Де 'ппæт фос дæр мын дæттыс, æви, сæ астæу цы урс уæрыкк ис, уый?

Зæронд лæг ахъуыды кодта æмæ загъта: цæй се 'ппæты бæсты йын урс уæрыкк радтон. Радта йын æй, æмæ калм фос рауагъта. Фос быдырты ныппырх ысты æмæ хизынц. Лæг сæхимæ æрцыд, æмæ йæм хъæу згъорынц хæрзæггурæггаг:

— Лæппу дын райгуырди!

Лæг нæ цин кæны— кæй у, уымæн хайыр уæд, зæгъгæ, загъта: бамбæрста, уый калмæн лæваргонд кæй у, уый.

Лæг æнкъард кæны. Ус ын загъта: адæм ныл цин кæнынц, хорз ныл æрцыди, ды та сагъæсы аныгъуылдтæ, зæгъгæ. Уæддæр лæг хабар нæ хъæр кæны.

Лæппу уайтагъд айрæзтис. Æмæ иу бон йæ фыд Баймæ дзуры:

— Бай, æппын дæм иу бæх никуы ис, æз балцы фæцæуин.

Æмæ йæм дзуры Бай:

— Куыд нæ мæм ис?! Быдырты ныккæнæн куы нæ ис мæ бæхты æмæ галты рæгъæуттæн! Уæртæ къулауæй идон райе æмæ йæ батил рæгъауы кæронæй. Чи дæм æрбацæуа бæхтæй, ууыл саргъ сæвæр.

Ацыди лæппу 'мæ рæгъауы кæронæй идон батылдта. Иу æвзæр гæбæрбарц, гæбæрдымæг бæх æм æрбацыди. Лæппу йæ фæстæмæ атардта. Уидон та батылдта дыккаг хатт, æмæ та йæм фæстæмæ уыцы бæх æрбацыди.

Уæд æй лæппу раласта. Ныхсадта йæ сапонæй, ныссыгъдæг æй кодта, саргъ ыл сæвæрдта æмæ йыл сбадт. Бæх æй æртæ хатты уæларвмæ фехста, æртæ хатты - дæларвмæ. Уæд æм лæппу дзуры:

— Ды мын бæхæн сбæздзынæ!

— Ды та мын барæгæн бæздзынæ,— загъта йын бæх дæр.

Араст лæппу æмæ, уæларв Куырдалæгонмæ авд цæды галтæ цы фæрæзтой, уыйбæрц æфсæйнаг сласта, лæдзæг мын скæн, зæгъгæ.

Æмæ йæм æрæппæрстой лæдзæг. Батылдтытæ йæ кодта æмæ сæм æй фæстæмæ нынтыхта, уæ куырдадз басыгъд, ай цы скодтат, тæрхъус марынæн дæр куы нæ бæззы, зæгъгæ. Уæд сæм ноджыдæр авд цæды æфсæйнаг сласта æмæ

цыппæрдæс цæды æфсæйнагæй лæдзæг скæнын кодта. Æрæппæрстой та йæ æмæ лæдзæг зæххы нынныхсти. Лæппу йæ фелвæста Атылдтытæ йæ кодта æмæ йæ бæхы фæсарц бабаста

Араст ис. Иу ран иу талынг скъæтмæ бацыди тыгъд быдыры. Уым— хæд-зилгæ уæхст, йæхæдæг йæхигъдауæй зилы æмæ физонæг фыцы. Уалынмæ скъæтмæ æрбацыд иу лæг. Лæг— дæргъмæ уыдисн, уæрхмæ— улынг. Дзуры лæппумæ:

— Æгас цу, Байы фырт Батыр!

Уый дæр æм дзуры:

— Æгас цу, дæргъмæ — уыдисн, уæрхмæ— улынг!

Физонæгæй ахордтой. стæй уæд, дæргъмæ — уыдисн, уæрхмæ— улынг чи у, уый Батырмæ дзуры:

— Хæрын куыд хъæуы, хъазын дæр афтæ хъæуы.

Æмæ фæхъæбысæй-хъæбысмæ сты æмæ Уылынджы бабаста къуымы Батыр.

Уалынмæ та æрбацыд иу хæлын лæг хæлын худ, хæлын бæхыл. Уый дæр та загъта:

— Байриай, Байы фырт Батыр!

Батыр дæр ын загъта:

— Æгас цу Хæлын лæг, хæлын худ, хæлын бæх!

Уымæ дæр та фæхъæбысæй-хъæбысмæ сты, æмæ Хæлын лæг Батыры бабаста, йæхæдæг алыгъд.

Æртæ халоны ратахы æмæ сæ иу хъуахъхъ кæны:

Дæлæ Дæргъмæ' — уыдисн, уæрхмæ — улынг бастæй лæууы!

Иннæ дæр хъуахъхъ кæны:

— Дæлæ Байы фырт Батыр дæр бастæй лæууы!

Иннæ халон хъуахъхъ кæны:

— Æмæ уымæн хос нæ зоныс?! Æртæ хурыскасты йæ сæрай ламаз скæнæд, æмæ уæд феуæгъд уыдзæнис.

Афтæ бакодта Батыр, æмæ уæд феуæгъд Уылынджы атындытæ кодта Батыр, ды, дам, мыл æй сардыдтай Хæлын лæджы. Йæхæдæг йæ бæхыл сбадт æмæ араст. Бахæцæ иу ранмæ. Уым талынг скъæты кæлмытæ, гæккуыритæ, хæфсытæ хъуырдухæн кодтой. Иу калм йæ фындзыхуынчы йæ къæдзил стбыста æмæ чызгæй рахызти. Уæд лæппу чызджы фæрсы:

— Адон цы сты, цавæр сты?

Чызг загъта:

— Уыдон дæр сты мæн хуызæн адæм, сылгоймæгтæ, нæлгоймæгтæ.

— Цæмæн афтæ сты?

— Уæртæ Терчы был ис къамбец. Уый нæ хæргæ кæны æмæ афтæ алыхуызты стæм.

Уæд Батыр чызджы йæ фæсарц сæвæрдта æмæ араст ысты. Хидмæ куы бахæццæ, уæд чызг нал куымдта, бахæрдзæни нæ, ма ацу, зæгъгæ. Батыр лæдзæг йæ къухмæ систа. Фæцæуы доны сарты хидыл æмæ йæм къамбец дзуры.

— Чи куыдз, чи хæрæг, чи фæцæуы?! Мæ сарты маргъ тæхын куына уæнды!

Уæд æм дзуры Батыр:

— Æз куыдз дæр нæ дæн, хæрæг дæр нæ дæн. Зæххон лæг дæн æмæ мæ фæндагыл цæуын.

Æмæ къамбец фæхъихъхъи кодта, уæдæ цы фæцæуай, уый дæм бæрæг уызæни, зæгъгæ. Батыр дæр ыл йæ лæдзæг ныппæрста. Къамбец ма иу богъ фæкодта, стæй дзыхъмард фæци.

Уæд Батыр араст йæ фæндагыл, æмæ йæм Уастырджи дзуры, дæ къамбец ма ныуадз, зæгъгæ. Акъæртт æй кодта Батыр æмæ дзы фистæг адæм уæд, уæрдонджын уæд, бæхджын уæд цас фæцыди, уыдонæн кæрон нæ уыди. Уыдон уыдысты, къамбец кæй фæхордта, уыцы адæм.

Ссыди сæхимæ Батыр. Йæ мад æмæ йæ фыд тынг низзæронд ысты, рахизынæн дæр нал уыдысты. Æмæ сæ сæ чынды нымæтын ехсæй ракъуырда Уыдон чызг æмæ лæппу фестадысты.

Чъиппа хæрæгыл!

*67-аздыд Бесолты Æфсимахуæйы фырт Бачейы
ныхæстæй йæ Уæллаг Галоны 1962 азы 12 августы ныффыс-
та Цагъаты Анастасия.*

*Бачче у шахтер, пенсиисæг. Уый ацы аргъау фехъуыста
йæ фыдыфыд 155-аздыд Бесолты Басайæ.*

ДЗАНÆГАТЫ ТАУРÆГЪ

Дзанæгата æртæ æфсымæры уыдысты: Хъасболат, Дзамболат æмæ Хъамболат. Джимарайы цардысты. Хор куы 'ркарстой, уæд най кодтой. Кæри самадтой. Дымгæ нæ кодта. Æмæ цалынмæ дымгæ рацæуа, уæдмæ уал цуаны суайæм, зæгъгæ, ацыдысты. Ауадысты æмæ саг фæцæф кодтой. Саг нæ ахауд æмæ йын йæ тугвæдыл цæуын байдыдтой. Куы 'ризæр, уæд сæм ныхъхъæр чынди:

— Дзанæгата, абон ын ницыуал бакæндзыстут, фæлæ райсом хур фыццагдæр цы хохыл æрбакæса, уæ сырды мард уым уызæни.

Уым æхсæвиуат бакодтой. Куы 'рбабон, уæд кæсынц æмæ, хур раздæр кæм сæмбæлд, уыцы хохмæ сæхи сарæзтой. Схæццæ йæм сты, æмæ дзы иу лæгæт зынди. Бацыдысты йæм Сæ хистæр

Дзамболат кæсы, æмæ дзы авдæны сывæллон баст. Æндæр дзы змæлæг нæ. Дзамболат та-иу куы æрфынæй, уæд хъисын фæндыры хъæрæй йеддæмæ ницæмæй хъал кодта. Уым æй хуыссæг æрцахста. Уæд сывæллон ныккуыдта авдæны:

— Уæ, дада, афтæ мын куы загътай, Дзамболаты стугыйы магъзæй дæ схæсдзынæн Ныр мæнæ дæ хуыссæны куы хуыссы!

Дыууæ æфсымæры уый куы фехъуыстой, уæд ныккатай кодтой. Кæсынц, æмæ къулыл хъисфæндыр. Уый ахъир-хъур кодтой, æмæ Дзамболат фехъал и.

— Цæмæн мæ сыхъал кодтат?

— Мæнæ ма байхъус.

Уæдмæ сывæллон ныккуыдта:

— У, у, дада, афтæ мын куы загътай, Дзамболаты стæджы магъзæй дæ схæсдзынæн, æмæ ныр мæнæ дæ хуыссæны хуыссæгæй куы бафсæст.

Куы йæ айхъуыста Дзамболат, уæд сывæллоны æд авдæн радавта æмæ йæ хохы сæрæй ныддыввытт ласта æмæ ныппырх.

Уалынмæ кæсынц æмæ иу сауджын лæгæтмæ æрбацæуы, æнæхсæст бæлас йæ иу уæхскыл, саджы мард —йæ 'ннæ уæхскыл.

Сауджын куы 'рбахæццæ, уæд Дзамболатимæ фæхъуыраей-хъуырмæ сты, æмæ йæ Дзамболат апырх кодта æмæ йæ хохæй фехста. Сæ саджы мард ахастой. Æндæр фæндагыл рауадысты æмæ иу ран, иу ныккæндгондмæ бахæццæ сты. Йæ разы бæхбæттæн. Бæхбæттæныл фыст: «Дзанæгата, мæ мадырвадæлтæ, Джериаты уайыгæн мын мæ туг ма ныуадзут!»

Ныккæндмæ ныххызтысты. Уым агъуыст. Агъуысты сатæгсау зачъеджын лæг уæлгоммæ мардæй лæууыди. Мардæй йæ куы федтой, уæд Джериаты уайыджы агурæг рараст сты. Цæуын байдыдтой, цæуын байдыдтой хæхтыл, къæдзæхтыл æмæ иу лæгæн йæ къæхтæм схæццæ сты. Уый дæргъæй лæууы, йæ сæр ын нæ уынынц. Уыдон скуывтой:

— А, Хуыцау, ай нын уырдыгæуыгæйæ фенын кæн!

Сæ курдиат сын Хуыцау фехъуыста, æмæ стыр лæг слæууыд сæ разы. Йæ сæр ын нæ уыдтой, афтæ бæрзонд уыд Уый сæм дзуры:

— Курдиат, Дзанæгата, сымах йеддæмæ никæмæ и, æмæ мæ Хуыцауы тыххæй æруадзут, ма мæ лæууын кæнут.

Уæд æм Дзамболат дзуры:

— Æруадздыстæм дæ, фæлæ йæ кæд зоны, уæд Джериаты уайыг кæм цæры, уый нын бацамон.

— Ницы йын бакәндзыстут. Мәнә әз цәййас ләг дән, уый уынут. Әмә мә сылгоймаг мә фарсмә хуыссыд, афтәмәй мын әй ахаста. Әмә йын әз ницы бакодтон. Сымах бон дәр ын ницы бауыздән.

— Уый дә хуыддаг нәу, амонгә нын әй бакән, — дзуры та Дзамболат.

— Уарппы фидары коммә бахәццә уыздыстут уәйыгән йә рәгъаугәстәм Уыцы рәгъаугәстә уәйыг фәхаста. Уыдоны бафәрседзыстут, әмә уын бацамондзысты йә цәрәнбынат.

Уәд әруагътой стыр ләджы. Уый фәстәмә әрхауд әмә та амарди. Сәхәдәг ацыдысты Уарппы хохмә. Комы фый-йәутты фәрсынц, кәм цәры Джериаты уәйыг, зәгъгә. Уыдон сын загътой: уалә хохы ләгәты цәры; иу әхсәв әмә бон хуыссы. Иә ләгәтән ис әфсәйнаг дуар.

Ссыдысты әмә, дуармә куы схәццә сты, иунаг Хуыцау Дзамболатән йә хуыссәг гәе уәдмә әрхаста. Бафынәй. Хьамболат әмә Хьасболат та катый кәнынц: цы ма йын бакәнәм, куыд әй сыхъал кәнәм?

Ныр Джериаты уәйыг та дуары хьәрмә хьал кодта, әндәр ницәмә. Уәд Хьамболат әмә Хьасболат дуары гуыдырыл рахәцыдысты әмә йә ратыдтой. Афтәмәй Джериаты уәйыг фехъал и. Уәйыг ракасти. Дзамболаты нә федта, фәлә Хьамболат әмә Хьасболат лидзынмә куыд фесты, афтә сә уый фәсте расырдта.

Лидзынц, лидзынц, лидзынц. Уәйыг сә фәсте суры. Уалынмә Дзамболатән йә сыхъалафон әрцыди. Ракасти. Ләгәты дуар — гом Мидәмә йәм бацыд әмә дзы— ничи. Йе 'фсымәртә дәр уым — нал. Уәд сә фәдыл ратахти. Фый-йәуттә йын дзурынц, мәнә сә ам фаләмә фәсуры, зәгъгә. Ныр уәйыджы дуар дәр йә уәхскыл. Суры сә әмә сә әрәййәфта, әмә уәйыгыл әфсәйнаг дуар суагъта әмә дыу-уә дихы фәци, йә ронбастәй уәләмә ма сагъдәй аздад Стәй йе 'фсымәрты әрсырдта әмә сә әрцахста. Уыдонәй афтә сә уәйыг суры әмә ма лыгъдысты. Фәстәмә сә скодта. Бацыдысты уынәргъгә ләгәтмә. Уым та — зәронд куырм ус, Джериаты уәйыджы мад. Усмә ахәм курдиат уыд, әмә-иу куы рату кодта, уәд цәджынды иннәрдәм хызт йә ту. Ус сәм дзуры:

— Дзанәгатә стут әмә, цалынмә Дзамболат хәйрәджыты паддзахы чызджы йәхицән усән әрхәсса, уалынмә зәххыл ма сәмбәләд! — Йәхәдәг рату кодта, фәлә Дзамболат йә ных цәджынды сарәзта, әмә ту цәджынды иннәрдәм

атахти. Дзамболатыл нә сәмбәлд. Уәд әм Дзамболат бауад әмә йын йе 'фсәртә стыдта.

Уәйыджы мулк сәмбырд кодтой. Дзамболат дзырд радта, уәйыг кәй фәхаста, уыцы адәмән:

— Цалынмә әрыздәхон, уәдмә адон хьахъхәнүт.

Цәуын байдыдта, цәуын байдыдта Дзамболат, әмә иу ран иу тымбыл мәсыджы цьупп зыны. Бацыди мәсыгмә. Хәрдмә ссәуән әм нәй. Курдиат әм кәм уыди, уым Хуыцаумә бакуывта:

— Хуыцау, уәдә мә мәлдзыг фестын кән!

Мәлдзыг фести. Бырын байдыдта әмә сгәпп ласта мәсыгән йә цьупмә. Бабырыд агъуыстмә. Уым та цы уыд, афтә фести Дзамболат. Уыны: фәсдуар чызг йә сәр кәсәнмә фасы. Әмә кәсәнмә чызгмә йәхи равдыста Дзамболат. Чызг кәсән зәххыл нытътәпп ласта:

— Кәсәнты фыддәр фәу, Дзанәгаты Дзамболаты мын мә цәстытыл цы уайын кәныс! Ардәм мын уари йе стәгдар дәр куы нә схәсдән!

Дыккаг кәсән та әрәвәрдта чызг әмә та фасы йә сәр. Уәд әм Дзамболат йәхи равдыста, әз мәнә дән, зәгъгә. Әмә лидзынвәнд скодтой. Чызг загъта:

— Цыдәриддәр ис хәдзаны дзаумайә, кьоппайә, иууылдәр сә дәлгоммә әвәрын хьәуы. Кәннод фәдис хьәр кәндзысты әмә нә аирвәздзыстәм.

Хәдзаны дзауматә иууылдәр дәлгоммә әрфәлдәхтой. Сәхәдәг әрчыаджы султгыйыл абадтысты, чызджы фәсдзә-уин ләппуйы дәр семә ракодтой әмә ратахтысты. Кәмдәр ма фаджысты иу уидыджы саст уәлгоммәйә баззад Уый фәдис ныцъцәхахст ласта, әмә сә әхсын райдыдтой хәйрәджытә. Дзамболат дәр сә әхсы. Къәдзәхтәй туджы зәйтә уайы. Туджы зәй иу ләджы раласы. Ләг куы фәхьил вәййы, куы фәаууон вәййы. Куы та фәхьил, уәд Дзамболаты фехста әмә фәмард Чызг кәуын байдыдта, уәдә мын фәстәмә бацәуән дәр куы нә ис әмә ай уәддәр баныгәнон, зәгъгә, әмә йә кьодәхты бын кәны. Уәд иу кьодах ахьил кодта, әмә йә бынәй мыст агәпп ласта. Ай та ма мә цы мәстәй мары, зәгъгә, чызг мысты фәмард кодта. Уалынмә әндәр мыст рауад әмә йәм чызг кәсы, әмә уый мард мысты алыварс разил-базил акодта, стәй кәрдәджытыл зилы. Иу кәрдәг стыдта әмә йә мард мыстыл асәрфта. Мард мыст райгас, әмә дыууәйә дәр фәлидзынц. Чызг сә асырдта. Дыууәйы дәр фәмард кодта, әмә сын сә кәрдәг байста. Әрбахаста йә әмә дзы Дзамболаты расәрф-басәрф кәны. Дзамболат райгас:

— Æллаæх, æллаæх, мæнаæ цас фæхуыссыдтæн!

— Нас?! Дæлæ уымæ байхъус! Уый кусæг лæппу къæдзæхы тигъыл бады æмæ зары:

— Мæнаæ цæрынаæй-хæрынмæ кусæгæй кæмæн фæцыдтæн, бакæсын кæмæ нæ уæндыдтæн, уый мын сылгоймагæн куыд баззæди!

Дзамболат æм фæмæсты. Ауади йæм æмæ йæ къæдзæхæй аппæрста. Сæхæдæг рацыдысты. Мысты кæрдæгæй дæр семæ рахастой. Æрцыдысты Джериаты уæйыджы бынатмæ. Уым цы мулк уыди фосæй, уыдон дæр рахастой, афтæмæй рацыдысты. Стыр лæджы райгас кодтой æмæ йын йæ сылгоймаджы радтой. Иннæтæй алчи йæ бынатмæ æд мулк ацыди. Сæ хæрæфырты дæр райгас кодтой ныккæнды æмæ йын йæ усы радтой.

Сауджыны лæгæтмæ æрбацыдысты. Уым цы мулк уыди, уый дæр рахастой. Йе 'фсымæртæн дæр уыцы адæмæй устытæ равзæрста. Сæ саджы мард рахастой сауджыны лæгæтæй æмæ сæ хæдзармæ æрфардæг ысты. Сæ кæри ссыгъдæг кодтой. Æмæ ма абон дæр хъæздэгæй цæрынц Дзанæгатаæ.

1884 азы гуырд Хæдарцаты Иласы фырт Никъалайы ныхæстæй йæ 1963 азы 23 сентябры Гуысырайы ныффыста Цагъаты Анастасия.

ИУНÆДЖЫ КАДÆГ

Иунæг баззæди, иунæг лæппу, Хæмыцы фырт, æмæ йæм ныхъхъæрчынди:

— Гъей мæгуыр Иунæг, цæй мæгуыр дæ, ахсæв æхсæвы дæ æртæ хъуыддаджы кæнын куы хъæуы! Æнæ кæнгæ та дын сæ уæвгæ нæй! Æппæты разæй дæм цæудзысты дæ фыды лымæнтæ дыууæ дыууадæсæй. Уыдон дæ суазæг кæнын хъæуы. Дыккаг та — дæ фыды марæг, Сау айнæджы æлдар. Хъылмайы комæй хидыл цæудзæни. Йæхи кардæй йеддæмæ йын адзал ницæмæй ис; уымæн дын амал хъæуы. Æртыккаг — дæ фыд гуыбынмæ дæуæн фидыд кæимæ уыд уый ахсæв чындзы цæуы. Уымæ дæр дæ цæуын хъæуы, дæхи цæмæй бауа, уый тыххæй.

Уæд æм фæзындысты йæ фыды лымæнтæ. Суазæг сæ кодта. Схуыссын сæ кодта. Рараст и Хъылмайы коммæ. Хæмпæлы хиды бынмæ бабырыд. Æрбадти. Уалынмæ иу барæг æрбацауы, йæ сауæй бæстæ кæмæн ныссау, ахæм. Æрбахæцца хидмæ, æмæ бæх хуыррытт кæны, нæ комы хидыл. Барæг æй ныццафтæ кæны:

— Гъетт, дæ бындар фæдæ, Хæмыцы фырт йеддæмæ мын туджджын куы нæ ис, уымæн та нырма йæ хъуымыз йæ донгæмттæй куы кæлы, уæд дзы цæмæй тæрсыс?!

Бæх куы нæ цыди, уæд æм иунæг лæппу рацыди хæмпæлæй. Барæг æм дзуры:

— Цы дæ, цавæр дæ?

— Мæхицæн кард кæнын, æмæ мын Сау айнæджы æлдармæ хорз кард амонынц æмæ уымæ цæуын. Кæм цæры, уый нæ зонын. Бафæлладтæн æмæ ам бадын.

— Уый æз дæн.

— Уæдæ мын дæ кард фенын кæн, дæ хорзæхæй. Æз ыл ныв скæрдон.

Уый йæм кард систа æмæ йæм æй йæ комырдыгæй дæтты.

— Йæ фистонырдыгæй мæм æй радт.

Æлдар æм фистонырдыгæй кард радта.

Иунæг æй зæххыл æрæвæрдта, æмæ йыл ныв скарста. Стæй кардмæ кæсы, æмæ — йæ комæй къæртт хауд Иунæг дистæ кæны:

— Ай хуызæн ма кард уыдзæни, фæлæ йæ ком цы кодта?

— Мæрдты хæрæджы тъæнгтæ бахæрæд! Уый Хæмыцы куы мардтон, уæд мын йæ ком фæкъæртт ис йæ дæндæгтыл.

— Гъер кæцырдæм ацауон, уый нал зонын æмæ мын, хур чердыгæй скæсы, уый бацамон.

Сау айнæджы æлдар йæхи куыд фæзылдта хурыскæс-нырдæм, афтæ йын йæ бæрзæй ныцъыкк ласта Иунæг, æмæ æлдары сæр атахти. Æлдарæн йæ дзаума йæ бæхыл рахаста æмæ сæ йæ хæдзармæ схæцца кодта. Кæсы, æмæ ма йæ фыды лымæнтæ хуыссынц.

Афснайдта бæх, дзауматаæ æмæ фæстæмæ фæраст и. Ныр цæуы чызгмæ, кæм цæры, уый дæр нæ зоны, афтæмæй. Иу ран иу урсзачъе зæронд лæг йæ размæ фæци. Цæуынц иумæ, æмæ йæ зæронд лæг фæрсы, кæдæм цæуы лæппу, уымæй. Иунæг ын йæ хабар радзырдта. Уæдæ æз дæр демæ цæуын æмбалæн, иунæгæй куыд ацаудзынæ?— загъта йын зæронд лæг.

Цæуынц, æмæ иу ран лæгæн куыройы фыдтæ йæ уæрджы-тыл, афтæмæй дыууæ тæрхъусы суадзы, æмæ та сæ фæстæмæ асуры 'мæ сæ рацахсы. Ай нæ бахъæудзæн, зæгъгæ, загътой бæлццæттæ æмæ йæ семæ акодтой. Цæуынц, цæуынц æмæ та иу лæг йæ иу фарсыл хуыссы, йæ хъус зæххыл дары. Дзурынц æм, цы ми кæныс, зæгъгæ, æмæ йæ къух батылдта: «С-с-с-!» Дæлзæххы, дам, дæлимонтæ тæрхон кæнынц æмæ, дам, уыдонмæ хъусын. Зæронд лæг та Иунæгмæ дзуры:

— Ай дæр нæ бахъæудзæн æмæ йæ немæ акæнæм!

Акодтой йæ семæ. Иу ран та иу лæгæн фат æмæ æрдын йæ къухы, афтæмæй иу ран æрбады æмæ ныхъхъавы, стæй та атæхы æндæр ранмæ. Уым дæр та æрбады æмæ ныхъхъавы. Зæронд лæг æм дзуры:

— Цы ми кæныс?

— Авд хохы æдде бæлæттæ бадынц æмæ фæпырх ваййынц. Иумæ куы абадиккой, уæд сæ иу æхстæн амарин.

Ай дæр та нæ бахъæудзæн, зæгъгæ, йæ семæ акодтой. Бахæцца сты сæ фысымтæм. Чындзхæсджытæ сæ тæккæ æмбырдæй уыдысты, фæлæ кувгæ нæма скодтой.

Уæд зæронд лæг Иунæгæн бафæдзæхста:

— Чырикувæг мæ кæндзысты æмæ куывд куы фæуон, уæд ныхъхъæр кæндзынæн, сияхс æрбауайæд, зæгъгæ. Æмæ-иу цардæг лæуу, уыцы иу зыгъгъуыттæй чыритæ, нуазæн æмæ базыг куыд райсай, афтæ.

Бацыдысты. Æцæг, зæронд лæг чырикувæг фæци. Куы скуы-вта, уæд зæронд лæг ныхъхъæр кодта:

— Сиахс æрбауайæд!

Иунæг кувæггæгтыл йæхи ныццавта. Уæд чындзхæсджытæ загъд-замана самадтой, уый сияхс куы нæ у, уæд цæмæн са-хуыста, зæгъгæ. Æмæ зæронд лæг загъта:

— Цæй, уæдæ хæснагтæ скæнæм. Æртæ хæснаджы скæнæм æмæ, чи амбула, чызг уыдоны куыд бауа, афтæ.

Ууыл сразы сты. Фыццаг хæснаг уыд ахæм: дыууæ уасæджы аджы сæвæрæм бæрæггæнæнтимæ. Куы рафыцой, уæд аджы былыл кæй уасæг раздæр ныуаса, чызг уый фæуæд

Дыууæ уасæджы сæвæрдтой аджы. Рафыхтой сæ. Афтæмæй Иунæджы уасæг фæгæпп кодта æмæ аджы былæй ныхъхъи-хъыру ласта.

Не 'сразы сты ууыл.

Дыккаг хæснаг: нæ бæхтæй дыууæ кæрæдзимæ бауадзæм, æмæ дзы кæй бæх фæтыхджындæр уа, чызг уый куыд уа, афтæ.

Сразы та сты фысымтæ ууыл.

Зæронд лæг лæппумæ асидт æмæ йын загъта:

— Тагъд дæ бæхы æнæдон сасмæй байсæрд æмæ йæ æртæ хатты стулын кæн змисыл, уырыл.

Лæппу афтæ бакодта.

Уæд фысымтæ ахæм бæх рауагътой, æмæ бæстæ фæйнæрдæм пырх кодта. Дыууæ бæхы хæцынц армаццагæй, дæндагæй. Уыдо-ны бæх дуртæ тыдта, лæппуы бæх та буар тыдта. Æмæ йын уайтагъд йæ тæнтæ фегом кодта, йæ тъæнгтæ ракалдысты æмæ бæх ахауди.

Нæй, нæ та сразы сты чызг раттыныл фысымтæ. Уæд зæронд лæг загъта æртыккаг хæснаг: авд хохы æддейæ дугъ рауадзæм æмæ, кæй дугъон фæразæй уа, чызг уый фæуæд.

Сразы та сты фысымтæ. Равзæрстой къулыбадæг усы дугъы уайынаен. Адон та равзæрстой, куыройы фыдтимæ йæ уæр-джытыл тæрхъустыл чи цуан кодта, уыцы лæджы.

Къулыбадæг ус ахаста йемæ адджын хæринæгтæ æмæ ра-сыггæнæг арахъхъ авджыдзаг.

Араст сты авд хохы æддемæ. Рауадысты. Дыууæ æфцæгыл æрбахызтысты. Æртыккаг æфцæгмæ куы 'рбахæцца сты, уæд къулыбадæг ус афтæ зæгъы:

— Ныр фæрныджытæ чызг æрвитынц, фæрныджытæ чындз хæссынц, уæд мах нæхи цæуыл марæм! Æрбадæм æмæ исты бахæрæм.

Æрбадтысты æмæ йын ус арахъхъ саста йæ адджын хæрин-æгтимæ. Сæ фæллад уадзынц. Лæг арахъхъ куы анызта, уæд æй хуыссæг æрцахста

Æркув-æркув кæны. Уæд ын ус афтæ, мæнæ уал мæ уæр-джытыл æркъл кæн æмæ дæ фæллад ссæуа. Лæг æркъл кодта, афтæмæй афынæй. Ус æнцæдгай йæ уæраг саста æмæ йын авг йæ сæрыфахсæм сарæзта. Лæг хуыр-хуыр кæны. Къу-лыбадæг ус ныххоста æмæ рафардæг.

Æрæгмæ куы зындысты, уæд зæронд лæг, дæлзæхмæ чи хъуыста, уымæ дзуры:

— Айхъус-ма, цæй æрæгмæ цæуынц.

Айхъуыста æмæ афтæ зæгъы: сылы къæхты хъæр дзы цæуы, лæджы къæхты хъæр дзы нæй. Уæд авд хохы æддемæ бæлæттæ чи æхста, уымæн загъта зæронд лæг:

— Марадз-ма акæс, æппын никуыцæй ницы зыны.

Акаст уый æмæ афтæ: дыууæ хохыл æрбахызт. Æртыккаг хохыл, авг йæ сæрмæ арæзт, афтæмæй фынæйæ лæууы. Уæдæ дæ фат æмæ æрдын райс, зæгъгæ йын загъта зæронд лæг. Лæг фат æмæ æрдын райста. Ныхъхъавыд æмæ авгæн йæ хъуыр атахт. Авг куы ныппырх, уæд лæгæн æрхаудис йæ сæр æмæ фехъал. Къулыбадæг ус уым нал. Лæг уырдыгæй ратахти, æмæ ма иу хохыл æрхизын хъуыдис усы, афтæ йæ уым æрыйæф-та. Лæг йæ уæрагæй куыройы фыд айхæлдта æмæ йыл æй фæсте суагъта, æмæ усæн йæ бæрзæй фæцæф. Мæлгæ нæ акодта, фæлæ фæсур и. Лæг расæпп-сæпп кодта æмæ æрхæцца. Йæ фæллад суагъта. Уалынмæ ус дæр æрцыди.

Цы ма загътаиккой! Фембылд ысты æмæ сын чызг ратты-ныл сразы сты. Рахастой фондз æмбалæй чызджы.

Чындзхэссэгэй чызгэрвитэгэй хэлиудзыхтэй баззадысты. Иунэджы хэдзармэ йæ сфардæг кодтой. Йе ссыдмæ йæ фыды лымæнтæ дæр рабадтысты. Сæхи цæхсадтой. Уым дæр та сын зæронд лæг сæ чыритæ скуывта.

Йæ фыды лымæнтæн Иунæг Сау айнæджы æлдары гæртæ радта æмæ сæ буцæй раывыста. Йæхæдæг ма абон дæр дзæбæхæй цæры.

1963 азы 23 сентябры йæ Гуысырайы Хæдарцаты Иласы фырт Никъалайы ныхæстæй ныффыста Цагъаты Анастасия.

ÆРЫСЫ ТАУРÆГЪ

Икъаты Æрыс йæ бинонтимæ фезнаг. Æмæ сыл иуахæмы арт бандзæрста. Йæхæдæг уæлæ Бæцойты сæрмæ ссыд æмæ сæм уырдыгæй касти.

Бинонтæ басыгъдысты. Адæм сæм кæугæ куы цыдысты, уæд бамбæрста, æгас дзы кæй ничиуал у, уый. Уæд ныццыз Æрыдоны доны был Æртæ Луары зæппæдзтæм. Уым зæппадзмæ бахызт æмæ, уыцы лæугæйæ, йæхиуыл топп ныццавта къулы 'нцой. Уыцы лæугæйæ уым бахус, афтæмæй йæ мæхæдæг фæдтон.

Хосаты Гадзойы фырт Тæтæрхъаны ныхæстæй йæ 1962 азы 17 августы Дæйы хъæуы ныффыста Цагъаты Анастасия.

УИДÆГТÆ

ÆМБАЛТЫ ЦОЦКОЙЫ ФЫСТÆДЖЫТÆ

Нæ номдзыд скульптор Едзиты Сослæнбеджы фырт Руслан нæм æрбахаста æртæ фыстæджы. Сæ автор – Æмбалты Цоцко. Чи зоны, журналкæссæг дзы уадиссагæй ницы ссардзæни, фæлæ нын нæ разæгъды лæгты алы ныхас дæр зынаргъ у – сæ удзыконд, сæ зонды рухс нæм дзы ирддæрæй разыны. Фыстæджытæй иуæн йæ дзырдтæ нæ равзæрстам – рæстæг йæ кæнон бакодта, рæмпæг къаннæг гом фыстæгæй сыхырна сарæзта æмæ ма дзы маенæ ацы рæнхъытæ райхалын нæ бон баци. «Мæ зынаргъ Георги, дæ дыууæ /.../ æд нывтæ мæ къулыл æрцауыгътон фæрсæй-фæрстæм. Æз нæ зыдтон, фæндырæй цæгъдын зоныс, уый: фыццаг нывы скрипкайæ цæгъдыс. Дæ фæстаг куысты зæронд бæлас рауад афтæ хорз, æмæ йæм кæсынтæй нæ æфсæдын. Æнтысæд дын. Хæхтæй бæрзонддæр цы хох у, уыцы ран дæ цыт æгас дунетæм дæр æрттивæд! Хизгæ уæлæмæ, лæгау! Цоцко».

Фыстæджытæ æрвыст ысты Сослæнбеджы фырт Георгимæ – уый дæр зындгонд нывгæнæг уыди, фæлæ уæд фыццаг къæхдзæфтæ кодта сфæлдыстадон фæндагыл. Æрыгон цардцыбæл лæппуйы куыстмæ Цоцко йæ хъус куыд æнувыдæй дардта, куыд цæстуарзонæй йыл аудыдта (кæм-иу дзы рæвдауæн, разæнгардгæнæн ныхасæй ныфс бауагъта, кæм та йæм-иу æхцайæ фæкасти, кæд йæхæдæг айдагъ пеней йæ цард, уæддæр), уый æвдисæн у Цоцкойы парахат æмæ рæдау зæрдæйæн.

27. III. 35. Æрыдоны хъæу.

Георги, маэсты канынмæ дæм рахъавыдтæн, фæлæ æрæджиау махи баурофын бафæрæзтон. Маэсты канын зæрондæн зиан у- йæ туг дзы сысы. Хъуыддаг мын уæддæр æхсызгон нæ уыд. Æз хинайдзаг зæронд лæг дæн. Хъуыды кодтон афтæ, æхца æрвитгæйæ: ацы сахат æз тыхст нæ дæн, иучысыл мæ бон у баххуыс канын Георгийæн. Фæлæ Георгийæн дæр иуахæмы йæ фадæттæ фæхуыздæр уыдзысты, æмæ уæд уый дæр зæронд æнæсæрæн адæймагæн йе 'ххуысы хай бакæндзæни. Ныр у æмæ фидар лæуу, дæ куыстыл иузæрдион у, куыд ыл уыдтæ, афтæ.

Салам дæ мадæн.

Цоцко

Бахатыр кæн, æгæр æрæджы дын дзуапп кæй дæттын, уый тыххæй. Дзассохы-фырт йæ бынатæй ацух, æмæ дын стипендийы тыххæй уый бон ницыуал бауыдзæн. Æххуыс бакæнын дын ацы сахат амал не'рцæудзæн, уымæн æмæ мæ дзыппытæ афтид сты. Мæ пенси кæд райсон, уæд дæм фæкæс-дзынæн.

Æнæниз у.

Цоцко

25.11.36

АГЪНАТЫ

Æхсар

НОМ БЕКЫ ТЫХХÆЙ

Нæлгоймаджы ном Бек ирон адæммæ æмбæлы мæнæ ахæм фонетикон хуызты: Бек, Бека, Бекка, Бекки, Бекко, Беккой, Бечи. (Ирон нæмтты дзырдуат, Орджоникидзе, 1990, 13—14ф.)

Бек вазыгджын нæмтты разæй куы фæлæууы, уæд базайы йæ фонетикой хуызы. Зæгъæм:

Беккуызар, Бекмырзæ, Бекызæ, Бексолтан æмæ æнд.

Вазыгджын нæмттæн сæ кæрон куы фæлæууы, уæд та хъуысы бег: Албег, Алыбег, Алымбег. Ам **бег**-ы разæй ис араббаг дзырд **али**, амоны «сæйраг». Афтæ хуынди Мæхæмæт-пехуым-пары сияхсы ном.

Ном **Аслæнбег** арæзт у тюркаг дзырд **арслан-аслан** (домбай) æмæ **бегæй**.

Батырбег (батыр тюркаг æвзæгты амоны «хъæбатыр»).

Ембег. **Ем** тюркаг, (тæтæйраг) æвзæгты хъуысы **йæм**, амоны «станцæ», ома бæхтæ кæм ивтой, ахæм бынат, уырыссагау ис дзырдтæ «яма», «ямщик».

Ном **Мæирбег** балхъар дзурынц **Баирбег**, амоны хъæздыг лæг.

Махарбег æмæ **Мухарбег** иу ном сты. **Махар** цы амоны, уый бæрæг нæу.

Мырзабег. Тюркаг адæмтæ дзырд **мырза-мурза** райстой араббаг-персайнаг дзырд амирæй, уырыссагау хъуысы эмир, амоны «æлдариуæггæнæг», фæстæдæр та мирза, зæгъгæ, схуыдтой писыры.

Хъауырбег. Дзырд **хъауыр** ис тюркаг æмæ мангойлаг æвзæгты, амоны «зæрдæхæлар».

Хъызылбег. Тюркаг æвзæгты хъызыл амоны «сырх».

Сафарбег. **Сафар** араббаг æвзагæй рацæугæ у, амоны «балц».

Сослæнбег, зæгъгæ, лæджы ном ирон адæммæ æрбацыд

ногъайæ, уыдоны 'взаджы **суслан** амоны «тызмæг æнгас», Ногъайаг дзырд **суслан**-æй равзæрд ирон ном Сослан дæр, зæгъгæ, зæгъы академик Абайты Васо.

Тотырбег. Тюркаг æвзæгты **толтур** амоны «хæрзхуыз», «нард».

Тулабег, зæгъгæ, ис ном дыгурмæ, **тула** тюркаг æвзæгты амоны «хæстон бæх».

Ирон æвзаджы мыртæ гъ, п, пь, т, ф, ц, цъ, ч, ш, э-йæ цы нæмттæ райдайынц, уыдонмæ нæ цæуы æфтыд тюркаг дзырд **бег**.

Абайты Васо фыста: «...в заимствованной лексике осетинского языка тюркский элемент занимает первое место. Если взять, например, слова, начинающиеся с задненебного хъ, то здесь тюркских слов окажется значительно больше, чем иранских. Сама фонема хъ вошла в осетинский язык, по-видимому, под влиянием тюркских языков.

Но как ни велик удельный вес тюркизмов в апеллятивной лексике осетинского языка, еще выше он в антропонимии. Осетинская ономастика, можно сказать, насыщена тюркскими элементами». (В.И.Абаев. Тюркские элементы в осетинской антропонимии. — Сб. Теория и практика этимологических исследований. М., Наука, 1985, 23-24 ф.)

Æмæ, æцæгæй дæр, ирон адæммæ тынг бирæ ис тюркаг æвзæгтæй æрбайсгæ нæмттæ, уыдоныл ма кæндзынæн ныхас дарддæр. Ныр та зæгъдзынæн уый, æмæ мыр **хъ**-йæ бирæ ирон нæмттæ райдайы, фæлæ дзы дзырд **бег** кæмæ æфтыд цæуы, уыдон дæр дзæвгар сты. Зæгъæм: Хъязанбег, Хъзыбег, Хъуырбег, Хъуылымбег (Хъуылымбегтæй ис мыггаг дæр), Хъызылбег, Хъырымбег æмæ æнд

Мыр ц-йæн ссардтон иунæг ном: Цæрæнбег (ирон нæмтты дзырдуат, 65 ф.). Алфавиты фæстаг дамгъæтæн дзырдуаты лавæрд æрцыд æрмæстдæр дыууæ номы: Юрбег æмæ Январбег (68 ф.).

Ирон мыггæгтæ, зæгъгæ, ахæм номимæ 1990 азы Цхинвалы профессор Гаглоиты Зинаæ ныммыхуыр кодта чысыл дзырдуат. Уым ис ирон мыггæгтæ Бегатæ, Бегитæ, Бегкатæ, Бегкитæ, Бегойтæ, Беджызатæ, Беджыстæ. Ацы мыггæгтæ рафыстон, уыцы дзырдуаты куыд фыст сты, афтæмæй. Æвæцæгæн, арæст æрцыдысты тюркаг дзырд-титул **бег**-æй (10 ф.) Тюркаг æвзæгтæй æрбайсгæ дзырд-титул **бек**-æй цы ирон ном Бек равзæрд, уымæй нæм рацыд мыггæгтæ дæр. Зæгъæм: Бекатæ, Беккатæ, Беккитæ, Бекмæрзатæ (Бекмæрзтæ), Бектæ (10 ф.).

Би, Бий. Ирон нæмтты дзырдуаты ис лæджы ном **Би** (14 ф.). Стæй дзы ис уыцы Би-йæ арæст нæмттæ. Зæгъæм: Биас, Биаслан, Бибай, Билар, Бисолтан æмæ æндæртæ (14-15 ф.).

Лæджы ном Беслæн арæх у ирон адæммæ, уарзынц æй. Ном Беслæнæй рацыд сахар Беслæныхъæуы ном дæр. Ном Беслæн арæст æрцыд дыууæ (ногъайаг, тюркаг) дзырдæй: **бий** æмæ **арслан**. Ацы ном ирон адæммæ æрбацыд ногъайæ нæ, фæлæ кæсæгæй, уыдон дыууæ дзырдæй сарæзтой иу дзырд Беслан, ирæттæ та йæ дзурынц Беслæн. Тюркаг æвзæгты **бий арслан** амоны «домбайы хицау», «æлдар» кæнæ «домбайæ тыхджындæр лæг».

Ирон нæмтты дзырдуаты (14 ф.) ис лæджы ном **Биазыр**. Биазыртæ, зæгъгæ, ирон адæммæ стыр мыггаг ис, цæрынц Хуссар æмæ Цæгат Иры. Васойы хъуыдымæ гæсгæ, ном, стæй мыггаг равзæрдысты араббаг дзырд **азир** кæнæ **гъазир**-æй, амоны Мæхæмæт-пехуымпары фæсномыг «ам ис», «нæ цуры». Ирон адæммæ ацы дзырд æрбахастой хъуымыхъхъ, кæнæ ногъай.

Ирон æвзаджы тюркаг дзырд **би** арæхдæр æмбæлы нæмтты кæрон. Зæгъæм: Ауызби. Балхъар-хъæрæсейы 'взаджы ауз амоны «ком», ном та - «комы хицау (æлдар)».

Барысби. Академик Абайты Васо ном Барысбийы мидис афтæ æргом каны: **барс, барыс**, тюркаг æвзæгты амоны «фæранк».

Дыгурон ном **Кертиби** тюркаг æвзæгты амоны «æцæг».

Мысырби, зæгъгæ, ном ивгъуыд заманты арæх уыд ирон адæммæ. Тюркаг адæмтæ ацы ном райстой араббагтæй пысылмон динимæ. **Миср,** зæгъгæ, араббаг адæм афтæ хонынц Египет.

Лæджы ном **Сæрæби** ивгъуыд заманты арæхдæр уыди. Васо йæ иртасы афтæ: сари тюркаг æвзæгты амоны «бур». Ном **Тамби,** Васойы хъуыдымæ гæсгæ, ирон адæммæ æрбацыд балхъарæй, уыдон Тамби дзурынц Тауби, ома «хæххон æлдар».

Ном **Уырысби** хъуыстгонд у ирон адæммæ. Тæтæр, балхъар, хъæрæсе, ногъай, хъуымыхъхъ æмæ иннæ тюркаг æвзæгтыл дзураг адæм урус, зæгъгæ, хуыдтой æмæ ныр дæр хонынц уырысы. Ном Уырысби амоны «уырыссаг æлдар».

Ном **Хазби** ныр дæр ма уарзон у ирон адæмæн, райстой йæ тюркаг адæмтæй, уæвгæ та у араббаг дзырд, амоны «бирæ» кæнæ «æцæгæй цы ис, уый».

Профессор Э.В.Севортян куыд фыссы, афтæмæй дзырдтæн **бек, бег, бий**-æн **бей**-æн иу равзæрд ис, сæ бындур у **бек**. Алыхуызон тюркаг адæмтæ уыцы **бек** дзырдтой фæйнахуызон фонетикой хуызты: **бек, бег, вег, бей, би, бий, биг, бик**. Адонæй се 'ппæтæй рагондæр сты **бег**, стæй **бек**. Севортянмæ гæсгæ XIV æнусы хъуманты «Кодексы» (дзырдуаты) фыст æрцыд

бег, бий, стәй би дәр. Бирә нысаниуәгтә ис дзырд бек, бег, би-йән. Севортян дзы банымадта 11. Алы адәмтәм алы әнусты дзырды мидис ивгә цыди.

Э.В.Севортян йә чиныг «Этимологический словарь тюркских языков на букву«Б»-йы (М., 1978) 117-118 фәрстыл бекән банымадта 11 нысаниуәджы, уыдонәй әртә әвдисынц астәуккаг әнусты уавәр, ома тәтәр-мангол 1222-1238 азты Кавказмә куы 'рбабырстой, уәд бекән цы мидистә уыд, уыдон: тызмәг, әгъатыр, әнәсәттон, цәхгәр, әнәудыбәстә.

1395 азы Астәуккаг Азийә Кавказмә стыр әфсадимә әрбабырста кьуылых Тимур, сәхи 'взагыл хуынди Тимур-ланг, европәйаг фысджытә та йә схуыдтой Тамерлан. Нә фыдәлтә, алантәй ма чи азад, уыдоны та бындзагьд ныккодтой Тимуры әфсәдтә. Йе 'фсады уыди сәрмагонд ләгтә, хуыдтой сә бег кәнә бек-тә. Уыдон ныццагьтой аланты сывәлләтты, уәлдайдәр ләппуты, алантә Тимурән сәттын кәй нә куымдтой, стәй пысылмон дин кәй нә истой, уый тыххәй.

Уыцы бектә аланты сывәлләтты кьордгәйттәй кодтой, Тимур цы уәрдоны бадт, уырдам, әмә-иу кәд сывәллоны сәр сәмәнмә әххәссыди, уәд ын-иу әй акьуырдытой әхсырфы хуызән кьәдз әхсаргардәй. Хорз кастысты Тимурмә уыцы әвирхәу митә, йә цәстәнгасәй-иу разәнгард кодта йә бекты.

Афтә сты бекты хабәрттә цыбыртәй. Бәлвырдәй сә ныффыста, Тимуримә цы историк уыди, уый фарсийы әвзагыл—Шараф ад-Дин Йезди йә чиныг «Зафар-намейы» (ома «Уәлахизы кадәг»).

Диссаг уый у, әмә нә фыдәлтән фыдызнагдәр чи уыди, уыдон сәм кадджындәр уыдысты. Абон дәр нымад сты ирон адәммә нәмттә Тимур, Темыр, Бек, Бег... Ацы нәмттәй арәзт цыди әмә ма ныр дәр цәуы ног нәмттә.

Ацы ран ма мә уый зәгьын фәнды: Темыр, Тимур, Бек, Бег әмә уыдонәй арәзт нәмттә ирон сывәлләттыл әвәрынән нә бәззынц. Бекты кьухәй мәрдтәм цы сабитә бацыд, уыдон ныр дәр ма мәрдты бәстәй дзурынц ирон адәммә: уә сәр сәрмә хәссут.

Ныр та ранымайдзынән, тюркаг дзырд бег, бек ма цы нәмтты ис, уыдон.

Әхсарбег. Әхсар рагон ирон дзырд у, амонь «сгуыхт», «хьәбатыр». Әхсармә бег әфтауын нә хьәуы, йәхи мидис хорз у.

Гуырдыбег. Гуырды адәмы ном куы у, рацыди фарсийы әвзагәй, йә бындуры ис гург,иронау «бирәгь».

Хьайырбег. Дзырд хьайыр ис тәтәйраг әмә мангойлаг әвзәгты, йә мидис у «удыбәстә».

Хьазыбег. Араббаг әвзаджы ис дзырд **гьази.** Астәуккаг әнусты йә мидис уыд «хьәбатыр», фәстәдәр хьази, зәгьгә, араббаг адәм схуыдтой «тәрхонгәнәджы».

Солтанбег. Туркаг адәмәй йә райстой ирәттә, туркәгтә йә дзурынц султан, амонь «паддзах». Раджы заманты гоцора худтә чи дардта, уыдоны дәр хуыдтой султантә.

Зауырбег. Ацы ном ирон адәм райстой гуырдызыйә, уыдон әй дзурынц азнаури, амонь «номдыд» кәнә «уәздан».

Х У Д Ы Н Д З А Е Г

ХЪАУЫРАТЫ Дауыр

ДИССАЕГТЫ ДИССАЕГТАЕ

УСГУРЫ СОМЫ

Ус чызгән уайдзәф кәны:

— Мә ләппуйән мын цауыннае уал комыс?.. Цы дыл әрбамбәлд әмбойны?..

— Уә фатер фыццаг уәладзыгма әривут!

— Уый та цәмән? Фарәстәм уәладзыгма зивәг кәныс?

— Сомы бакодта дә ләппу, чызг куынае разынай, уәд, дам, дә нә рудзынгәй аппаратзынән...

ПЫСЫЛМОН

Иу ус иу ләджды фәрсы:

— Жена есть?..

— Мы мусулманы... У нас не жена, а жены...

ХЪАДЫН УИДЫГӘЙ

Дохтыр рынчынән фәдзәхсы:

— Хъусыс! Дә нозт ныуадз! Әрмәст-иу уидыджды дзаг ахуыпп кән спьиртт хәрды размә.

— Дохтыр, уә дохтыр!— фәххәр кодта рынчын.— Әмә уидыг мәхәдәг скъахон хъәдәй?..

ЗЫНДОНМӘ ФӘНДАГ

Бусга фәндаг кодта фаләсыхаг Дәхцыхъоимә. Иу фыдгәнәг, әнәуаг ләг сыл бамбәлд әмә сә фәрсы:

— Цы аразут уый.

— Мәнә дәуән зындонмә фәндаг кәнәм,— загъта Бусга.

МӘРДТӘМ ТӘЛМАЦГӘНӘГ

Чызджытә сахарәй әрцыдысты мардмә. Әмә чырыныл ныддәлгом сты:

— Уәй, бабу! Кому нас оставила?..

— Уырыссагау әппындәр нә зыдта уә бабу... Тәлмацгәнәг ын сәвәрут йемә!- нал сәм фәләууыд Макъар.

ЛӘГ ДЗЫ НЫГЪУЫЛЫ

Хәстыбег колхозы парторг уыдис. Районы хицау әй фәрсыг.

— Куыд у уә нартхор?

— Уәлләгъи, ләг дзы ныгъуылы..

— Ацы хус рәстәг? Райсом мын әй әнә фенгә нәй,— сгуырысхо хицау.

Хәстыбег әхсәвы фырмагәй нал бафынәй... Райсомәй раджы йемә айста йә сыхаг Алийы. Хуымгәрон ләууыңц. Уәдмә хицау дәр әрхәцә. Хуымты уындәй йә зәрдә бамәгуыр!

— Әрчъегон, ныр ды кәй сайыс? Әмә, дам, дзы ләг ныгъуылы...

— Марадз, Али! — фәххәр кодта Хәстыбег.

Али бынтон дәләмәдзыд ләг — хуымы фәמידәг әмә дзы йә нымәтхуд дәр нал фәзындис...

Хицау бахудт:

— Уәлләй, Заманхъул, дзых ма уыл куы нә уайд, уәд уә уалләтты бәсты әнгуырыл бакән...

ЗЫМӘГ ДӘ УЫМ КУЫ 'РЫЙЙАФА...

Сылгоймәгтә арәх ныхәдзуан кәй цауыңц, уый Хәләгуыс-сәйән дәр зындгонд у. Гъе фәлә дзы Саламджерийән цы сыхаг фәци, ахәм Хуыцау зәххыл мауал радгәд! Райсомәй раджы бавналы йә «куыстмә» әмә йын әмбисәхсәвмә йә рохтә нал суадзы. Иу райсом та Саламджерийыл хәрхәмбәлд фәци:

— Дә райсом хорз!

— Кәй райсом у, уый хорзәх дә уәд!

Афтә кәрәдзийән салам радтой, стәй Ситохы-фырт афарста:

— Куыд кәсын, афтәмәй кәдәмдәр рабалц кодтай.

— Мә зәрды хәуысәрмә суайын ис, мә мады хомә.

— Әмә куыд тәнәг дарәсы цауыс?

— Уый та дын цы ныхас у?! Уәдә сәрдыгон пьалто скәнон, стәй цырыххытә?

— Зианы хос дын нэ уйдзысты. Зымæг дæ, мыййаг уым куы 'рыййафа, уæд...— йæ ныхас æм бавзылдта Ситохы-фырт.

ÆНГУЗ — ИХЫ ГАГА

Иугай æртæхтæ хаудис арвæй. Къуымæлдзæф Хечъо сæхимæ фæтынды æмæ кувы:

— Дунесфæлдисæг! Ихæй нæ бахиз!

Уыцы рæстæг йæ сæрты халон фæцæйтахт. «Хъуахъхъ» зæгъгæ, фæкодта æмæ æнгуз йæ дзыхæй æрхауд æмæ Хечъо-ойы сæрыл сæмбæлд. Уымæй афтæ æмæ ихы гага у...

— Хуыцау! Дæ хъуахъхъытæ ныуадз!.. Фароны хуызæн та нæ ма бабын кæн!.. — дзуры арвмæ Хечъо.

Т Ы Р

Расыг адæм «хæдзаронтæ» гæнгæ мидаммæ æрбалæгæрстой ногæз æхсæв. Æмæ уыцы иу ныхас зарынц:

«Уæ лæг саг амара!.. Уæ лæг саг амара!..»

— Мæнæн æгъгъæд у... Нæ усæн дæр тыр ныййарын кæнут!..— дзуры сæм лæг.

ЦÆЙ ФÆРЦЫ

Саламджери къорд азы кæй нал федта, иу ахæм æмбал ба-зары йæ уæлхъус алæууыд:

— Мæнæ ма кæй федтон! Уырны дæ, дæ цæсгомæй ма дæ базыдтон.

Ситохы-фырт зыдта, уымæ дæр юмор кæй хæццæ кæны, уый. Нæ йæ фæндыд састы бынаты баззайын:

— Æз дæр ма дæ тыххæйты базыдтон.

— Ды та ма цæмæ гæсгæ базыдтай?

— Æз та дæ базыдтон дæ фарсылæвзаг æмæ дæ куырм тынгæй.

РОХГÆНАГ

— Дæлæ уыцы расыг лæг адæммæ æвзæр дзыхæй дзуры, иуы та дзы цæвгæ ныккодта. Ды йæ рæзты куы 'рбацыдтæ, цæуылнæ йын бакъуырдытæй йæ ных? Уæдæ ма милиционеры ном цæмæн хæссыс?!— бауайдзæф кодта Саламджери милиционерæн.

— О, хæдæгай!.. Бахатыр кæн!.. Милицанер кæй дæн, уый ма сонтæй æрбайрох!